

Tolnai Ottó, Gömöri György,
Szepesi Attila versei

Darvasi László, Kolozsi László,
Podmaniczky Szilárd prózája

Borislav Čičovački regényrészlete

Szajbély Mihály tanulmánya

Kibédi Varga Áron a velencei biennáléről

Maurits Ferenc grafikái

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.

Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.

A lapot nyomja: Officina Press Kft., Szeged.

Felelős vezető: Kinyik Erika.

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

A folyóirat internet-szolgáltatója a V-fon Rt.

Szerkesztőség; 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti a HÍRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési
Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Buda-
pesten a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin,
vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Posta-
bank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára: 200 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 600, fél évre 1200, egész évre 2400 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LVII. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

2003. OKTÓBER

TOLNAI OTTÓ: Inyen taxi (Mesélek új semmis élet stimmelek; Manapság minden másképpen van; Az űrkutatásra költött pénzzel; A tonnás grombi alatt; Már hiába keresném; Inyen taxi)	3
SZEPESI ATTILA: Kafka Prágában; Égi lovas	11
BORISLAV ČIČOVAČKI: Réges-rég vala neve Haemus (Fordította: Orcsik Roland)	15
MAURITS FERENC: Szürkület, szürkületben (Fény- képek egy éjjeliszekrényből)	38
DARVASI LÁSZLÓ: Dregdalon Billi	42
CSENGERY KRISTÓF: Egy fal, két kar; Ahogy, úgy; Tükröm, tükröm...; Kompozíciós lecke	51
PODMANICZKY SZILÁRD: A valóságos Eukrisztina	53
GÖMÖRI GYÖRGY: Kánkán Gödöllőn; Téli délután az ötödik kerületben; Glossza antik szöveghez	58
KOLOZSI LÁSZLÓ: A Bényi ikrek	60

TANULMÁNY

SZAJBÉLY MIHÁLY: Tézisek Tolnai Ottó (prózaírói) munkásságának alakulástörténetéről	64
JUHÁSZ ANIKÓ: A Cézanne-hatás néhány vetülete Rilke költészetében	71

MŰVÉSZET

KIBÉDI VARGA ÁRON: Kép vagy installáció (Jelentés
Velencéből) 84

HOLLÓSI ZSOLT: In memoriam Janikovszky Éva
(1926–2003) 95

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

MAURITS FERENC rajzai a 14., 41., 70., 83.
és a 96. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

ÁRPÁS KÁROLY: Egy sikerdarab titka
(Spiró György: Az Imposztor)

TOLNAI OTTÓ

Ingyen taxi

MESÉLEK ÚJ SEMMIS ÉLET STIMMELEK

*Hát mesélek én várj
Csak felteszem a kávé*

*Mesélek én neked monda
Mesélek én neked arról a bizonyos
Detaillé-ról
Emlékszel a lombfűrész
Emlékszem a lombfűrész
Paganinijének neveztek
Éjszaka titokban még olykor felstimmelem
Tovább dolgozom azon az észbontó
Detaillé-on*

*Mesélek én neked
Mesélek én neked a Zentai csatáról
Mely különös mód kamaszkorommal azonosult
Valamint mesélek én neked a Zentai úrról is
Az Országház kishivatalnokáról
Akinek az apja Zentán szolgált a világháborúban
S a partizánok átlőtték a tüdejét valamelyik toronyból
Majd otthon talán egy asszonyra emlékezve
Halála előtt utolsó kenet helyett
Felvette a Zentai nevet
Zentai úr az Országház kishivatalnoka
Még sosem járt Zentán
Meséltem neki kamaszkoromról*

Részletesen a Zentai csatáról
Savoyai csapatai itt pihentek Palicsfürdőn
Akárha a mi kis Azúr-partunkon
Itt készültek az ottománokkal való ütközetre
Mesélek új semmis élet stimmelek
S titkon azt is közlöm veled
Mint ahogyan egyesekkel már közöltem
Titkon kieresztve a hírt a palackból:
Amerika elnöke
Bush valójában az adorjáni
Busok leszármazottja
Egy részük a Búsok Ó-Kanizsára
Másik részük a Busok az Újvilágba költöztek
Majd szobrot emelünk neki is
Mármint Amerika elnökének
Engem a bronzfaszik nem irritálnak
Engem csak a taplósapka irritál
Meg a fűzfapoéták általánosnak mondható
Klasszikus manírja a bronzfaszik mondom nem
Ám olyankor ha a taplósapka és a fűzfapoéták által
Irritálódni kezdek
Bekapom az irrigátorlabdát
S akkor már nem is irritál
Se a taplósapka se a fűzfapoéták
Akkor már nem is irritálódok
Mégis megüthet még a guta
És őket (a szombatistákat) is meg fogja ütni
Mert sóbavízbe levesen meg almán élnek
Nekünk csantavéri fosztóasszonyoknak
Viszont szabad volt annyi libavért mernünk
Amennyit csak bírtunk mondta
De minket is megüt a guta
Minket meg a sok sültvér miatt
Téged is a taplósapkás figurákat
Valamint a fűzfapoétákat is
Tudom mondta engem is megüt
Jól teszi mondta de vigyázz

*Én előbb még megpináztatom magam
 Jó megpináztatom magam abban a
 Zentai kuplerájban ott a temető mögött
 Ahol az az egybél balos bronzfaszi áll
 Az öreglánnyal kezdem s csak aztán szedem sorra
 Mint fosztóasszonyok az angyalkáit
 Mesélek én neked
 Várj csak leöntöm a kávé
 Mesélek én neked a Zentai csatáról
 A csata ama borzalmas detaille-árol
 Istenem hány lombfűrész él tört
 Istenem hány lombfűrész él tört belé.*

MANAPSÁG MINDEN MÁSKÉPPEN VAN

*Másodszorra virágzik immár
 A lila akác
 Vannak ilyen évek
 Milyen évek
 Ilyen évek amikor kétszer virágzik
 A lila akác
 Van egy tető nélküli kalickám
 Ha szerzek egy tetőt
 Hol lehet manapság
 Manapság minden másképpen van
 Kétszer virágzik a lila akác
 Hol lehet manapság ilyen dolgokat
 Kalickatető etc. beszerezni
 Ha szerzek egy tetőt
 Befogok egy tengelicét
 Befogok egy tengelice párt
 Láttad elszaladt egy pap
 Hol
 Ott az útkereszteződésnél
 Másodszorra virágzik immár
 A lila akác*

*Befogok de hogyan kell befogni
Egy tengelice párt
Üzlethelyiséget bérelek
Méterárúval üzletelek
Tudod milyen szép is az
Nem tudod milyen szép is az
Manapság minden másképpen van
Kétszer virágzik a lila akác
Tudod milyen szép is az
Mérni hasítani végtelen
A selymet a buklét
Mérni hasítani végtelen
A napvásznat
Tudod te egyáltalán milyen is
A napvászon
Mérni hasítani végtelen
A kreppet a kartont a lila szatént
Nézd visszaszaladt a pap
Vagy püspöklila
Zavarja valaki
Nem zavarja senki
Másodszorra virágzik immár
Van egy tető nélküli kalickám
Ha szerzek egy tetőt
Hol lehet manapság ilyen dolgokat
Manapság minden másképp van
Kétszer virágzik a lila akác
Hol lehet manapság ilyen dolgokat
Kalickatető etc. beszerezni
Ha szerzek egy tetőt
Befogok egy tengelicét
Befogok egy tengelice párt
Vagy mit gondolsz
Nem gondolsz semmit
Hazudik aki (azt mondja) gondol valamit
Én is kacagó gerléket tenyésszek
Más nagy kalickákban*

*Ezt a kis kalickát hagyd meg így
Tető nélkül nekem
Kacagó gerléket
A balkáni gerléket ellensúlyozandó.*

AZ ŰRKUTATÁSRA KÖLTÖTT PÉNZZEL

*Mi baja a fejével kérdi
Nézze meg mondja
Benne vagyok a számítógépben
Epekő nem zöld hályog
Ha azt írja mondja akkor zöld
Répagörcs meg azt írja még
A Délmagyarországban hogy a belgrádi
Merénylők helyett Tompánál
15 iraki és 4 afgán illegális határátlépőt fogtak
Világtendencia hogy negyedszázadonként
Megugrik a fejtetves emberek aránya
Amit egyesek az űrkutatásra költött
Pénzzel hoznak összefüggésbe
Mert akkor történhetett
Álltam a kádban
Az ablak felé fordulva
Háttal a fürdőszobának
Még hajnal volt
Abszolút csönd a Homokvárbán
S lezuhant egészen magasról
Egyszerre az a négy csempetábla
Összeszartam magam
Hátranéztem regisztráltam mi történt
Majd lemostam a szart
És nem maradt semmi a kádban
Akkor történhetett
De annyi baj legyen
Hiszen ha a kádban már nem is vagyok
Nézze meg*

*A számítógépben benne vagyok
 Naponta bejárok ide és szépen megkérem őket
 Keressék meg az epekövem
 Zöldhályogom melynek köszönve immár
 Az egész világ akár egy jadeit
 Keressék meg annak a nippnek aki voltam
 A fejét
 A kalicka fedelét
 A Zentai csata ama borzalmas
 Lombfűrészrel kivágott detaille-át
 őt a vörös kabátos lányt
 A 15 iraki és 4 afgán illegális határátlépőt.*

A TONNÁS GROMBI ALATT

*Látszott a tonnás grombi alatt
 Rajta még a bordó házikabát
 Az ananász is bromélia mondta
 Nem értem súgta mit beszél
 A többiek sem figyeltek oda
 Olyan úr is akadt aki benyúlt
 A szomszéd hölgy szoknyája alá
 Ő közben a kis brómos szelence után
 Matatott a zsebeiben akár egy fesztelenül
 Alliteráló féldilletáns
 Ha észrevettük ideges matatását
 Mindig kifújta az orrát
 Egyszer Juhász Gyula nevét említette
 Látszott a tonnás grombi alatt
 Juhász Gyula egyik tanítványa így mondta
 Azt írta kabát a haza
 Látszott a tonnás grombi alatt
 Minden pillanatban összeroppanhat
 Egyszer már láttam egy előadót
 Összeroppanni a mikrofon előtt
 De láttam csak úgy önmaguk előtt is*

Összeroppanni embereket
Olyan hangot hallani mint amikor leszakad
Egy ágydeszka pingponglabdára lépsz
Avagy hát nem hallani semmilyen hangot.

MÁR HIÁBA KERESNÉM

A folyosó kövezetén tolták vissza
A kredencet
Teljesen elrothadt már a hátulja
A küszöbnél elakadtak
Valahonnan lezuhant egy nipp
Másnap megtaláltam a fejét
Egyszer több mint tíz éve is már annak
Megismerkedtem a herendi porcelángyár
Könyvtárossával
A konyhában üldögéltünk
És a keleti filozófiákról beszélgettünk
Azt mondták nem tudják áttemelni
A küszöbön a kredencet
Betolják hozzám
Nem kell érte fizetnem
Az asszony megörült volna neki
Meg az a vöröskabátos lány is
Akivel úgy kerültem össze
Hogy az utcán az esőben ráleltem
Szemétszedő vesszőmmel
Átdöftem szememhez emeltem
Zsebembe csúsztattam kis semmis
Igazolványképét
Egyszer több mint tíz éve is már annak
Megismerkedtem a herendi porcelángyár
Könyvtárossával
A konyhában üldögéltünk
És a keleti filozófiákról beszélgettünk
Illetve hát éppen hogy nem beszélgettünk
A keleti filozófiákról

*Se a herendi porcelánról
 Bejött két ember a konyhába
 Kiment
 Mi ott ültünk az asztalnál eszegettünk
 Szőlőt szilvát tán egy pléhtányérból
 Aztán elmúlt tíz év
 Azt mondták nem tudják átemelni a küszöbön
 A kredencet betolják hozzám
 Valahonnan lezuhant egy nipp
 Másnap megtaláltam a fejét
 Aztán megint elmúlt tíz év
 Már hiába keresném
 Már hiába keresném a nép fejét.*

INGYEN TAXI

*A taxisofőr nagy háta
 Olykor minden ok nélkül beledöfnek
 Túlzabálják magukat a verebek mondta
 A kisénékesek nem zabálnak ilyen mohón
 Aztán békák görögnek át
 Száraz békával dörzsöltük kezünkön-lábunkon
 A tyúkszemet ha nem damil hurokkal vágtuk le
 Annyi a randa dudor
 Már rosszindulatú is akad
 De tyúkszem már soha
 Uram a taxamétert már rég kikapcsoltam
 Nemsokára meghalunk
 Valójában semmi változás
 A verebek az útkereszteződésnél elfutó pap
 A lombfűrész halk melódiája
 Amint egy csatarészleten dolgozik
 Leszakad egy ágydeszka
 Valaki rálép egy pingponglabdára
 Áll a kádban
 Valójában semmi változás
 Csak annyi hogy ingyen a taxi.*

SZEPESI ATTILA

Kafka Prágában

*Minden csak egyszer! Lomha kerékvető-
kövek, pókhálón harmat, a grádicson
léptek nyoma, ág-bog borostyán.
Kóbor ebek, muzsikás diákok.*

*Kormos falakra írt jelek és ezüst
ablakban árnyék. Messzi sikátoron
fekete rabbik és pojácák,
Porsugaras, öreg udvarokban*

*macskák. A gangon nénike. Verkliszó
csendül. Álom meg tűnt zene összeér.
Elevenülnek éji tükrön
rémalakok – ezer álca zúdul.*

*Seregüknek nincs vége, se hossza. Tört
grádicson surrog talpuk. A háztetőn
késik a hajnal. Árnny-vigyázó
lámpa se gyúl – csak a tompa ködből*

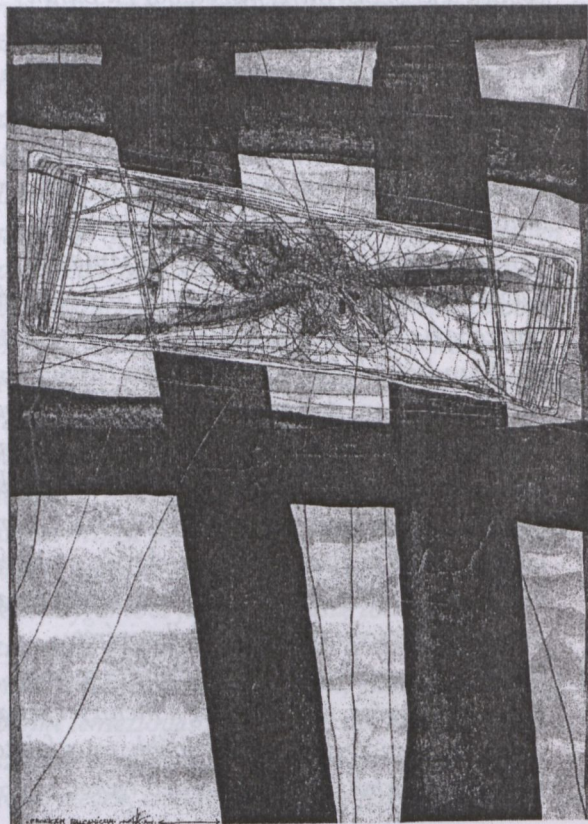
*kondul harangszó. Útja se, partja sincs
többé a percnek. Falra falak. Sötét
odukban éjjél. Hallik egy-egy
lány-sikoly és kerékek zúgása.*

Égi lovas

Éjjel az álmatlan tovarugtat a légben, az éter
 bugyrain át, vizeken s hegyeken tovaszökken – előtte
 messzi korok, tájak meg népek titka kitárul,
 összemosódik a perc meg a tér – az idő s az időtlen: –
 égi lovas, internetezik. Tovavágtat a bolygó
 messzi ködökbe – hová lett földön az árnya? –, meredten
 hussan odább – idenéz, odatérül –, akárha tükörben
 ódon könyvtárak nyitják kapujuk: tovarugtat
 s máris a pergamenek jeleit bogarássza. Lapozgat
 sárgult könyveket és magyaráz neki hajdani mágus,
 vén sámán, vándor dervis, tán tűznevű perzsa,
 hindu vagy inka, ki sejtí az égi sziporka-jelekből,
 mit hoz a holnap. Hellaszi bölcs meg arab szufi – titkuk
 sárgult fólia őrzi, sor ábra az ódon időkből:
 Kettősbalta, Spirál, Ikek, Csillag s a Kereszt. Tán
 vén lilimtipró s pedofil üzen ott – nagy az Isten
 állatkertje! –, vagy álomlátó, sanda tenyérjós?
 Láthat a kandi a kép-, üzenet- s betütengeren árgus
 szemmel nyálzó lánykát és buzi kölyköt, idétlen
 verzetet, ha a klikk-jelet ismeri és muzsikát is
 hallhat, ahogy druidák püfölik dobukat s fuvolázva
 hajnali dallal az égre-kező Napot újra köszöntik...
 Rugtat az álmatlan tova, várja ezernyi bolondság,
 fantaszták lesik úri planéták bip-hiradóját.
 Mennyi halál-átok meg mennyei üdvös ígéret,
 fordított ima, szörny-üzenet, nagykép badarság,
 tudni-minek tudomány, üzlet meg atomkori jósjel.
 Vaksi magánpróféták báva habókja – az egyik
 kristálygömböt faggat, a másik tornyokat épít
 tízmillió gyufaszáלבól, asztalt táncoltat vagy
 mint ama hajdani oszlopszent, gubbaszt napokig. Majd
 banki lemezlovasok, zsebmetszők hírei jönnek,
 színház és mozi torló örvény-űzte világa.
 Rákbetaegyek, csodavárók tétova fény-jelei:

testükben gyökeret vert és burjánzik a kórság...
Rugtat az álmatlan tova, vágat a messzi magasban,
mint kik ufóra figyelnek s hisznek az úrbeli vendég
égi hajójában, mely fényt sugarazva pörög le,
pókszerű és denevérfülű lényt hoz a messzi világból,
lófejú csillagi ködből, melyben a perc sose múlik
és eme úri melák lesz majd a hites jegyesük.
Rugtat az álmatlan tova, erre meg arra csalinkáz,
téved az ujsa a sanda jelekre, előtte az írás:
új hitek elszánt papjai hirdetik ordas igéjük,
szekták művi ködében akik makacsul hadonásznak,
mind elmondja, hogy őneki, csak neki küldi jelét az
Úr, míg a többi halandó lélek aléltan aláhull:
elnyeli roppan bűzben a kénköves éjszaka pokla.
Sátánista suhancok, ködhabarók se nyugosznak:
köpnek a krisztusi hitre, hiszik, hogy a Bárány
áldozatától nem lesz jobb e világ, csak a rontó
kecskepatájú s ágbog-agancsu, malac-bőfögésű
Belzebub átkai segíti a célba a nyegle bolondot.
Sanda halottlátók víziói odább: hogyan éled
sírjából a lidérc – ágál s heberészve viháncol
táncát ropva az alvó mellén, míg fuldoklik s
ágyán hanykódik rémálmot látva a jámbor...
Rugtat odébb meg odébb a kíváncsi az égi mezőkön:
tánczene hallik innen is, onnan is: szerte-rikácsol
Új-Zélandtól Tűzföldig meg Alaszka haváig –
trombita harsan, dob pereg és suhog éteri zsongás,
majd sikítás-dübögés, ahogyan nekilódul a ritmus...
Klikkel az álmatlan, klikkel csak, klikkel az éjben,
rugtat az úri magasban s míg a csodák sora várja,
szöktet odább és újra tovább –, nekivág a vak égnek,
hír, csoda, ámulat és tudomány meg blődli fogadja,
boldogságra-recept, susogó örökélet-igéret,
sor sor után ezeregy sunyi és csalafinta ajánlat...
Nincs nyugovása, tart örökétig a mennyei farsang,
úrbeli bál – viszi éteri ritmus odébb, tova folyton,
zúgó fejjel hörböli mind az időtlen igéket,

álomfejtést – ő, aki álmatlan tovarugtat a felhőn,
míg én kurta irónnal körmölöm ezt a bolondos
verset, kerge poéta, ki ámul az égi lovasra:
nem tudom én, hogyan is kell fönn szökdelni az éter
bugyrai közt millió titkon tova és tova százszor,
föl-le a szem-sose-látta mezőn oda-vissza, előre,
hullámok hegy-völgyein újra le-föl, le-föl ismét,
felhők közt bucskázva keresni igét, figurázva
száz akadály közt mint denevér elszállni suhogva...
Nézem, ahogy tovasiklasz hajnali fénysugarak közt
és nem sejttem, balga igém odaér-e tehozzád.

BORISLAV ČIČOVAČKI

Réges-rég vala neve Haemus*

„Vándorlás van. Halál nincs.”

Miloš Crnjanski: Örökös vándorlás (II. kötet)

- ÖN SELIMOVSKIÉK LAKÁSÁT HÍVTA. PILLANATNYILAG NEM VAGYUNK ITTHON. LEGYEN SZÍVES HAGYJON ÜZENETET A SÍP-SZÓ UTÁN. KÖSZÖNÖM.

- Hé, szereztél rögzítőt? Egy elfoglalt embernek muszáj is. Állati kis szerkentyű! Én hiába beszélek az öregeimnek... Figyelj, jelentkezz Zorannál. Este elugrunk az Ifjúsági Házba. Valamiféle dzsessz-buli lesz.

- Jó napot kívánok. Itt Ljiljana Šumilović a Művészeti Akadémia Dékánuságától. Arra kérem Markót, jelentkezzen a nap folyamán. A zenekarral kapcsolatos anyagról van szó. Köszönöm.

- Marko, te vagy?... Miért nem válaszolsz?... Marko!... Roso!... Nem tudom, mi ütött beléjük.

- Marko, elfelejtettem rizst venni. Ha lenne rá időd, megkérnélek... Kicsit tovább kell dolgoznom. Szia.

- Itt Milin professzor. Szeretnélek értesíteni Marko, hogy a harmónia vizsgát átrakom csütörtökről péntekre, ugyanarra az időpontra – fél nyolcra. Tehát péntek, hét óra harminc. A kontrapunkt vizsga marad a régiben, csütörtökön.

- ...Megint ugyanaz. Én nem értem mi ez!... Roso, jelentkezz, Roso!... Itt Pero! Roso!

- Jó, hogy nem jöttél el az este. Szörnyű volt. Pontosabban, szar. Viszont találkoztam Nanával. Bulit szervez vasárnapra. Minket is meghívott. Hát, csak hogy tudjad.

- Muter, ha jön Bole, mondd neki, várjon meg. Tovább maradtam az iskolában, emiatt négyig nem érkezem haza. Vagy keressen később. Legjobb kilenckor.

- Mivel Selimovski kolléga nincs otthon, üzenetet hagyok: a zenei középiskola negyedik osztályának órarendje megváltozott, s e módosulás a harmónia órákat is érinti. Az órarendet kitettük a tanáriban. Žuljić igazgató.

- Szia, Marko. Itt Jelica... Jelica az elméletről. Nanatól kaptam meg a számod, hát felhívtalak, volna egy kérdésem. És kérésem... Tudod, izé, az analízis

* Részlet a szerző azonos című, a közelmúltban Hollandiában megjelent regényéből.

szemináriumi munkáról van szó. Chopin Noktürnje. Ha volna időd segíteni... Telefonom: 652-437. Kösz. Szia.

- Kedves Selimovskiné, a csekkönyvét a fodrászüzletünkben felejtette. Nyolcig tartunk nyitva. Jöjjön érte.

- Buci, buci... Már rögzítők is van?... Figyeld, te kis popsika, az öreg Rudi megfázott. Úgy folyik az orra, mint a csap. Holnap nem jöhet az Akadémia-ra... De örül annak, hogy a te zenekari stúdiomodat adják majd elő. Amennyire tudom, Jaguštól nem voltak nehézségek. Nagyobb huzavona nélkül beleegyezett, hogy ő legyen a karmester... Szóval, ez van, kedvesem. Légy egészséges. Csókoltat Oljga nagynénéd.

- ...Soha sincsenek otthon. Már megint ez a gép... Mit mondjak?... Roso, van friss csirkém... Hallod?... Friss csirkém! Hívjál, ha érdekel.

- Hé, csáó Marko! Milana vagyok. Múlt héten ismerkedtünk meg Nana bulijában. Hallottam Jelicától, hogy segítettél neki az analízis dolgozatban. Segítenél nekem is? Please. Ha emlékszel, megadtam már a számomat, de itt van ismét: 543-263. Hívjál!

- Csá Marko, itt Miki. Ha lesz időd, jelentkezz. Érdekel, kire fogsz szavazni. Nézted este a TV-ben a „Témák és dilemmák”-at? Mindenki veri a faszát, kivéve Markovićot¹. Vukot² a pokolból is kiűznék, de attól tartok, Milošević mindenkit átbasz. Pizkosul kíváncsi vagyok a véleményedre!

- Mahrko, Jagušt beszél. Gyehre el holnap a próbára. Holnap tíztől fogok dolgozni a Stúdiomodon. Szia.

- Üdv Marko! Üdv Roso! Bosa nagynéne érdeklődik, hogy vagytok. Régóta nem jelentkeztek. Lesz ennek a Markónak végre diplomája?... Hallottam, már dolgozik. Gratulálok. És az egészséggel hogy állsz, Roso? Ne nagyon fáraszd magad... Nem szeretek ebbe a gépbe dumálni. Mintha magammal beszélnék, isten őrizz! Ha lesz időtök, hívjatok fel! A telefonszámom nem változott meg, még ha el is felejtettétek. No, minden jót!

- Hello Marko, itt Bole. Tavasszal játszhatunk Belgrádban. Nem nagy lóvé, de a hely oké. Művelődési központ. Beszéltem Nevennel, és nincs gond. Egy óras zene, egyenesen az éterbe, és minden szuper. Ők szerzik be a hangszereket. Szia!

- A bűdös anyjuk picáját... Bocsánat... Máhr úgylis mindegy... Ah, amikor ebben az ohrszágban minden a faszban van...

- Ljiljana Šumilović a Dékánástól. Jó napot kívánok, Marko. Ön már valószínűleg elindult a próbára, de épp most jelentették, hogy a próbát, hogy úgy

¹ Ante Marković, jugoszláv premier, *A reform erők szövetsége* [Savez reformskih snaga] tömörülést irányította. A balkáni háború előestéjén ez volt talán az egyedüli egészséges alternatíva, amely az akkori balkáni habitusnak megfelelően teljes mértékben háttérbe szorult. (A ford.)

² Vuk Drašković, a Szerb Megújodási Mozgalom jobboldali párt vezetője. (A ford.)

mondjam, leállították, mivel Ljubiša Ristić úr bezárta a színházat. Senki se mehet se be, se ki. Amennyiben már későn hallgatja vissza e üzenetet, akkor ugorja át. A viszontlátásra!

- Hallom, Ljuša bezárta az SNP-t.³ Hát ennek sincs ki a négy kereke! Jaguš biztos kiakadt. Majd szóljál, ha itt leszel.

- Muter, otthon vagy?... Muter!... Semmi, csak szólni akartam, hogy mára ne főzzél. Nanával és Zorannal harapok valamit a próba után. Estére hazaérek. Csá!

- Szia Marko, Miki a túloldalon. Bole azt rebesgette, hogy nem fogtok szavazni. Vigyázz, így is lesznek hamisítások, ha pedig az emberek el se mennek szavazni, Slobo ezt biztos ki fogja használni. Inkább voksolj bárkire, mint senkire. No, halljuk még egymást!

- Marko, itt Biljana. Szia. Nem tudom, emlékszel-e rám, Nanánál ismerkedtünk meg. Problémáim vannak az analízis dolgozattal. Segítenél? Én két lépcsőházra lakom tőled. Telefon: 622-734. Szó!

- Beszéltem Boleval a belgrádi koncerttel kapcsolatban. Fantasztikus! Most már csak össze kéne állítanunk egy műsort... Különben, hogy mennek a Stúdiurn-próbák? A koncert pénteken lesz, ugye? Majd összefutunk. Üdv: Nana.

- Buci, buci!... A koncert pénteken lesz! Erősnek kell lenned. Mint egy igazi férfi a veszélyes helyzetben, kicsim. Rudi és én ott leszünk. Ne aggódj. Szorítok majd, hogy minden jó legyen, kis pihés csirkém. Bye, bye! Gondol rád Oljga nagynénéd.

- Hé Muter, közbejött egy idióta gyűlés az iskolában. Tanári értekezlet. Ha Nana keres, mondd neki, hogy a gyűlés után azonnal hozzá indulok. Én már hívtam, de nem találtam otthon.

- Hé, mindent bele! Sok sikert! Minden tyúk a Rádióból ott lesz a koncerten! Tehát, nem múlhat el észrevétlenül. Találkozunk! Csá! Good luck!

- Mahrko, Jaguš beszél. Vigyél magaddal még egy pahrtituhrát az esthre. Ahrra az esethre, ha valami elkallódik, vagy elbaszódik. Legyen hrezehrvám.

- Szeretnék gratulálni. Jelica. Szuper volt. A zenekar is jól játszott. Nagyon tetszett a darab. Aranyos voltál. Szia! Találkozunk!

- Marko, itt Milin professzor. A nagy tömegben nem tudtam gratulálni neked, most viszont megragadom az alkalmat. Rendkívül fantáziadús szerzemény. Jó lenne találni egy kis időt, hogy kielemezzük. Minden jót. A viszontlátásra.

- Ceca a Rádiótól. Szeretnék egy portrét készíteni a „Ki zenél ott?” vasárnapi adásához. Jelentkezz mielőbb az 532-322-es szám 7-es mellékén.

- Megvetted a mai „Dnevnik”-et? „A fiatal Selimovski friss szimfonikus hangzása.” Pavlovka igazán kicicomázta a dolgot. Le a kalappal. Így is kell.

³ Szerb Nemzeti Színház (A ford.)

Íme még néhány részlet, hogy rászedjelek, szerezd be az újságot: „...az ólom korpusz metsző hangzása, a fafúvók magas regisztereivel kiszínezve, nesztele- nül váltakozik a vonósok és az ütősök lírai szóvirágaival.” Mit szólsz?... És eh- hez: „...a hangzás ereje nemcsak a dinamikus hangjegyekből fakad (sokszor a négy f-ből is), hanem a motivikus elemek belső dramatikájából.” Micsoda sza- vak!...

- Én vagyok ismét. Remélem, felhívtam a figyelmedet az új szavak és az új mondatszerkezetek iránt. Ám, hogyha. Nem, hanem! Ha-ha-ha-ha... Ha már Stevo Vildovića és borzalmas zenéjére nem sajnálták a dicséretet, akkor itt az ideje, hogy a tehetségesekről se feledkezzenek meg... Láttad Štuka arcát a kon- cert után? Mint akire ráborították a bilit. Belegebted a féltékenységbe. Kíváncsi leszek, mit fog szarni az Akadémián.

- Bosa nagynéné gratulál. Olvastam az újságban. Ez volt a vizsgadarab? Ünnepejünk! Üdvözzöl Rosát.

- Bucikám... Rudival büszkék vagyunk rád. Láttam, hogy elpirultál a taps alatt. Rudiból kicsikartam egy vallomást, hogy te vagy a legkedvesebb tanítvá- nya, szeplős kis malackám. Amikor majd levizsgál történelemből és diplo- más zeneszerző leszel, Oljga nagynéné meghív süteményezni... Istenemre, ta- lálkozunk mi még előbb is! Gondolom, Rudinak megint át kell írni néhány idéetlen kottát. Vigyázz a vesédre, aranyom! Vizsontlátásra!

- Jelentkezz, ha megérkeztél. Mehetünk holnap közösen szavazni. Nem hiába lesz ez az első ún. demokratikus választás. Nekünk is hozzá kell járul- nunk a rohadt demokráciához, amelybe én, már ami a mi országunkat illeti, egyáltalán nem hiszek... Különb, érdekelnek a tegnap esti benyomásaid. Lá- tom, Anára vetted a szemed. Tudom, a balett-táncosnők a gyengéid, amióta korrepetáltál a Balettben. Ám Ana valami egészen más. Nem buta liba. Várom a további fejleményeket. Szia!

- Oj, Roso, oj!... Itt Pero!... Szereztem márkát! Jó áron! Hívjál este, hadd halljam, Slobóra voksoltál-e!

- Szia Marko, itt Nana. Jó hírem van. Štukiból kiszivárgott, hogy a vonós- négyesedet beajánlották az opátiai Tribün jövő évi műsorára. Remélem, lesz még Tribün, tekintettel a pillanatnyi testvériség-egység-helyzetre ... Anyway, sok sikert!

- Jó napot kívánok, Marko. Rodja. Csak azt akarom kérdezni, hogy kizáró- lag a női nemnek segítesz az analízisben, vagy mi, szerencsétlenek is remény- kedhetünk? Add tudomásomra, hogy ne rimáncodjak túl sokáig és hiába. 654 891. Cső!

- Itt Miki, szia. Hát, baszod, vesztettünk. A mi embereink kretének, mert Slobót választották. Most megszívjuk!... De ez senkit se izgat. Boldogok, mint kiskutyák a liftben, hogy szavaztak. Vége a konvertibilis dinárnak. Csak egy

nyárig táncolhattam az európai bankokban... Szabad vagyok a hétvégén (ám semmi esetre sem Slobodan⁴). Kiruccanhatnánk valahova.

- Vojo ott vagy?... 'Alooo!... Vojo?... 'Alo, 'Alo!... Bocs, téves.

- Hello-bello csokigolyó! Jelica. Szilveszteri bulit szervezek, szeretném, ha te sem maradnál ki belőle. Remélem, nem terveztél még semmit, és hogy nem késtem el a meghívással. Szóljál, számíthatunk-e rád.

- Megtudtam, hogy Ana Nováknál lesz, a zongorista Zoričićnál, aki a csoporttársad volt. Így vegyes kompánia lesz ott a Balettból és a Zeneiből. Egyébként bennünket is meghívtak. Ez a Zoričić az én Gocom rokonfélesége. Összefutottak valamelyik nap, s azt mondta neki, hívja meg a saját társaságát is. Tehát, lehetőség a láthatáron. Bazzeg', most már rajtad a sor, hogy becserkézd. No, majd látjuk egymást.

- Jó estét kívánok, Roso, Smiljana a telefonnál. Ha van kedved, térj be hozzánk szilveszterkor. Dorde malacot süt, s jön még néhány kolléga az Intézetből. Gyere el te is. Majd meglátjuk, milyen lesz a tévéműsor. Talán ráakadunk valami izgalmasra. Szia.

- Hát, gyermekeim, még Boldog Új Évet sem tudok nektek rendesen kívánni, örökké ez a gép jelentkezik, a fenébe. Bosa nagynénétek minden, minden, minden jót kíván, sok egészséget és sikert. Csókollak titeket.

- Jelica, Milana, Zora, Biljana, Sandra, Žaki, Ljilja és Melita boldog új '91-et kívánnak Markónak. És ezer pusztit küldenek neki.

- B. Ú. É. K. Roso!... 'Alo!... Nem vagytok odahaza. Hogyha, esetleg. Örüljetek csak. Pero és Milka üdvözölnek titeket. A legjobbakat!

- Hé, te csábító! Alszó'? Vagy Anánál csintalankodsz, s ezért vagy távol? Boldog új évet – új szerelmet. Ana-de luxe, prima balett-táncosnő a fiatal zeneszerzők számára... Ha-ha-ha... Jelentkezzél!

- Stefánia vagyok a Hallgatói Szolgálatától. Marko, ne feledd, hogy holnap van a jelentkezési határidő a szigorlatokra. Amennyiben februárban szeretnél vizsgázni történelemből, akkor február 2-án, a vizsga pedig 5-én lesz. Találkozunk holnap.

- Itt Ana. Szeretném, ha este találkozoznánk. A „Hattyúk tava” tizenegy körül ér véget. Ha akarod, várj a klubban. Szia!

- Jó napot kívánok, Marko. Hogy vagy? Koncert óta nem találkoztunk... Jaguštnak áprilisban kell felvennie a „Gilgames”-t, viszont még nincs átkötözve az összes zenekari rész. Van időd segíteni? Még szombat előtt hívjál. Olga és én talán elutazunk Zágrábba a fiunkhoz. Olga meleg üdvözlését küldi. A legjobbakat! Brući professzor.

⁴ Lefordíthatatlan szójáték. Szerbül a „slobodan” szó 'szabadot' jelent, akárcsak Slobodan Milošević keresztnéve. (A ford.)

– Bravó, mester! A balett-táncosnő a karjaidba hullott. Minden elismerésem! Megmondhatom, hogy Ana a legjobb csajod az utóbbi két évben. Jó pár vagytok, nem mondom... Hanem, figyelj, el kell küldenünk a belgrádi koncert műsorát. Hívtak a Művelődési központból, az infók iránt érdeklődtek. Nézni fogom a CNN golf-háború közvetítését. Csá!

– Marko, Nana vagyok. Megvannak a koncertek dátumai. Március kilencedikén Belgrádban, Újvidéken pedig egy nappal korábban, az Akadémián. Holnap lepingálom a műsort, s odaadom Bolenek, vigye el Belgrádba, mivel hétfőn ott lesz. Úgy vélem, mégis jobb lenne, ha Reich a végére kerülne. Ő a leghatásosabb! Agyó!

– Roso!... 'Alo, Roso! Pero... Milka azt kérdezi, szükséged van-e sváb sajtra és tejfölre. Aztán márkája is van, ha neked vagy Markónak esetleg kellene. Minden jót!

– Itt Ana. Hívj vissza.

– Szia Roso, Smiljana beszél. Elfelejtettem megkérdezni, mit csinálsz majd a tegnap érkezett számlákkal. Én, íme, egész délután ülök és számolok, és sehogyan sem tudok a végére járni... Agyonver minket ez az infláció! Jelentkezzél, ha tudsz. És üdvözöld Markót.

– Jó napot kívánok. Žuljić a telefonnál. Selimovski kollégát kérem, hívjon fel a szabad napokkal kapcsolatban. A legjobbakat.

– Marko, a koncertzongorát, a pianínót, a csembalót, a szintetizátort és a marimbát március nyolcadikán fogják felpakolni, mi pedig szombaton, kilencedikén lehetünk ott háromtól. Sok szerencsét a holnapi vizsgához. Szia!

– Hé, itt Zoran. Voltál ma a törli vizsgán? Meséld már el, mi volt a teszten! Nehéz volt? Kérlek, csörögj rám este.

– Nana gratulálni kíván. Milanától hallottam, hogy taroltál. Nagyszerű! Hogy érzed magad diplomázott zeneszerzőként? Kíváncsian várom jelentkezésedet.

– Bravó főnök! Az M-ex media együttes tagjai, Nana, Dragana, Zoran és Bole gratulálnak Selimovskinak, a fiatal zeneszerzőnek a diplomáért, mivel letette a nehezek közül a legnehezebbet, az elbaszottak közül a legelbaszottabb vizsgát, és bebizonyította a kegyetlen Tekunacnak, hogy jobban ismeri a zene-történetet Andreisnél.

– Jelica gratulál. Tényleg arattál!

– Itt Ana. Hívjál fel.

– Jó napot, Roso. Braco az 503-as szobából. Nézz be hozzánk holnap az irodába. Van egy kis meglepetésem.

– Stefánia a Hallgatói Szolgálattól. Jövő héttől kezded veheted az igazolást, hogy befejezted az Akadémiát. Különbö meg, gratulálok.

- Boldog születésnapot, Roso! Bosa nagynénéd jó egészséget kíván neked. Mikor jöttök hozzánk? Hogy van Marko? Lediplomázott? Jelentkeztetek néha, drága gyermekeim.

- Hé, szia, itt Bole. Készek a plakátok mindkét koncertre. Rendben vannak. Meg kéne nézned őket. A zenészek betűi kicsik, de hát, baszod, nem lehet mindent. Legalább időre elkészültek.

- Csá Marko, itt Miki. Mit csinálsz? Már régóta nem hallottuk egymást. Száz százalék, hogy busy vagy. Iskola, zenekar, zene, csaj, sosem vagy otthon... Én nagyjából unatkozom. Várom az ellenzék tüntetését Belgrádban, hogy akcióba lendülhessek. Esetleg megszervezhetnénk, hogy közösen menjünk. Ez szombaton lesz, kilencedikén. Hívjál. Szia!

- Jó napot kívánok. Gondolom..., jó számot tárcsáztam. Izé... Marko... az a Tekunac professzor küldött és... 'aszonta, kérjelek meg, hogy izé... segítség, gondolom, ha tudsz, izé, természetesen, izé... hogy is híjják,... a törli vizsgára való felkészülésben. Petar Miljkovićnak hívnak, és... izé... majd újra próbálkozom.

- Szia Marko. Igor Belgrádból. Látom, szombaton koncerteztek. Mindenféleképpen ott leszek. Ha lesz időd, akkor a fellépés előtt is találkozhatunk. Jelentkezzél.

- A picsába, hallottad, hogy Vuk szombatra nagy tüntetést szervez Belgrádban? Remélem, ez nem zavarja meg a koncertünket. Hívjál fel, amikor megjössz.

- Aggódok a szombati tüntetések miatt. A decemberi tapasztalat azt súgja, hogy az egész központ blokád alá kerül, leginkább a Lónál. A Művelődési központ pedig épp ott van. Mi legyen? Úgy tűnik, senkinek sem kell a zene. Hívjál fel, amikor hazajössz a suliból. Üdv, Nana.

- Jó napot kívánok. Ljiljana Šumilović a Dékánáságtól. A pénteki akadémiai koncertről van szó. Eugen professzor megkért arra, hogy szóljak, a hangszereket 17 órakor pakolják fel a színpadra, a karmesteri óra után. Köszönöm.

- Hé, itt Bole, csáó. Hallottad a híreket? Láttad mekkora tömeg készülődik szombaton Belgrádba? Felhívtam a Művelődésit, hogy rákérdezzek a koncertre. Azt mondták, rohadtul rendben van minden. Nem tudom, vajon Slobodan rendjére gondoltak-e. Az ő rendje még csak eztán fog következni, azt a kommunista anyját... Azt hiszem, nem lesz semmi a fellépésből. A tömeg meg fogja akadályozni. Be se jutunk majd a Művelődési Központba... Nem tudom... Csörögj rám.

- Marko, Milana vagyok. Már régóta nem hallottuk és nem láttuk egymást. De ettől még elmegyek pénteken az akadémiai koncertre. Majd ott találkozunk.

- Figyelj, Marko, Zoran a telefonnál. Beszéltem Dragannal, s mi is úgy véljük, hogy ne játsszunk szombaton. Kinek kell Steve Reich és John Cage, ami-

kor az idioták háborúba sodorják az országot? A zene teljesen értelmetlenné vált. Ezeknek az embereknek békére van szükségük, és biztos útra Európába, nem pedig olyan dögökre, mint azok a sovíniszta szocialisták. Azt tanácsolom, hogy ne játsszunk Belgrádban. Mi így demonstrálunk... Különben, elmehe-tünk Belgrádba, csak...

- Újra én. Azt akartam mondani, elutazhatunk Belgrádba, de akkor csatlakozzunk a Sloba-ellenes tömeghez. Remélem, összetartunk. Nanának minden-nél fontosabb a koncert. De, bassza meg, bizonytalan időket élünk.

- Jó napot kívánok, Marko. Ceca a Rádióból. Megbeszéltük, hogy a tévé közvetíteni fogja a holnapi koncertjét az Akadémiáról, viszont az egész stáb Belgrádba utazik a tüntetések miatt, így ember nélkül maradok. Csak a rádiós csapatra számíthatunk, így legalább a hangot megörökíthetjük. Bocs, de a ma-gasabb erők egyre keményebben és gyakrabban közbeszólnak.

- Itt Ana. Szóljál, amikor megjössz a próbáról.

- Bole vagyok. O. K. Mindent tudok. Nem megyünk Belgrádba, nincs tévé-felvétel. Ez az ország mehet a picsába... Tudom, tudom, mondtad, hogy ne káromkodjak a rögzítőbe az anyád miatt, de, baszd meg, ettől megkönnyebbülök. Szóltam a Művelődési Központnak, nagyon meglepődtek, de basszák az anyju... Jól van, no. Akkor így holnap minden eddiginél jobban kell játszau-nunk... Búcsúkoncert... És akkor elhúzni ebből a szar országból... Először a művészet omlik össze, s miután az megsemmisül, felkoncolják, utána követ-kezik az egészségügy...

- Bole megint... Semmi... Világos, hogy semmi keresnivalónk nincs itt. Ez már a második koncertem, amit tönkretettek a tüntetések. Semmi, haver, össze kell szedni a motyót, és irány Ausztrália. Nem basztat többé engem se Sloba, se Vuk, se az a faszverő Šešelj... Uh, teljesen kiakadtam! Holnap állati jól kell játszau-nunk. Arsa szerzett nekem házi pálinkát Nišavából. Csillapítani a bánatot.

- Jelica. Bocs, nem tudtam pénteken elmenni a koncertre. Száz százalék, hogy szuper volt. Remélem, a napokban lesz időd találkozni velem. Szia!

- Roso, otthon van?... Roso!... Nem. A márka megint ugrott egyet, tudtad? Majd csak a héten tudok szerezni. Milka azt mondja, van pulykatojása, ha kő... Láttad, hogy le akarták dönteni a mi Slobónkat? Bitangok!

- A „Dnevnik”-ben csak egy kis szösszenet. Elégge szolid. Ebből kiderül, környezetünkben a hallgatók nemigen nőttek fel Cage-hez. Ők még Brahmsot sem emésztették meg. Ettől függetlenül gyakrabban kéne találkoznu-nk. Több rutinra van szükségünk. Ha van idő, tárcsázz föl. Üdv, Nana.

- Itt Miki. Szia. Hát, a kurva életbe, voltam Belgrádban a tüntetéseken. Micsoda zűr! Órület! Biztos láttad a tévében! Beszartam, amikor megjelentek a tankok. Majd beszélék, amikor visszajövök. De, félre a tréfát, küszöbön a há-ború. Megtisztelnek bennünket azzal, hogy élőben láthatjuk a történelmet.

A horvátok is titokban fegyverkeznek. Hihetetlen... Még halljuk egymást. No, szia!

- Itt Ana. Gyere este a színházba, ha tudsz. Az előadást lemondták. Sztrájkol a Balettszínház, s holnap az Opera is csatlakozik hozzá. Úgy gondolom, nem játszunk már sokáig ebben az évadban. Találkozunk.

- Jó napot kívánok, Roso hölgy. Gyarmati a telefonon. Azt akarni kérdezni, csak holnap fogni munkások gyűlésezni? Braco mondani, nem lesz több, én elfelejtette. Fel tud majd hívni? Köszönöm. Hvala.

- Buci, buci... Nem vagyunk otthon?... Azt akarom súgni, aranyom, hogy Rudi meg én ismét Újvidéken vagyunk, és arra várunk, látogass meg minket. Zágráb nagyon csodálatos, csak éppen nem tud minket elviselni. Jer, kis szívem, beszéljük ki magunkat. Csókol Oljga nagynénéd.

- Megérkezett a márka, Roso. Hívjál este.

- Szia, Marko, itt Zoran. Elintézttem fateromon keresztül egy koncertet Szarajevóban. Június elején az Ifjúsági Otthonban. Tudod, azt hiszem, ott vannak olyan emberek, akik értik azt, amit csinálunk. De semmi biztosat nem mondhatok, míg Bole haza nem kerül Németországból.

- Marko, nem jövök haza a munka után. Smiljana és Đorđe meghívtak rostélyost sütni a nyaralójukba. Este hazahoznak autóval. Szia.

- Bosa nagynéne beszél. Jó napot, Roso. Szólni akartam, hogy Stevka mama, Žika nagypapa húga meghalt tegnap Beočinban. Holnap háromkor lesz a temetés. Te próbálj elmenni, én nem tudok, mert Jovo nem lesz itt, hogy elvigyen autóval. Hát, ennyi. Szeret titeket Bosa nagynénétek.

- Hé, szia Marko, Bole aus Deutschland. Kiszimatoltam a terepet. Úgy tűnik, folytathatom itt a tanulmányaimat. Pénteken visszautazom. Ahogy megérkezem, szólni fogok. Cső!

- Nem tudom, szolt-e neked Zoran Szarajevóról. Fogalmam sincs, mit tegyek, június elején Kölnben felvételizem. Nem hinném, hogy ugyanakkor Szarajevóban is lehetek. Nem találtam meg Zorant, de mondd ezt el neki, amikor este találkoztok. Dragana.

- Marko, itt borzalmas a helyzet. Nem tudom többé elviselni ezt a Balettot. Nem azért lettem táncosnő, hogy a puffadt, önjelölt primadonnák mondják meg számomra, játszhatok-e, mit táncoljak, mennyit és mikor... Kérve kérek, csörögj rám.

- Anya, ma este Anával éjszakázom. Az övéi nincsenek otthon, Ana pedig iszonyú állapotban van a Balettbeli zűrök miatt.

- Itt Zoran. Megkérdeztem Draganát, megfelel-e neki a június végi időpont a szarajevói koncerthez. Úgy tűnik, igen. Ha nem akadályoz meg valamiféle merénylet, átrakhatjuk a fellépést június huszonnyolcadikára.

- Selimovski úr, Tekunac professzor a telefontól. Legyen oly szíves, szakítson egy kis időt, és beszéljünk arról a lehetőségről, hogy ön legyen a XX. szá-

zadi zenetörténet tanársegéde. Telefonom 011/742 122. Köszönöm szépen. A viszontlátásra.

- Hihetetlen, de igaz. Épp most telefonált Jerka Zágrábból. Elintéztet ott egy koncertet, ember! Két hét múlva játszánánk. Repülő, hotel, jó honorárium. Ezt nem szabad elmulasztani. Talán utoljára játszhatunk Zágrábban. Hívjál fel. Bole.

- Jó napot, Roso. Itt Smiljana. Nem tudom, hallottad-e, holnaptól sztrájkolunk. Azt mondják, a kis fizetések miatt. Nem kell sietned vissza a betegszabiról. Az Intézetben egyhamar még nem fognak dolgozni. Holnap Lenkával meglátogatunk. Szia.

- Azt hiszed, nem baj, hogy Zágrábba utazunk? Gondolod, hogy Tudman kék sapkásait, akik a repülőteret őrzik, nem fogja zavarni a Duna túloldaláról jövő zenészcsapat? Bole azt mondja, Ljerka száz százaléig megbízható, és biztos a dolgában. Hiszek neki. Te mit gondolsz? Hívjál fel. Ud, Nana.

- Jó napot kívánok. Úgy gondolom, Selimovksi úr, hogy ebben a tanévben túl sok szabadnapot kért a koncertes tevékenységéhez. De ez semmiféleképp sem telefon- és üzenetrögzítő-téma. Kérem, jelentkezzen. Žuljić igazgató.

- Buci, buci... Te kis zenei majmocskám, Oljga nagynénéd meg akar kérni valamire. Rudi azt mondta, jövő héten Zágrábba készülsz. Elviszel egy kis csomagot a mi Tomónknak? Semmi veszélyes. Csak néhány papír. Tudod, a lakáscserével kapcsolatban, amiről a Rudi is mesélt neked. Ha már idős korunkra költözködnünk kell, kis szegénykém ... Ezekben az eszelős időkben nem tudni, hol rosszabb zágrábi zsidónak lenni, Horvátországban vagy Szerbiában. Te viszont megérted Oljga nagynénédet. Mielőtt elutazol, térj be. Csókkollak.

- Szia Marko, itt Miki. Szerencsés utat. Óvakodj a horvátoktól, ha-ha-ha... Csak hülyülök. Tudom, hogy vannak ott barátaid. Ám minden barát megváltozik, amikor működésbe lép a nemzeti kiválasztódás, ezt ne feledd. A mieink már akkor hátat fordítanak, ha az ellenzékre szavazol. Ez a Balkán, kedvesem, a saját történelmüktől frusztrált nemzetek sötét földje. Ahogy a tuzlai Ibro barátom mondaná: „Mindegy, barátom, horvát, szerb, muzulmán vagy macedón vagy, ha mindegyiknek elkúrták az eszit. Látni láthatsz, hallani hallhatsz, de gondolkodni, azt aztán, haver, semmi esetre se!” Szial!

- Szia Roso. Dördével holnap a nyaralóba megyünk. Ha velünk tartasz, örömmel látunk. Holnap kilenckor ott lennénk nálad. Este csörögj rám, ha van kedved.

- Én vagyok. Csak szólni akartam, hogy épségben megérkeztünk. Senki se ijesztett meg vagy támadott ránk, és minden szuper. Kérlek, értesítsd Anát is. Nem találtam meg. Szial!

- Roso, jó napot. Jovo a telefonnál. Sólni akartam, hogy Bosát ma átszállítottuk a kórházba. Régi sívproblémák. Kamenicán van, a kardiológián, negyedik emelet, 303-as soba. A legjobbakat.

- Jó napot kívánok, Ljiljana Šumilović a Dékáságtól. Csak szólni akartam, Marko, hogy a tanári értekezleten döntést hoztak, hogy pályázni lehet a XX. század zenetörténet tanársegédi állásra. A jelentkezési határidő június 30-án van. Köszönöm. Visszhall.

- Ana. Hívj vissza.

- Hé, Roso!... Már megint nem vagytok otthon... Figyelj, Roso, Radénk három hét múlva bevonul katonának, hál' istennek, oszt nagy zendülést csapunk nálunk, Čortanovciban. Azt akarom, jöjjetek el Markóval, megvendégelünk titeket és kikísérjük Radét. Nem megy messzire, csak ide Eszékre, de valahogy nincs az ínyemre, hogy Horvátországba kerül. Na, de jól van, csak maradjon ép és egészséges. Aztán akkó' jelentkezézzél. Márka végett ne aggódj, lesz.

- Szia Marko, itt Biljana. Vasárnap szülinapi bulit csinálók. Gyertek el Anával, szólok a többi M-ex médiásnak is. Huszonöt leszek. Okvetlenül jöjjetek el!

- Hé, senki se hiszi el, Zágrábban játszottunk, s minden cool volt. Egyesek azt mondják, bojkottálnunk kellett volna a meghívásukat. Látod, meddig jutott már ez a gyűlölet? Hanem, a következő héten nem tudok próbálni. Értesítést kaptam az amszterdami felvételre, elmegyek, megpróbálom. Június közepén majd visszatérek, és lesz kb. két hetünk a szarajevói koncert előtt. Ennyi elegendő. O. K., halljuk egymást... Bole, ki más.

- Szia Marko, Zoran beszél. Megbeszéltük a szarajevói koncertet. Huszonhetedikén utazunk, reggel tízkor, és mint tudod, huszonnyolcadikán zenélünk. Szólok a többieknek is. Csá!

- Bucikám, kösz, hogy ilyen hamar jelentkezted. Zágráb gyönyörű, nemde? Este várunk Rudival egy almás pitére. Nyolckor, édesem.

- Egy kicsit zavart vagyok a zágrábi siker miatt. Nem hiszem, hogy a következő idényben is játszhatunk ott. Bole is, Dragana is külföldre akarnak menni, ami biztosan sikerül majd nekik. Viszont két tag nélkül fogunk maradni. Épp amikor bejáratódtunk... Nem tudqm... Minden valahogy összezavarodott. Zoran jó volt, ha-ha... Vásárolt egy csomó könyvet és lemezt Zágrábban, csekkekre, ám tekintettel arra, hogy a horvát és a szerb bankok nem kommunikálnak, ezt senki se fogja vele kifizettetni. Fogalmam sincs, mi lesz ebből. Hívjál. Nana.

- Jó napot kívánok, Selimovski kolléga, Tekunac professzor beszél. Tudja, semmi esetre se vacilláljon a tanársegédi állással kapcsolatban. Függetlenül attól, hogy jelentkezni fognak még néhányan, biztos lehet abban, hogy én az ön oldalán állok, vagyis – ne aggódjon.

- Csak hogy szóljak, Roso, ma jöttem ki a kórházból. Jobban vagyok, sok gyógyszert kaptam, de még mindig hamar elfáradok. Hogy vagytok te és Marko? Térj be, ha megérkezel. Szeret titeket Bosa nagynéné.

- Ana. Este várlak a sulis után. Slado és Nenad szóltak, hogy menjünk ki velük. Rendben?

- Hol vagy, Marko, sehol sem talállak, nem jelentkezel. Itt Miki. Milyen volt a testvéri Horvátországban? Istenemre mondom, ott semmi jóra nem számíthatunk. A knini rokonságom állig felfegyverkezett. Már egy éve szakadatlanul őrködnek. Eleinte alig hittem el, ám nekik úgy tűnik, sokkal világosabb, mint nekünk, hogy háború lesz. Csörögj rám, aztán találkozzunk!

- Keresett Dragana. Sikeresen felvételizett Kölnben. Minden elismerésem. Bolének is biztos menni fog. Nem tudom, irigykedjek-e rájuk, vagy örüljek. Semmi, csak hogy tudd. Üdvözlök Zoran.

- Szia, Roso, Smiljana beszél. Épp most szólt Lenka, hogy slani háza szabad július második felében. Kérdezi, van-e kedvünk akkortájt pancsolni a tengerben. Mi ketten. Dorde nem jöhet, Athénba kell utaznia egy kongresszusra. Fontold meg, utána hívjál.

- Radmila a suliból. Marko, azt akarom mondani, hogy hallottam, Žulic valahonnan megtudta, hogy jelentkeztél az Akadémiai tanársegédi állásra. Teljesen begurult. Te csak játszd a hülyét, amikor rákérdez. Várd meg, hogy felvegyenek, utána tedd nyilvánossá. Így tettek Štuka meg Endre is. Majd látjuk egymást. Szia.

- Eugen professzor. Jó napot kívánok, Marko. Egy kis figyelmeztető. Ne feledje el – a kórusomnak holnap koncertje lesz az M Stúdióban, ahol az ön „Szél”-jét fogjuk énekelni. Megtisztelne minket, ha el tudna jönni. Viszhall holnapig.

- Csó, mester! Amszterdam szuper. Kétségek nélkül. Felvettek a posztgraduálisra, és eldöntöttem: amíg el nem jutok Ausztráliába, Hollandia lesz a házam. Holnap visszajövök. Halljuk egymást.

- Ez Vasil lakása? Vasil Selimovskié?... Hallasz, Vasil?... Hallasz, Vasil?...

- Kár, hogy nem vagy otthon. Íme, én megérkeztem. Csörögj rám éjfélig.

- Ana. Van egy ötletem a nyaralásra. Kíváncsi vagy rá?

- Szia Marko. Nem tudom, mikor lesz holnap a próba. Senkit sem találtam otthon. Hagyjál üzenetet. Én is vettem egy rögzítőt. Dragana.

- Roso! Jó napot kívánok, Roso. Van márka, Roso. De siess, mert nagy a tolongás.

- Szia Roso, szia Marko. Lenka a telefonnál. Roso, nem tudom, mikor fogod meghallani az üzenetemet, de van egy kérésem. Tudod, az én Milánom katoná Celjében. Még másfél hónapja van hátra. De Szlovéniában most feszült a helyzet, nem is tudom telefonon elérni. Smiljka azt rebesgette, hogy az egyik

rokonod a telefonközpontban dolgozik. Nem tudom, összekapcsolna Milan-
nal? Kérlek, Roso, hívj vissza.

- Marko, ha Jovo jelentkezni fog, mondd meg neki, hogy a munkahelye-
men keressen.

- Szlovéniában egyre komolyabb a helyzet. Az ember már azt sem tudja,
mit gondoljon. Remélem, minden lecsillapszik. Azt akarom kérdezni, bizton-
ságos-e most Szarajevóba menni? Üdv. Nana.

- Hé, Bole vagyok. Meg kell beszélünk, megyünk-e Szarajevóba. Szlové-
niában tényleg drámai a helyzet. Dragana és Nana szkeptikusak. Túlélték Zág-
rábot, de nem akarnak Szarajevóba menni.

- Jovo beszél. Roso, el kell jönnöd a barátnőddel holnap fél tízskor este.
Megpróbáljuk elérni a kasárnyát Celjében.

- Marko, ennek semmi értelme. A koncertet elintézték, minden ránk vár:
a plakátoktól a hotelszobáig. Mennünk kell, ember. Legyünk mégis profik.
Apám ki fog akadni, ha nem játszunk. Mindent ő intézett. Szlovéniában rende-
ződni fog a dolog, száz százalék. Már egy éve nem vásároljuk a fogkrémjüket
és a gyümölcslevüket, na és, kit érdekel?! Először egy kis csetepaté a katonaság-
gal, utána minden helyreáll. Hívj fel, ha hazajössz. Zoran.

- Roso, Lenka a telefonnál. Eljövök érted kilenckor, után közösen mehe-
tünk a postáig.

- Jó-jó-jó napot. Rrrifat a nnnegyedik eeeelméletiből. Meg akartam ké-ké-
kérdezni Marko ppprofesszort a harmónia ppótvizsgáról. B-boccsánat.

- Marko, mennünk kell. Ne törődj Zorannal és az apjával! Amikor tüntet-
tek Belgrádban, nem akarta, hogy zenéljünk, most pedig kellemetlenkedik az
apja miatt. Beszarás. Hanem, tudod mit? Ha ki is robban Szlovéniában a balhé,
Boszniaiban még nincs gond. Holnap találkozunk a reptéren.

- Itt Miki. Remélem, Marko, nem utaztál el újra Zágrábba, vagy esetleg
Ljubljanába. Ami távolinak tűnt, most közel került. Háború, tesókám. Majd
meglátjuk, meddig tart. Mikor ér véget az iskolád? Ha találsz időt, hívjál.

- Roso nagynéne, itt Ana. Hallotta a híreket? Szlovéniában lőnek. Marko
jelentkezett? Nem tudom, hogy érkeztek meg.

- Roso, Smiljana beszél. Lenka azt mondja, hogy semmi sem sikerült. Be-
széltünk telefonon, teljesen kikészítette az aggodalom és a félelem. Jó lenne, ha
elmennénk hozzá.

- Muter, én vagyok. Minden rendben. Nincs semmi probléma. Holnap es-
tére otthon leszek. Szia.

- Miki a telefonnál. Na akkor elmegyünk a háborúellenes tüntetésekre? Az
első halott katona újvidéki volt. Az ő nevében. Jelentkezzél.

- Hallani akartam, gyermekeim, hogy vagytok. Olvasom az újságban, hogy
kitört a háború Szlovéniában. Gyerekek, ez igaz? Hát már megint? Szóljatok
Bosa nagynénének, amikor hazaértek.

- Ana. Amint megjössz, hívj fel.

- Roso, van szép cseresznyém. Roso, hol vagy?... Roso, mondd már meg nekem, te iskolázott vagy, ez a nép annyira bunkó, hogy ismét harcolni fog? A fiam épp hogy elment katonának. Horvátországba... A horvátok meg atálnak minket, ezt mindannyian tudjuk... De meg kell védeni Jugoszláviát. Ezt ígértük Titónak is. Holnap majd betérek hozzátok.

- Hallottam a nagybácsitól, beindul a mozgósítás. Nem vagyok én akkora marha, hogy két hónappal a hollandiai utazás előtt elmenjek verekedni a horvátokkal. Kinek az érdekéért? Slobóéért? Jugoszlávia senkit sem érdekel már. Mindenki részt vett a felkoncolásában, aki csak tudott, mindenki. Hát menjenek a picsába, szarok a nacionalizmusukra. Ember, rejtőzködni kell. Komolyan, fontold meg ezt. Ha este találkozunk, elmondom a tervem.

- Roso, azt ígérték, hogy szabadon engedik őket. Ó, bárcsak igaz volna. De ezt még meg kell beszélni. Jelentkezz este. Lenka.

- Én úgy gondolom, mégis el kéne mennünk Ohridba. Főleg az ingyenes szállás éri meg. Nem hiszem, hogy mozgósítani fogják az embereket. A te Anád.

- Tehát ez volt a búcsúkoncert. Szia Marko. Vége. Most már csak ex M-ex média van. Mindenki távozik, vagy menni készül. Én is meneküljek? Marko, ha hallod ezt az üzenetet, akkor térj be a gyűlés után. Üdv. Nana.

- Én vagyok ismét. Elfelejtettem szólni, hogy pár hónappal ezelőtt, amikor megjött az a sok lemez az Akadémiára (mielőtt Danka leltárba vette volna őket), kiválasztottam néhányat, és elvittem szülinapi ajándékként. Többek között véletlenül a kezembe került Britten „War Requiem”-je is. Mit mondjak még? Nana.

- Marko, itt Miki. Az ördög nem tréfál, a JNA⁵ valóban mozgósít. Én már holnap eltűnök otthonról. Az egész világ számára „Görögországban nyaralok”, kérdezd meg Ljiljót, pontosan melyik „parton” leszek, mert ezt nem akarom a telefonba elárulni. A továbbiakig nála megtalálsz. Ha te is „tengerre utazol”, hagyd meg Ljiljónak a „partod” számát. Szia, és sok szerencsét!

- Ana. Lemondtam Ohridot. Én is ott leszek ma Bosa nagynénénél, ha ez nem gond.

- Nem tudom, mire vársz. Talán tapsra? Minden egység, a 3015-ös számútól a 3089-ig mozgósítva van. Vajdaságból az összes. Mi vagyunk az első nyulak a háborús kísérleteikhez. Néhány nap múlva ott leszek R-nél... Tudod a számot és a kódot. Ha találsz egy helyet, szóljál. Különben Goco és Ana lehetne a kapocs közöttünk. Tarts ki! Bole.

⁵ Jugoszláv Néphadsereg (A ford.)

- Elfelejtettem, Roso, megmondani Markónak, hogy nincs két kulcsom. Jovónál maradt a másik. Marko próbáljon meg magának csináltatni egyet. Üdvözöl Bosa nagynénéd.

- JÓ NAPOT KÍVÁNOK. EZ A SELIMOVSKI LAKÁS. PILLANATNYILAG NEM VAGYOK ITTHON, LEGYEN OLY KEDVES, HAGYJON ÜZENETET. KÖSZÖNÖM.

- Szia Roso, Smiljana a telefonnál. Hogy vagy? Megszoktad már? Hallottátok egymást Lenkával? Még semmi hír. Természetesen nem megy Slanóba. Számunkra nincs többé Dalmácia. Otthon vagyok. Nézz be délután.

- Jó napot kívánok Roso nena. Össze kell még szednem néhány cuccot, amire Szüksége van. Többnyire partitúrákat és néhány kazettát. Mikor jöhetek? Sokszor üdvözöl Ana.

- Jó napot kívánok. Itt Goco, Bole édesanyja. Van néhány üzenetem. A számom 744 235. Kérem, hívjon vissza. Köszönöm.

- Marko, szia Marko. Igor Belgrádból. Nem tudom, otthon vagy-e, mit csinálsz, de szólni akartam, Londonba tartok. Apám elintézett egy ösztöndíjat. Két hét múlva indulok. Szeretnék előtte találkozni és beszélni veled. Hívjál fel, ha van időd.

- Jó napot kívánok... Oljga Bruči a telefonnál. Selimovskiné, legyen oly kedves, árulja el, hol találom meg Markót. Feltételezem, önnek megvan a számom.

- Hé, Roso, hé, Roso, hallasz?... Pero... Jelentkezniem kell a mozgósítási parancsra. Mit tegyek? Megpróbálok élve kijutni. Mi is volt a neve a doktorodnak? Dorđe, vagy mi is? Segíts, kérlek... Gyanús nekem itt minden. Slobodán tudja, mit csinál?! Milka is üdvözöl!

- Szabadon bocsátják őket, ez már biztos. Ám nem tudom, életben van-e. Roso, otthon vagy este? Ki kell törnöm a négy fal közül. István kínjában elment horgászni. Puszil Lenka.

- Selimovski?... Honnan szedted ezt a nevet?... Macedónoktól vagy muzulmánoktól? Ez sehogy sem mehet. Tegyé a végére egy -ic-et a -ski helyére, jobban fogsz járni. Viszont még jobban tennéd, ha visszahúznál oda, ahonnan jöttél, mert Szerbiának szerbekre van szüksége, s nem eltörökösített szlávokra. Ha-ha-ha-ha...

- Ljiljana Šumilović az Akadémia Dékánásától. Elnézést, nem tudom, van-e még Marko ezen a számon, de szólnék neki, pontosabban, átadnám neki a tanári kar üzenetét, hogy megválasztották tanársegédnek a XX. századi zenetörténethez. Ha találkoznak veled, kérem, adják át neki. Köszönöm.

- Roso, amikor jössz holnap, ugorj be a gyógyszertárba. Szükségem van egy aszpirinre. Csókol Bosa nagynénéd.

- Hallottam, mi történt veled. Iszonyat! Ez az átkozott nacionalizmus sehogya sem ér véget. De nálad még nem keresték Markót. Miroslavánál viszont voltak a Ljubójáért, de hál' istennek, a fiú már régóta Münchenbe utazott a nagybácsijához. Majd beszélünk, ha találkozunk. Smiljana.

- Jó napot kívánok, hölgyem. Tekunac professzor keresi Marko kollégát. Ön bizonyára tudja, hogy megválasztottuk asszisztensnek. Szeretnék néhány apróságot tisztázni vele. Legyen szíves, kérje meg, hogy hívjon fel. Telefonom 011/ 7442-122. Köszönöm.

- Csá! Én vagyok. Anának nagyszerű ötlete támadt! Kapott egy lehetőséget, hogy Johannesburgba menjen egy felvételire. Ugorj be ma, s megtudod a részleteket. Te tanársegéd.

- Roso, szia Roso. Pero... Hát, kösz... Mit mondjak? Megmentett a lábam. Most háborúzni? Föl kell szedni a dinnyét, árulni a gyümölcsöt, aratni... Csak Rade miatt aggódom. Egysége Borovo Seloban tartózkodik, ott viszont elég szörnyű a helyzet. Milka egyfolytában sír, nem lehet megnyugtatni. Holnap beugrok a piac után. Meglátod, milyen szép a szőlőm.

- Jó napot kívánok. Markónak hagynék egy üzenetet. Jelica vagyok. Régóta nem találkoztunk. Hogy vagy? Jelentkezni akartam, mielőtt még Budvába utazom. Péntekig otthon találsz, aztán hívjál, ha eszedbe jutok. Szia!

- Jó napot kívánok. Zoran az M-ex mediából. Csak szólok, hogy visszajöttem a tengerről, és szeretnék találkozni Markóval. Senkit se találok. Hallottam, hogy itt mozgósítások vannak, mindenki eltűnt, fogalmam sincs, mi zajlik... Ha valaki tud valamit, értesítsen a 443 226-os számon. Köszönöm.

- Meg akartam kérdezni, hogy jól vagy-e? Smiljana telefonál. OTT minden rendben? Üdvözlök mindenkit. Itt semmi sincs, unatkozom. Mintha nem is az évi szabadságomat tölteném. Teljesen elvesztem. Az egyik oldalon az emberek tengeren nyaralnak, a másikon menekülnek, a harmadikon mozgósítják őket. Örültek háza! Ha nincs semmi dolgod, akkor nézz be.

- Jó napot kívánok, itt Goca. Mondtam Bolének, és ő belement. Nagyon örült. Csak azt kérdezi, hogy mikor, hol és mire van szüksége a dokumentumok közül. Reméli, hogy maga nincs Újvidéken. Minden jót. Viszonthallásra.

- Csá! Én vagyok. Kérd meg Jovót, adja oda neked a fényképezőt. Ana miatt. A testvére az övét Ohridba vitte. Látjuk egymást!

- Roso nagynéne, itt Ana. Úgy gondoltuk, mégis az lenne a legjobb, ha autóval mennénk Karlócára. Nana Renault-val jön, ami viszont túl kicsi. Tudnának esetleg önök is szerezni egy autót? Bole egyenesen odamegy.

- Roso, mindent megértettem. Holnap autóval nálad leszek, utána együtt megyünk tovább. Még három ember fér el benne. Rendben? Tudod, roppantul örülök annak, hogy így döntöttek. Fiatalok még, előttük az élet, itt többé nincs mit keresniük, odakint pedig jobb, ha együtt lesznek... Majd holnap találkozunk. Csókol Smiljana.

- Jó napot kívánok. Tekunac professzor. Elnézést kérek, hogy ismét zavarom önöket, de mivel Marko kolléga még nem jelentkezett, nem tudom, hogy lépjek kapcsolatba vele. Talán elment nyaralni? Tudja, szeretném, ha már az augusztusi vizsgaidőszakban is dolgozna. Minden segítségért hálás vagyok. Köszönöm.

- Zoran a túloldalon, jó napot kívánok. Kérem, szóljon Markónak, roppant sajnálom, hogy nem mehettem el. Amikor megtudtam, azonnal indultam Belgrádba, de már késő volt. Szívélyesen üdvözlöm, és gratuláljon neki is, Anának is, én pedig igyekszem találkozni velük a napokban. Viszhall.

- Gratulálok, Roso, teljes szívemből. Add át meleg üdvözetemet Markónak. Én, íme, még várok. A kaszárnyájuk kiköltözik, Milan jelentkezett pár nappal ezelőtt. Épségben van, csak iszonyúan fáradt. Néhány nap és itthon lesz, hál' istennek. Én is kimerültem. Eljött az iloki családom, nem akarnak ott maradni, így tele a házunk. Míg István el nem helyezi őket Kanizsán a nagymamánál. Jelentkezz, amikor időd engedi. Lenka.

- Jó napot kívánok, hölgyem. Oljga Bruči beszél. Hallottuk a szép hírt Zoran Siljarićtól. Gratulálni szerettünk volna. Megüzenhetitek Markónak, hogy jelentkezzen, vagy nézzen be hozzánk. Rudi nagyon fog örülni... Igen, igen, el ne felejtsem. Mondják meg neki, kérem, hogy sikerült elcserélni a zágrábi lakást. Egy nyugalmazott jugoszláv tiszttel, aki vissza akar térni Szerbiába. Szeptember végén költözködnénk. Minden jót.

- Jó napot kívánok, itt Ljiljana Šumilović az Akadémia Dékánásától. Ugyanabból az okból telefonálok, mint múltkor. Markót keressük. Jó lenne, ha mostanában felkeresne minket. Néhány nap múlva lesznek a vizsgák, Tekunac professzor pedig úgy véli, hogy Markónak mint fiatal tanársegédnek jelen kéne lennie. Ahogy visszatér a nyaralásról, kérem, üzenje meg neki ezt. Köszönöm.

- Jó napot kívánok Roso nagynéne. Itt Dragana. Mégis úgy döntöttem, hogy szerdán egy kis búcsútalálkát szervezek nálunk. Amint már tudja, pénteken Kölnbe utazom, s ki tudja, mikor találkozunk újra. OTT is hívtam, de sehol senki. Át tudná ezt NEKI adni? Szerdán nyolckor. Nagyon szépen köszönöm.

- Ez Vasil lakása?... Hé, hallasz, Vasil?...

- Roso, most már tiszta az ügy. A 673-as JAT⁶ repülő indul Bécsbe, huszonötödikén 14:30-kor, Johannesburgba viszont a 413-as Swiss Air 14:15-kor. Szeptember másodikán tér vissza Johannesburgból 7:06-kor, s 19:30-kor lesz Bécsben. Belgrádba 20:10-kor indul egy járat. Ana nevére foglaltattam le a jegyet. Akkor veszi fel, amikor akarja. Üdvözlö Lenka.

⁶ Jugoszláv Légitársaság. (A ford.)

- Csá! Én vagyok. Ha tudsz jönni holnap, gyere, beszéljük meg, Bosa nagynéne főz majd valami ebédet. Viszlát.

- Köszönöm, Roso néne, köszönöm szépen, de apám fog a reptérre kivinni. Ahogy megérkezem, jelentkezem.

- Figyelj, Roso, ha jönnek, te egyszerűen csak annyit mondjál, hogy Marko külföldön tartózkodik. Nem volna rossz ötlet, ha valamelyik barátja küldene egy képeslapot az aláírásával... Oh, de ostoba vagyok, mindent kikotyogtam az üzenetrögzítőbe. Ma még találkozunk, akkor mindent tisztázunk. Vigyázz magadra. Smiljana.

- Csak annyit, hogy megérkeztem. Amszterdamban esőzik. Robertnél lógtam a napokban. Ahogy találok egy lakást - küldöm a címet. Mindenkit üdvözlök, Bole.

- Ana vagyok. Várom, hogy átmenjek a johannesburgi repülőre. Majd jelentkezem, amikor...

- Én vagyok. Ana nem keresett még?

- Szia Roso!... Pero... Otthon vagy?... Nem. Eljött a sisaki testvérem, családostul. Eladta a lakását, aszondja', veszélyes Horvátországban maradni. Most már nyolc lelket számolunk a házban. Emiatt nem jelentkeztem. Te meg Marko jól vagytok?

- Minden rendben van, megérkeztem. Már a hotelben vagyok. Holnapután van a felvételi. Mindnyájatokat szeret, Ana.

- Nem tudom, hogy Selimovski évi szabadságán van-e még, de értesítem, hogy megkezdődtek a tanári értekezletek. Külön kérem, hogy jelentkezzen. Az istenért, négy nap múlva tanítás! Žuljić igazgató.

- Roso, Milan visszatért! Jaj, drága szívem. Visszatért! Lefogyott, teljesen kiszáradt, kidülledt a szeme, de, hál' az égnek, most már itt van. Egyfolytában alszik. István vasárnap halpaprikást főz. Kérlek, gyere el.

- Ana hívott már? Ahogy csörög, szóljál.

- Szia Roso, itt Smiljana. Hallottam, hogy Lenka Milanja visszatért. Tegnap voltam náluk. A kicsi sok mindent átélt. Mi újdonság a távolban?

- Megint én. Keresett már?

- Roso néne, Roso néne, Johannesburgból telefonálok. Felvettek a cor 'd ballet-be. Már a jövő héten dolgozom. Úgyhogy nem megyek vissza. Remélem, hall engem, itt recseg a vonal. Most még a hotelben vagyok, de pár nap múlva egy lakásba költözöm, amit a színház talált számomra. Mondja meg Markónak, most már jöhet, és alig várom, hogy lássam. Forrón üdvözlöm. Itt minden gyönyörű. Nagyon szeretem önöket. Sokszor, sokszor üdvözlöm Markót. Amikor a lakásba költözöm, megadom a sz...

- Jó napot kívánok, itt Bole. Elküldtem a jegyet és a levelet a címmel. Komájukként hallani akartam élőben, hogy van Marko és Ana. Sokszor üdvözlöm őket. Én jól vagyok. Még jelentkezem.

- Csá! Én vagyok. Ezt gyorsan el kell intézni. Nem várnék túl sokáig. Mienél előbb mennék.

- Roso, szia Roso... Milka szólt. Annyi márkája van, amennyit csak akarsz. Holnap a piac után felugrom hozzád.

- Roso, itt Lenka. A legjobbakat, Anának is. Nincs semmi gond. Holnap félretetetek egy jegyet Marko nevére, tizennegyedikére, ahogyan mondtad. Elintézem, hogy kapjon ifjúsági kedvezményt. Szia.

- Jó napot kívánok. Eugen professzor a telefonnál. Természetesen nem egyszerű, mivel Markót épphogy felvettük, de a fizetés nélküli szabadság lehetősége megvan. Csak ennyi. Köszönjük.

- Én vagyok. Ha Žuljić hívna, mondd neki, hogy többé nem lakom itt. Én már szóltam, ő meg csak nyaggat, a kretén...

- Itt Nana, jó napot kívánok. Nem sikerült megtalálnom Markót Bosa nénel... opsz... Igazából, bulit csinálók szombaton. Búcsúfélétt, mivel mostanában itt mindent beárnyékol a szakítás és a búcsú. Kérem, mondja meg neki, okvetlenül jöjjön el. Köszönöm. Viszhall.

- Jó napot kívánok, itt Miki. Szeretnék szólni Markónak, hogy biztonságban vagyok. A bécsi nagynénémhez kerültem. Majd elküldöm a címet és a telefonszámot. A legjobbakat. Viszonthallásra.

- Jó napot kívánok, Olga Bruči beszél. Remélem, a mi Markónk nem fog elmenni a fekete Afrikába anélkül, hogy ne üdvözlne minket. Gondolom, nagy zúrben van, ismerem a helyzetet, mi is pakolunk... Köszönöm szépen.

- Hé, Roso, nem t'om, hallottad-e a híreket. Borovo Selóban és Eszék körül lónek. Radét már régóta nem hallottuk. Azt se tudjuk, hol van. Fogalmam sincs, hogy nyugtassam meg Milkát. Holnap meglátogatlak. Na szia.

- Jó napot kívánok. Bole Amsterdamból. Semmi, csak annyit, hogy Marko megkapta-e a levelem. Én jól vagyok, itt minden oké, csak állandóan esőzik. Épp most megyek majd egy dzsesszkoncertre. A legjobbakat!

- Én vagyok. Elfelejtettem valamit: vinném magammal a rögzítőt is. Mindenkinek, akinek szükséges, szóltam. Ez van. Kérlek, hozd el este, amikor jössz.

- THIS IS THE ANSWERING-MASHINE OF ANA AND MARKO SELIMOVSKI. WE ARE NOT AT HOME RIGHT NOW, BUT PLEASE LIVE THE MESSAGE. THANK YOU.

- Itt Ana édesanyja. Jelentkezzetek, gyerekek. Hogy vagytok? Hívjatok vissza...

- Jó napot kívánok, gyerekek. Azt hittem, otthon vagytok. Jovo segített, hogy ingyen telefonáljak a postáról, hát hallani akartalak titeket. Régóta semmi rólatok, nem tudom, hogy vagytok. Felvették Markót korrepetáló ta-

nárnak? Csütörtökön este fél tízkor telefonálok, nálatok ez fél tizenegyet jelent. Vagyzatok egymásra. Szeret titeket Rosa nagynéne.

- Hello Ana, Lilly speaking. We are going to make a barbecue on Saturday at my place. I hope you can come. Marko too, of course. See you on Saturday. Bye-bye.

- Good afternon. This is Davidson, from the Theatre. I have the plesire to inform you that you got the job as the new accomponist in our Ballet Company. Would you, please, give me a call tomorrow before two o' clock? Thank you. Bye.

- Jó napot kívánok, itt Ana édesapja. Tegnap érkezett meg a leveletek. A munkahelyemen vagyok, hát hallani akartam a hangotokat... Üdvözöllek titeket.

- Hello Ana, Lilly speaking. There is an extra rehearsal tomorrow at half past three. Do you know about that? See you there. Bye.

- Szia, szia. Itt Nana. Természetesen nem vagytok otthon, én csak szerettem volna boldog születésnapot kívánni Markónak. Itt egyre szarabb a helyzet, s mi egyre inkább irigylünk titeket. Nem beszélhetek sokat, majd írok. Csá!

- Jó estét kívánok, gyermekeim, Rosa anyátok a telefonnál. Boldog születésnapot, Marko! Egyfolytában rátok gondolok, amióta együtt vagytok. Nálunk borzalmas. Azt hittük, vége lesz a háborúnak, de egyre inkább eldurvul. Iszonyatos! Bruči professzor nem mehetett el Zágrábba, a horvátok nem engedték be. Így lakás nélkül maradt, mivel a cserét már régóta elintézték... Borzasztó!... Kibéreltek egy ötvarságot a Salajka végén. Mi mindent el kell viselnie az embernek az életben! Szomorúak és boldogtalanok. Néha meglátogatom őket. Sokszor üdvözölnek. Nem beszélhetek többet, de holnap ugyanek...

- Boldog születésnapot, mester! Itt Bole az esőverte és depresszív Amsterdamból. Zűr van, zűr van, de majd jóra is fordul. Írhatnátok valamit. Na, halljuk egymást... Csá!

- Good afternoon, mister Selimovski. Lynn Barrow speaking. I'm a Conservatory student, first year. I've heard you are giving private harmony lessons. I would ask you if I can get lessons from you. My telefon number is 538 76 29. Thank you.

- Hello, mister Selimovski. David Rudinsky from the Theatre is on the phone. Next week on Thursday we have two rehearsals instead of one and the general rehearsal is on the thirtieth of October. The end of the message. Good bye.

- Gyermekeim, megkaptam a levelet. Ó, mennyire örültem, hogy egy autót is vettetek. Különben, vannak újdonságok. November elsejétől nyugdíjas leszek. A legrosszabbkor, de muszáj. Elég volt. Mindenki sokszor üdvözöl. Nana azt üzenté, hogy valaki, nem tudom most pontosan kicsoda, játszani fogja Marko „Kvartett”-jét, majd meglekintem. Elküldöm a programot. Igen...

Mikit megtalálták, amikor visszatért Bécsből. Azt hiszem, Vukovarba hurcolták. Jelentkezettek, gyerekek.

- Itt Ana édesanyja. Jó napot kívánok. Sehol sem vagytok. Megpróbálom holnap. Jól vagytok?

- Jó estét kívánok. Itt Vlada Mikanović, a fuvolás, most Durbanból. Marko, remélem emlékszel rám az egyetemről. Játszottam a „Trió”-dat. Megtudtam Natašától, hogy Johannesburgban vagy, hát hallani akartalak, találkozni veled. Számom: 031/ 304 56 29. A legjobbakat. Viszhall.

- Hello, Lilly on the phone. Are you still not yet at home? O. K., I'll call later. Nothing special. Bye.

- Szia Marko, Ana. Nataša vagyok. Mit szólnátok ahhoz, ha elmennénk vasárnap uszodába? Nem ismerem a kötelezettségeiteket, de talán lesz időnk közösen pancsolni. Várom a hívásokat. Csáó!

- Gyermekeim, itt Rosa mama. Jó estét. Összeszedtem mindent, amit Marko kért, holnap majd elküldöm. Itt minden olyan drága... Naponta hálnak meg Szlavóniában. Pero és Milka Radéját múlt héten megölték Vukovarban. Ezek tragédiák, gyermekeim. A szülők nem tudnak magukhoz térni. Egyke volt. Itt minden egy véres vágóhídra hasonlít. Olyan boldog vagyok, gyermekeim, hogy biztonságban vagytok. Vigyázzatok magatokra.

- Hello Marko! David speaking. It is ten to eight now and I'm calling because of tomorrow's premiere. Do we have free tickets? Can you, please, call me back?

- Hello, I want to speak with Emanuel. Is this right phone? Wait, wait... Hello, Emanuel, are you at home?...

- A fenébe, sehogy se tudlak otthon találni titeket. Itt Bole. Kösz a levelet. Tehát ti is megismertétek az emigráns kesergőt. Akárhogy is vesszük, testvérek vagyunk a tapasztalatban. No, majd később újra próbálkozom, míg van pénzem. Sziasztok!

- Gyermekeim, én vagyok. Otthon vagytok? Postáról telefonálok, Jovo nem holnap dolgozik, hanem ma, s arra gondoltam... Gyerekek, nagyszerű ötlet... Nem tudom... Komolyan megfontoltátok?... Ma érkezett meg a levél. Utána kéne járnom a részleteknek. Amikor Jovo újra dolgozik, akkor majd telefonálok, talán otthon találalak titeket.

- Jó napot kívánok. Itt Ana édesapja. Csak a hangotokra voltam kíváncsi, de majd később próbálkozom.

- Hello! This is Lynn Berrow speaking. Unfortunately, I cannot come on Wednesday due to my composition lesson. So, I'll call you again to make another appointment. Thank you.

- Itt Rosa anyátok, jó estét. Kérdezősködtem, és van rá esély. A lakásarak alacsonyak, de... mindegy. Eladom amennyiért tudom, és kimegyek. Mi mást

tehetnék? Hát csak ennyit, majd ismét jelentkezem. Azt hiszem Jovo... kedden dolgozik. Köszönöm szépen. Sziasztok.

- Good afternoon. I'm William Levin from the Johannesburg Philharmonic Orchestra. I've heard from mister David Rudinsky that you are actually a composer, and also very good one at that. So, I would like to meet you and hear some of your music. My phone number is 532 75 66. I'm looking forward to hear from you. Thank you. Goodbye.

- Hello Ana, Alice from Ballet is on the phone. What are you doing? Shall we have coffee tomorrow morning in café „Nassau”?

- Jó estét kívánok, itt Vlada Mikanović. Tegnapról rendes évi szabadságot töltöm, aztán meg akartam beszélni, hogyan találkozhatnánk. Elmennék Johannesburgig, csak szóljatok, nektek ez mikor lenne jó. Én egész decemberben itt leszek, januárban talán elugrok Európába. Remélem, találkozni fogunk. A legjobbakat.

- Hello, David speaking. I've got four tickets for the last performance of „Aida”. I thought we might go together. It's on Saturday evening. I'll hear from you. Bye.

- Hello, Lilly on the phone. Is someone at home? You are always later home than I. O. K. Call me when you are back.

- Gyerekek, sikerült! Túladtam a lakáson. Zágrábi menekültek vásárolták meg. Nekik volt a legtöbb pénzük. Egy hajdani belügyes a családjával. Lenka, István és Smiljana... mindenki segített. Két hét múlva elköltözöm. Eladtam majdnem az összes bútort is, de van, ami Bosa nénénél fog maradni. Mindent egybevéve 40.000 márka. Január huszadika körül várjatok. Majd holnap telefonálok. Sziasztok!

- You have to come to my party for the New Year! Don't even consider going somewhere else. Greetings, Lilly.

- Itt Vlado, jó estét. Holnap háromkor Johannesburgban leszek. Ahogy megérkezem, szólni fogok.

- Bole komátok boldog új évet kíván! Nem is reméltem, hogy otthon találalak titeket. Sokat gondolok rátok. Bízom benne, hogy nemsokára találkozunk. Éreztétek jól magatokat a szabadságotokon. Császtok!

- Happy New Year! David and Lisa. All the best, friends!

- Ana apja és anyja boldog új évet kíván nektek! Gyerekek, gyakrabban írjatok. Sokat gondolunk rátok.

- Hé, sziasztok. Itt Nataša. Milyen volt Novaknál? Hol töltitek majd a szabit? A napokban új lakásba költözöm. Ott még nincs telefonom. Ha lesz, majd szólok!

- Marko, Ana, sziasztok, én vagyok. Megvettem a jegyet. Magyarországon keresztül megyek, ne kérdezzetek semmit... nagyon bonyolult kijutni az or-

szágból és eljutni Bécsig. Csütörtökön érkezem, a következőn, huszonegyedikén, 18:30-kor a ti időtök szerint. Már majdnem teljesen bepakoltam, két bőröndöt viszek, a többi cargóval érkezik Bécsből. Alig várom, hogy lássuk egymást. Ó, istenem, mindez milyen hamar és furcsán történik. Megpróbállak elérni titeket az indulás előtt. Mindenki üdvözlöl. Örülnék, ha valamelyikőtök várna a reptéren. Sziasztok.

- Hello, Lilly speaking. Do you know when your mother-in-law is coming? If you want we can go and buy something for her one of these days. I'm at home, you can call me.

- Itt Ana. Elfelejtettem a pénztárcát. Lilivel üldögélek a színházban, kávézunk. Megkérnélek, gyere értem. Várlak!

- Gyermekeim, íme, Bécsben vagyok. Nemsokára indulok. Látjuk egymást.

- Good evening, Mrs. Selimovski. Sergeant Stevenson from the Johannesburg Police Department. Could you, please, call me as soon as possible on the number 50 50 555. It's very urgent! Please, call me!

- Ana, Ana, are you at home? It's me, Lilly. What the hell is going on? Which car accident? How? Are they injured? I couldn't understand your message. Ana, are you alright? What's happen? Ana!...⁷

Fordította: ORCSIK ROLAND

⁷ Ez a történet Ana Selimovskinének köszönhető, aki megőrizte az üzenetrögzítő szalagjait. Nélkülük nem tudtuk volna ilyen hitelesen rekonstruálni a tragikusan elhunyt zeneszerző, Marko Selimovski utolsó éveit. Ezt az írást emlékének szenteltem. (A közreadó.)

MAURITS FERENC

Szürkület, szürkületben

FÉNYKÉPEK EGY ÉJJELISZEKRÉNYBŐL

„anya szemébe
süt a nap
halkan mondja jaj”

*

*ottó
pödri
duruska
fürdőgatyában*

*a kaštel stari
strand
szürke betonlépcsőjén*

*a morajló
szurokfekete
tenger
hullámai előtt*

*megmerevedve
néznek
elébe a jövőnek*

*negyvenkilenc
nyarán*

*

*krisztina és panni
a hatalmas diófa
alatt*

*átkarolva
boldogan*

*krisztina
púpja
nem látszik*

*fekete
selyemruhája
kicsit felhúzva*

*mosolyog
mint egy
angyal*

*

*anni és bözsi
fekete szatén
iskolaköpenyben
nagy
fehér
díszgombokkal
maurits iván temetésén
ötvennégyben*

*kisnővéreim
csillogtak-villogtak
a délutáni verőfényben
átvilágították
a gyászt
a futaki úti
temetőben*

*

*linder néni
és anyja
patinás barna mosollyal
átölelve egymást
a hering-stúdióban
harminckilencben*

*jó előre
mosolyogva
a leendő évtizedre*

*

*őszű napsütésben
a konyhafalnál*

*apa
anya
géza
ottó
anni
bözsi*

*mozdulatlan
irgalom*

*

*ótata
sötét öltönyben
mintha intene
az összegyűrt
kiszáradt körtefa
mellől*

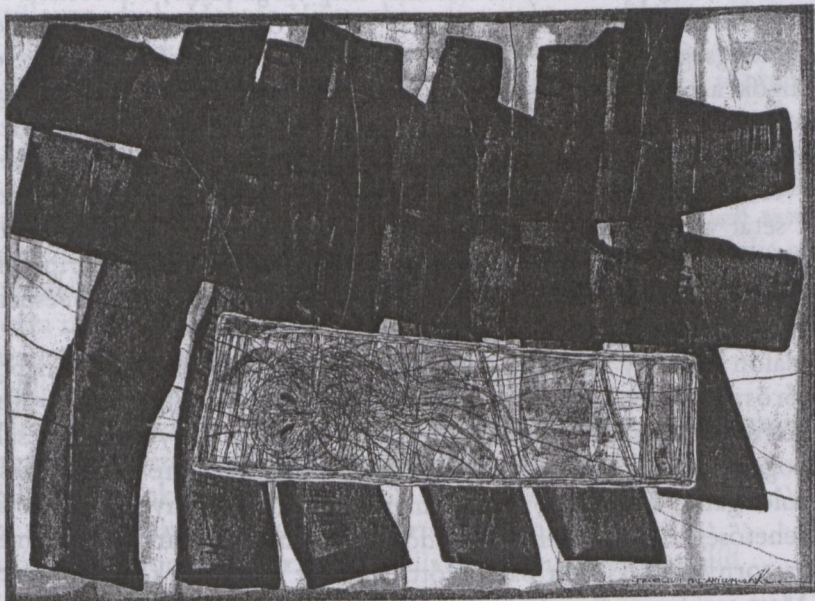
ezerkilencszázharminchétben

*mielőtt örökre legyintve
elment*

*

*janit
az eperfa árnya
szinte
agyonnyomja*

*csak tarkója
világít
egy véletlen
fénycsíkkal*

DARVASI LÁSZLÓ

Dregdalon Billi

Olyan kétségbeesett zokogás verte fel a polgármesteri iroda csöndjét, hogy Ühüm bácsi is csaknem elpityeregte magát. A világ legerősebb lelakatolt vas-kalitkájának az ajtaja is kinyílt volna a megrendüléstől, ha a rácsai között zokog ilyen szívbemarkolóan egy kismadár. Ugyanis a zokogás madárzokogás volt.

Körülbelül így hangzott:

- Trilli, brüllli, nyinyinyinyííííí!

És aztán megint.

- Trilli, brüllli, nyinyinyinyííííí!

Ühüm bácsi köhécselve törölgette elhomályosuló szemüvegét.

- Jó van, na, jól van, mondd hát el, mi történt, Billikém!

Mert Dregdalon Billi egykori madárkém és titkos ügynök, polgári foglalkozását tekintve pedig széncinege zokogott ilyen keservesen. Ühüm bácsi papírokkal telizsúfolt asztalán billegett és már vagy tíz perce mást se mondott.

- Trilli, brüllli, nyinyinyinyííííí!

Dregdalon Billi nagyon rosszul nézett ki. Olyan megviselt, kócos és borzos volt a tollazata, úgy elhalványult hasának szép sárga színe, a csőrének fényes feketesége, mintha három álló napon át valami örült madárbuliban kereste volna a boldogságot. Tudjuk, a madarak imádnak bulizni. Például kivételesen nagy bulizók a papagájok, a kanárik, a pintyek! A zúzmarás téli hónapokat gyakorlatilag végigbulizza a nagy, fekete seregekbe összegyűlő varjúnemzetség, vagy fantasztikus bulikat szoktak csapni a fecskék egy nyári rét fölött, nem beszélve a verebekről, na hát ők a legbulisabb bulizó kismadarak. Az ember gyanútlanul sétál valamelyik kavicsvári utcán, mondjuk, a Mínyon kapitány utcán, és egy akácfa lombkoronája egyszerre visongani, csivitelni, csiripelni kezd a feje fölött, na, és miért teszi. Azért teszi, mert a víg kedélyű, csiri-csuri verebek örült bulit csapnak a levelek között.

Dregdalon Billi úgy nézett ki, mintha madárbuliból jött volna, és napok óta csak likőrös búzaszemeket meg porcukros gilisztákat csipegetett volna két bugivugi trillázás között. Viszont jajveszékelt. És nem hagyta abba. Csak sírt, csak zokogott, mintha már semmi sem tudná megvigasztalni. Ühüm bácsi kedvesen szölongatta, simogatta, bűgő hangon próbálta megnyugtatni, aztán belátta, a lehetőségei sajnos nem elegendőek a baj megoldására. Olyan mértékű probléma tornyosult Ühüm bácsi előtt, amelyet egymaga képtelen volt megoldani. Mert egy kismadárnak is lehet akkora fájdalma, ami képes az egész vilá-

got betölteni. Ühüm bácsinak egyetlen lehetősége maradt. Telefonált Hektor Viktornak, hogy jöjjön, siessen hamar, mert baj van.

- Szirénázva jöjjenek? - kiáltotta a vonal másik végén Hektor Viktor, aki minden bajra mindig készen állt.

- Nem kell a tűzoltókocsi, Viktor! Te magad kellesz! - rázta a fejét Ühüm bácsi.

- Szaladok! Rohanok! Repülök! Van egy répád? - kiáltotta Hektor Viktor és már meg is szakadt a vonal.

Hektor Viktor sisakja alól csorgott az izzadság, ahogy Ühüm bácsi irodájába rontott.

- Mi történt? Hol van katasztrófa? Melyik néninek ég a kontya?

- Miért pont a kontya? - tűnődött el Ühüm bácsi.

Hektor Viktor az íróasztalra meredt, ahonnan furcsa hangok jöttek.

- Trilli, brüllli, nyinyinyinyííííí!

Dregdalon Billi nem tudott beszélni. Abban a pillanatban, ahogy nagy levegőt vett, nyomban rátört a zokogáskényszer. Hektor Viktor azonban megoldotta a helyzetet, hiszen ő volt a kavicsvári katasztrófafelelős.

- Mutasd meg, Billi, hol történt a baj!

Dregdalon Billi pityeregve bólintott, és az ablakpárkányra rebbent. Az utcán már ott kíváncsiskodtak a Pepe testvérek, meg Károly professzor is, akik a jajveszékélés hallatára megtorpanak a hivatali ablak előtt.

És Dregdalon Billi már ki is rebbent az ablakon. Ühüm bácsi és Hektor Viktor követték. No persze, nem az ablakon át, hanem természetesen az ajtón keresztül, mondjuk, Hektor Viktor ki se fért volna az ablakon. Vagy nagyon meg kellett volna küzdenie, hogy átrpéselje hatalmas, izmos testét a duplaüvegű ablakszárnyon. Dregdalon Billi ágról ágra röppent, a többiek pedig egyre nagyobb kíváncsisággal haladtak utána. Csatlakozott hozzájuk néhány kavicsvári polgár. Vajon mi lehet az a baljós dolog, ami Dregdalon Billi köztudottan erős idegzetét így kikészíti? Az Alfréd Böckelöki térre tartottak, egyenesen Minyon kapitány valóság-hű szobrához. A szobor kissé testes volt, kedves tekintetű, mint maga Minyon kapitány. A szobor vállán pedig ott üldögélt Dregdalon Billi madárszobra, és az is nagyon élethű volt. Dregdalon Billi a szoborra mutatott, és vajon mit mondott?

Semmit sem mondott.

- Trilli, brüllli, nyinyinyinyííííí!

Ühüm bácsi, Hektor Viktor és a Pepe testvérek, Géza és Pista mind a szoborkompozíciót bámulták. Semmi különöset nem tapasztaltak.

- Vakok vagytok?! Hát nem látjátok a fejemet?! - zokogta Billi.

Erre mindannyian a madárka fejét kezdték bámulni.

- Ááááá, a szoborfejem nézzétek! Trilli, brüllli, nyinyinyinyííííí!

Jól van, a többiek erre alaposabban megnézték a szobor madárkát. Kissé előrehajoltak. Aztán még jobban előre hajoltak. Úhüm bácsi lépett is egyet, mert annyira előrehajolt, hogy csaknem orra bukott. Nos hát, mit láttak? Azt látták, hogy a szobor madárka pici feje fehér volt. Kétség kívül gyalázatos, habár a szobrok életében mégsem túlzottan meglepő dolog történt! Egyszerűen rátojtak a szobor Dregdalon Billi fejére.

– Pizok, szemtelen madárkák! Ilyen gyalázatot! – kiabálta Dregdalon Billi, aki már nem csak jajveszékelné tudott.

Érdekes, mindazonáltal bonyolult helyzet volt. Úgy látszik, a madárkák nem csak a hős katonák és a nagy királyok, vagy a melegszívű királynők szobraira tojnak előszeretettel, de még a madárkák szobrait se tartják tiszteletben. Dregdalon Billi madárhős volt, az Első Tökfőzelékháború egyik kavicsvári hőse. A kismadarak, úgy látszik, már csak ilyenek. Letojják a kismadarakat is, ha azok szoborból vannak!

– Alávaló, gaz népség!

– Gonoszok!

– Nyomorultak! – sikongott Dregdalon Billi.

Egyszerre Nocsak úr érkezett lélekszakadva, mert hallotta, hogy a téren ribillió támadt Dregdalon Billi körül.

– Dregdalon Billi, drága kismadaram, hát itt vagy? Végre megtaláltalak! – kiáltotta, s a szokásától eltérően egyáltalán nem csodálkozva. Nocsak úr rettenetesen megkönnyebbült. Óvatosan a tenyerébe fogta a madárkát, dédelgette, simogatta, lehelgette. Dregdalon Billi lassan megnyugodott.

– Hát hol csavarogtál, Billikém?

– Nem csavarogtam, hanem itt voltam – pityegett a madárka.

Nocsak úr a szoborkompozíció felé bámult, és, na igen, máris csodálkozott.

– És miért voltál itt három napig?

– Pizok, szemtelen madárkák! – kiáltotta újra Dregdalon Billi.

Egy pillanatra csend lett, csak a távolban ugatott egy kiskutya. Nem. Két kiskutya ugatott, beszélgettek egy finom velős csotról, a macskák hajkurászásról, a teliholdról. A Pepe testvérek értetlenül meredtek egymásra. Úhüm bácsi zavartan köhécselt. Károly professzor valami cédula után matatott, hátha van a bonyolult helyzetre valami jó kis kérdése, és ebből következően briliáns megoldása. Hektor Viktor a homlokát vakargatta, aztán dörögve megszólalt.

– Ha te itt voltál Billi, akkor azt is tudod, ki a tettes.

– Tudom hát, pizok, szemtelen madárkák! – kiáltotta Dregdalon Billi.

– Ne haragudj, de ez a többes szám nem stimmel, hiszen a te szoborfejed olyan kicsi, hogy egyszerre csak egy madár fér el rajta, következésképpen nem tojhattak rá többen. Vagyis csak egy madárkát terhel a felelősség! – vakargatta a homlokát Úhüm bácsi.

- De biztosan terheli-e a felelősség? - kérdezte Károly professzor. - Ja igen, hiszen a madaraknak nincsen a kavicsvári törvényben megtiltva, hogy letojják a szobrok fejét - bólintott Ühüm bácsi.

- Ki tette hát, Billi? - kérdezte Hektor Viktor.

A madárka azonban hallgatott.

- Ki ült utoljára a fejedem, Billi? - kérdezte

- Én - csicscentette halkán a madárka.

- Letojták a fejed, és te mégis rátelepedtél?! - csapta össze a kezét Nocsak úr.

- Amikor rátelepedtem, akkor még nem tojták le - szipogott Billi.

- Mert mikor telepedtél rá? - hajolt előre Ühüm bácsi.

- Pontosan három napja, már mondtam.

- Micsoda?! Három napja ülsz a saját fejedem?!

- Pizszok kismadarak! Szemtelen kismadarak! Gyúúúúülölöm őket! - visította erre Dregdalon Billi.

- Értem már! Világos, mint a vajás kenyér! - kiáltott fel Károly Professzor. - Három napig itt gubbasztottál, voltaképpen őrségben voltál, és amikor egyszer elszálltál, mondjuk, megnézni, van-e valahol gilisztaleértékelés, vagy megnézni, kaptál-e postát, akkor, visszatérve, szegény Billikém, döbbenet tapasztaltad, hogy egy kismadár rátojt a fejedre. Úúúúú, ez elég csúnya história - csóválta fejét a Károly professzor.

- Juj, de durva, ez tényleg durva - hümmögött Pepe Pista.

- Súlyos, nagyon súlyos - bólintott Pepe Géza is.

- Hiszen három napig el sem mozdultam a fejemről! - kiabálta erre Dregdalon Billi.

- Nocsak! Akkor hogyan tudták mégis letojni? - kérdezte Nocsak úr.

- Nem tudták letojni, nem, nem sikerült a pizszok kismadaraknak, a szemtelen kismadaraknak! - kiabálta Dregdalon Billi.

- Hát akkor ki tojta le a fejed, Billikém? - kérdezte Ühüm bácsi.

- Hát nem értitek?! Ó, ti balgák! Hát én, én, én magam! Én tojtam a saját fejemre. Nem értitek, ez hogy lehet?! Ó emberek, egyszerű emberek! Három nappal ezelőtt itt gyönyörködtem magamban, amikor egyszerre észrevettem, hogy az a nagyon alattomosan turbékoló balkáni gerle, ott, ott, nézzetek, ott ül most is tölgyfa ágon, rá akar ülni fejemre. Nem erre ide, hanem a szoborfejemre! Nézzétek azt a feketerigót, milyen sunyin pislog a rózsabokor tövéből! Az is fel akart ülni a fejemre. És a szemtelen, pizszok verebek! Mind arra vártak, hogy rám ülhessenek, és, trilli, brüllli, nyinyinyinyinyíííí, hogy lecsinálhassanak. De én ezt nem engedtem. Én magam ültem a fejemre, és védelmeztem, védelmeztem! - szegény Dregdalon Billi mind a két kicsi szárnyával mutogatott.

- Vagyis addig védelmezted magadat, hogy végül te magad tojtad le magadat - töprengett Ühüm bácsi.

Hú, nagy csönd lett ekkor. Komoly, megrendült csönd lett. Mindenki át-
 érezte a helyzet jelentőségét. Szegény Dregdalon Billi olyasféle sorsszerűségnek
 lett az áldozata, amelyet szinte képtelenség volt helyesen megoldani. Hiszen
 bármit is tesz, előbb-utóbb letojják a fejét. Ha nem ő, akkor valaki más. Mert
 nem lehet éjjel-nappal egy szobor mellett őrködni. Ráadásul számba kell venni
 a többi kavicsvári szobrot is. Azoknak a gazdái is fölléphettek volna hasonló
 igénnyel, bár, mondjuk, elég furcsán mutatott volna, ahogy az öreg Bökkelöki
 király a saját nyakában ülve védelmezi magát a pizok kismadaraktól. Mínyon
 kapitány például soha nem panaszkodott, hogy fehér csikocskák virítanak
 a homlokán, holott még a markában szorongatott mínyon tetején is egyértelmű
 madárnyomok fehérlettek.

– Nos, kedves barátaim, ez egy igazi filozófiai probléma – szolt ekkor dör-
 mögve Hektor Viktor tűzoltóparancsnok.

Károly professzor igencsak elcsodálkozott. Sok minden jót és szépet tudott
 Hektor Viktorról, de a tűzoltóparancsnok filozófiai kérdésekben való járatos-
 ságról eleddig még egyáltalán nem tett tanúbizonyságot. Hektor Viktor túl
 erős volt ahhoz, hogy filozófus legyen. Meg túl bátor is. És az igazság az, hogy
 többet is táplálkozott annál, hogy filozófus lehessen.

– Honnan tudod, Hektor Viktor, mi az a filozófia?!

Az persze igaz volt, nem is tagadta senki, hogy Hektor Viktor egyszer meg-
 mentett egy vészhelyzetbe jutott filozófust. Ennek a filozófusnak olyan fan-
 tasztikus gondolata támadt, hogy a következő pillanatban az összes hajszála ég-
 nek állt a döbbenettől. Mármost ennek a filozófusnak igen hosszú haja volt,
 úgy hogy meglehetősen kínosan nézett ki. Ráadásul, és ez volt a legnagyobb
 tragédia az egészben, a filozófusnak éppen a házitükör előtt jutott az eszébe ez
 a fantasztikus gondolat, és miután meglátta égnek meredő hajzatát, abban a pil-
 lanatban elfelejtette a fantasztikus gondolatát. Hiába töprengett, mi volt a fan-
 tasztikus gondolat, csak az járt a fejében, hogy égnek áll a haja. Gyorsan meg-
 fésülködött. Hiába. A hajszálak különösen makacsnak bizonyultak. Megmosta
 a haját szupersamponnal, szupererős hajszárítóval leszárította. De néhány perc
 már múlva újra az égnek meredtek a hajszálak. Szuperzselét is használt. Ra-
 gasztót. Kalapot húzott a fejére. Egészen a homlokáig húzta. Néhány perc
 múlva a hajszálak felágaskodtak, s magukkal emelték a kalapot. Úgy nézett ki
 a kalap, mint egy glória, egy kalapglória. Á, semmi sem segített. Végül a filozó-
 fus nagyot sóhajtott, fellapozta a Kavicsvári Ki Kicsoda Kézikönyvet és elballa-
 gott Hektor Viktorhoz, aki köztudottan katasztrófa-elhárító és katasztrófa-
 megoldó tűzoltóparancsnok volt. Azonban eddigelé filozófuson még nem segí-
 tett. Lám, ennek eljött is az ideje. Ott toporgott a Tűzoltóság kapujában a sze-
 gény filozófus, és borzasztóan nézett ki. Soha nem tehet már sapkát a fejére?
 Ha moziba, színházba vagy hangversenyre megy, csakis a legutolsó sorba kap-
 hat helyet, mert aki mögötte ülne, az a balszerencsés illető semmit se látna pél-

dául a Tökfőzelék Háború Drámája című nagysikerű színdarabból, amelyet természetesen Babéros Néró írt, és amelyet már hetek óta teltházzal játszottak Kavicsváron?!

Hm, hm, hm, Hektor Viktor számba vette a lehetőségeket. Levájják a haját, netán? A filozófus rémulten rázta a fejét. Az nem lehetséges! Hiszen a kopasz filozófusok a legrosszabb filozófusok! Ezt még a kisgyerekek is tudják! A kopasz filozófusokon még az se segít, ha pipát dugnak a szájukba, böszzen szivaroznak, vagy mindig napszemüvegben járnak! És ebben a pillanatban, mint amikor valami megcsillan az aranyásó szítájában, Hektor Viktornak eszébe jutott valami. Hoppá! Gyerünk Holle mamához!

- Be akarja a kenni a fejem tökfőzelékkal - hápogott rémulten a filozófus, aki természetesen tudott a világbajnok tökfőzelékfőző Holle mamáról. - Ez már nekem is kibírhatatlan dialektika lenne!

Á, nem volt ez ellentmondás, amit egyébként a dialektika szó jelent, nem dialektikáról volt szó, hanem hajcsavarókról. Holle mamának még voltak ilyen régi típusú hajcsavarói, hát azokat rakták fel szépen a filozófus fejére. A filozófus ült Holle mama szobájában, nézegette a fal képeket, gondolkodott, ahogy szokta, és közben tele volt a feje hajcsavaróval. Végül fürtös, bodros lett a haja a filozófusnak, olyan volt, mint egy öregedő királyfi, de már még sem állt az ég felé.

- Köszönöm, köszönöm - hálálkodott a göndör hajú filozófus, akit azonban otthon újabb kellemetlenség ért, mert nem akarta beengedni a felesége, aki nem ismerte fel. Azt hitte, egy vad gitáros akar bemenni a lakásba gitározni. Azt kiabálta, hogy az ő kedves, drága férjének égnek áll a haja, és náluk semmi keresni valója nincsen egy vad gitárosnak. A filozófus pissegett, drágám, drágám, kis feleségem, nem vad gitáros vagyok, hanem a te férjecskéd, és hidd el, nincs is nálam gitár.

- Bendzsó?! Bendzsó sincsen?! - fürkészte a férjét az asszony.

- Bendzsó sincs, drágám!

Végül aztán bemehetett az otthonába a filozófus, és filozofálhatott tovább. Igaz kissé különös érzése volt. Mert más göndör hajjal filozofálni, mint égnek állóval, tüskéssel, vagy kopaszon. Szóval így oldott meg egy filozófus hajproblémája, hála Hektor Viktor találékonyságának, de az igazat megvallva ez az ügy azért mégsem filozófiai természetű probléma volt.

Most azonban azt állítja nagy nyilvánosság előtt Hektor Viktor, a délceg kavicsvári tűzoltóparancsnok, hogy Dregdalon Billi letojt feje filozófiai probléma.

És máris bonyolult fejtegetésbe fog.

- Nézzük a tényállást, barátaim! Engedelmetekkel összefoglalnám eme komoly dilemma lényegiségét. Ha túlon túl óvjuk magunkat attól, hogy mások bepiszkítsanak, mi magunk fogjuk bepiszkítani magunkat. Ha azonban hagy-

jük, hogy mások bepiszkítsanak, az önbecsülésünk szenved csorbát. Ha mi magunk piszkítjuk be magunkat, olybá tűnhet, mintha ügyetlenek lennénk.

A kis gyülekezet fölhördült ilyen ritka szép, bár mind nehezebben érthető bölcsekedés hallatán. Ráadásul milyen választékos stílusban előadva! Hektor Viktor elégedetten folytatta.

– Nos tehát, kedves barátaim, hallgassatok csak ide. Minden új, megszülető dolog egyszermind új problémát hoz a világra. Amíg nem volt Dregdalon Billi szobra, addig senki, egyetlen szemtelen, piszok kismadárka sem akarta letojni. Mert ami nincs, azzal nem lehet valamit csinálni. Egyetlen csicseri kisseréb se gondolta, hogy, ó, milyen jó lenne, ha Dregdalon Billenek szobra lenne, mert akkor én annak letojhatnám a fejét. Eszükbe se jutott ilyesmi. Letojták azt, ami éppen az útjukba akadt. Egyszer, khm, az én fényes tűzoltósiskomat is, khm. A Tököfőzelék Háború óta azonban itt áll a szobor, mert Billi megérdemelte, hogy szobra legyen. Azonban ha van szobor, van probléma is! A probléma jelen esetben az, hogy letojható a feje. Vegyük le a szobor fejét? Ez nem ésszerű megoldás. Hogy néz ki egy kismadár szobra fej nélkül?! És persze akkor is rászállnának a kismadarak, a hátára ereszkednének, és arra tojnének rá. Dregdalon Billi választhatja azt a megoldást, hogy eltávolíttatja a szobrát, és ha nincs szobor, nincs letojás, de viszont Dregdalon Billi egy hős, és egy hős nem futamodhat meg, vagyis a szobrát sem távolíthatja el. Nos hát, ez a helyzet, kedves barátaim.

Hektor Viktor fényes tekintettel bámult végig a meghökkent társaságon. Néhányan a fejüket vakargatták. Végül Nocsak úr szólalt meg.

– Honnan lettél te ilyen okos, Hektor Viktor?

– Sokat beszélgetek – szólt sejtelmesen Hektor Viktor.

– Eddig se voltál szűkszávú, Viktor.

– És tessék mondani – kérdezte Pepe Pista –, milyen érzés?

– Mit milyen érzés? – kérdezte Hektor Viktor.

– Ennyire okosnak lenni? – mondta Pepe Géza.

– Most akkor Ühüm bácsi féltékeny lesz? – csodálkozott Nocsak úr arra célozva, hogy köztudottan Ühüm bácsi volt Kavicsvár legokosabb városlakója.

– Ugyan – legyintett Ühüm bácsi. – Az okos ember nem féltékenykedik – tette hozzá

– Ez így van – bólintott komolyan Hektor Viktor.

– És például a tűzoltás is filozófiai probléma? – kérdezte Pepe Pista.

– Bizony, most már azt vallom, hogy a tűzoltás bonyolult művelete is filozófia – mondta Hektor Viktor.

– Akkor a hamuelhordás is az! – kiáltotta Pepe Géza. – Márpedig azt mi végezzük a testvéremmel. Ezek szerint mi is filozófusok vagyunk?!

– Ó, filozófus testvérpár vagyunk! – kiáltotta lelkesen Pepe Pista.

- Várj csak, kedves Viktorom! - szólt közbe Károly professzor. - Nem értettem, már megbocsáss, mi is lenne az általad javasolt megoldás Dregdalon Billi problémáját illetően.

Hektor Viktor öblöset nevetett. Mint amikor jó kedve van egy bődönnek.

- Hát nem értitek? Az a megoldás, hogy nincs megoldás! - kiáltotta fennköltén.

- Trilli, brüllli, jaj nekem! - fogott zokogásba újra Dregdalon Billi

Végül Ühüm bácsi, aki az állat dörzsölgetve, fel- s alá járkálgatva töprengett idáig, megállt, nagy szemeket meresztett a madárkára, és felkiáltott.

- Tudsz általános madárnyelven, Billi?

- Minden madár tud általános madárnyelven - szipogta Dregdalon Billi.

- Jól van, akkor írd fel egy tábláskára általános madárnyelven, hogy tilos a szobor fejér szállni.

Miután Dregdalon Billi végzett szövegezéssel, vártak egy kicsit. Kíváncsiak voltak, hogyan fogadják a park madarai a tiltás tényét. Csakhamar megérkezett az első kismadár, egy begyes, szürke veréb, éppen rá akart huppanni a szobor fejére, amikor észrevette a feliratot. Nagyot nézett, de még a vállán is nagyot rántott.

- Csivicsuvi, krrrr!

- Mit mondott? - nézett utána Ühüm bácsi.

- Megsértődött, hogy már ide se ülhet! - nézett sötéten Billi.

- Mintha annyi tiltott terület lenne Kavicsváron - dörmögte Ühüm bácsi.

Hektor Viktor levette a tűzoltósiskáját, lehelgette, fényesítette.

- No és hogyan tettél szert a bölcselkedés tudományára, Viktor? - kérdezte Károly professzor

- Hát úgy kérlek, hogy néhány napja van egy nyulam - illesztette a fejére a sisakot a tűzoltóparancsnok.

- Micsoda?! - csodálkozott Károly professzor.

Hektor Viktor tekintete a távolba révedt.

- Fantasztikus nyúl. Filozófia-répa szakos, olyan okos, mint mindannyian együttvéve.

Húúú, hát ez aztán szenzációs hír volt!

Egy filozófia-répa szakos nyúl lakik Kavicsváron!

Egy kicsit még csodálkoztak, nézelődtek, aztán a kis társaság lassanként felszlott. A baj elhárult, az emberek meg mentek a dolguk után.

- Most akkor filozófusok vagyunk, vagy sem? - kérdezte Pepe Géza.

- Szerintem azok vagyunk - bólogatott Pista.

Nocsak úr vitte Dregdalon Billit a markában. Farkas Béla kerekezett el mellette, igen gyorsan haladt, úgy lehet, elkésett az óvodai ebéddel. Kelemen Aranka boltja előtt halas kocsi állt, de nem élő halakat pakolt belőle a sofőr,

hanem mindenféle szardíniás dobozokat. Nocsak úr éppen a bolt előtt, amikor újra felhangzott a visítás.

- Trilli, brüllli, nyinyinyinyinyííííí!

- Hát mi szent mákosgiliszta van már megint, Billikém?!

- Jönni fog egy analfabéta kismadár!

Nocsak úr elcsodálkozott. Úúúú, ez valóban megeshet. Jön egy analfabéta kismadár, nem tud olvasni, és gondolkodás nélkül a szobor fejére száll, és a többibe jobb bele nem gondolni. Dregdalon Billit még a végén megüti a madárguta. Nocsak úr törte, törte a fejét, majd sietősen a Minyon kapitány utca felé vette az irányt. Bánatos Olivér házához ment egyenesen. Úgyhogy délután már nem csak a madárnyelvű felirat, hanem egy szépen kivitelezett rajz is mutatta, hogy nem szabad Dregdalon Billi szoborfejére szállni. A rajz a következőképpen nézett ki. Kövér kismadár ül Dregdalon Billi fején, és az a kismadár piros keresztel át volt húzva. A piros vonalat, ki más, Trapiti húzta.

Dregdalon Billi bámulta a rajzot, aztán egy kicsit szomorúan billentette oldalra a fejét.

- Most meg mi baj? - kérdezte némi ingerültséggel Nocsak úr.

- Hát az, hogy ez a rajz nekem is szól. Hát hogy tulajdonképpen nem is volt annyira rossz a fejemen ülni. De most már ez nekem is tilos. Trilli, brüllli...

- El ne kezd megint, Billi, - dörmögte Nocsak úr, majd elcsodálkozott magán, hogy milyen szigorúan szólt rá a madárra. De hát igaza volt. Mert Dregdalon Billi abbahagyta a nyavalygást. Lassan teljesen megnyugodott. Ott-hon aztán gyorsan elvackolt a kalitkájában, és úgy elaludt, mint a tej. Mondhatjuk úgy is, aludt, mint a madártej.

CSENGERY KRISTÓF

Egy fal, két kar

*Álmomban egy hatalmas, hófehér fal
előtt álltam. Az anyaga szilárdnak
látszott, ám amikor a bal kezemmel
hozzáértem, az ujjaim, akár
valami pépben, elmerültek és
átnyúltak rajta – nem tudtam, hová.
Vonzott a gondolat, hogy lépjek egyet
s hatoljak be a falba: titkokat
gyanítottam mögötte. Azután
valami mégis odacövekelt
a földhöz, és amit a bal kar játszva
elért, a jobb számára végtelen
távolinak tűnt. Legfurcsább talán
az volt, hogy mindezt törvényként fogadtam.*

Ahogy, úgy

*A többiek valamiről beszéltek
az autóban. Te, mint máskor, most is
szótlan maradtál. Nem mondhatja senki,
hogy tüntetőn hatott a hallgatásod,
de némaság volt: vastag, bolyhos és
puha. Takaróztál vele, habár
hetek óta tombolt a nyár. Miért
kellene hozzászólnod bármihez;
mi gyarapodik, ha beszélsz, mi csorbul,
ha hallgatsz? A dolgok nem kérdezik
a véleményed. Az idő halad,
suban a jármű. Ami volt, az elmúlt,
ahogy lesz, úgy lesz. Hátradóltél, nézted
a tájat. Tompán zúgott a motor.*

Tükröm, tükröm...

*Miért gyűlölöd a gyerekedet,
ha azt látod, hogy olyan, mint te vagy?
Tán épp ezért: hasonlít. Nincs dühítőbb,
nincs, ami vadabb s elkeseredettebb
ösztönöket szabadít fel belőlünk,
mint a tükör. Meg ne mutasd, milyen
az arcom; ne merészd felidézni
a mozdulataim: ha ezt teszed;
ha szembesítesz azzal, amitől
elfordulok, amiről tudomást sem
vennék; ha úgy csúfolsz, hogy igazat
mondasz – számíthatsz haragomra. Kéjjel
vágom beléd a fejszét, törmelékké
zúzlak, szilánkjaidra taposok!*

Kompozíciós lecke

*Mondd rosszul, vétsd el. A hiba tiéd,
hitelessé tesz és egyediséget
szavatol. „Így csak ő tud botlani”,
csettinthet, aki olvassa – reméled
legalábbis, hogy ha más nem, a szeplők
rád vallanak munkád arcán, hiszen
saját erényeket: olyan jegyet,
mely mint kiválóság segít kiválnod
a mesterek sorából, keveset
mutathatsz. Bár ki tudja? A hiba
lehet erény is. Az időzítés
számít csak, helyi értékek, arányok,
hangsúlyok rendszere. Mondd rosszul bátran,
vétsd el. Csak el ne hibázd, ha hibázol.*

PODMANICZKY SZILÁRD

A valóságos Eukrisztina

A férfinek negyvenhatos lába volt, talpszintje a koponyacsont legtávolabbi darabjától két méterre helyezkedett el. Legjellemzőbb tulajdonságai: éjfélről reggel nyolcig; aluszékonyság; reggel nyolctól délelőtt tízig: rácsodálkozás; dél-előtt tíztől délután egyig; a csúcspont kergetése; délután egytől délután ötig: ilyen-olyan csúcspont; délután öttől éjfélig: álromantika. Hogy az illetőt hogy hívták, már el se merem mondani.

Ez a férfi nem tudta magáról, hogy mekkora, lényegtelen is, de azért ha mégis őt akarjuk a történetben elképzelni, nem pedig egy alulnőtt férfit, aki pszichikai készletek sorozatával igyekszik centiméterekkel megnöveszteni magát, mintegy személyvesztés útján akar testgyarapodáshoz jutni, akkor igenis, tessék egy akkora testet képzelni őhozzá, aminek még a legsötétebb éjszaka is van árnyéka.

Ez a férfi nagy darab volt, kissé darabos tehát, némiképp ostoba, de nem mérhetünk mindenkit magunkhoz, mert akkor egyszer csak üresen találjuk magunk körül a világot, s az effajta pökhendiség oly távol áll, mint mit tudom én mi mitől.

A férfit csak új öltözékének kiválasztása emlékeztette arra, mekkora is valójában, s állította szembe mindazokkal, akik percek alatt tudnak maguknak cipőt, inget, és fityfenét vásárolni. Ellentétben vele, akinek a megfelelő évszak megfelelő hetében napokat kellett felszabadítania az öltözék kézre kerítéséhez, bár tegyük hozzá, nem csupán a méret hosszította a keresési időszakot, de bizony az ízlése is messze távol állt a divattervezők hézagos és slampos ötletvilágától.

Forró tavaszi nap volt, a szemét marta az izzadság, és mindjárt meg is értette, egyesek mért hordanak olyan vastag szemöldököt a legrekkenőbb hőség idején. Mint mondtam, ez a férfi nem volt egy roppant eszes fickó, de azért olyat ne gondoljunk róla, hogy bárki, aki majd a későbbiekben találkozik vele, csak ec-pec, könnyen bepalizhatja.

Ez a férfi egyedül élt, egyedül, mint ahogyan más se készít róla pontos kiutatást, hogy mikor, hányan tartózkodtak a lakásában; mondom, ehhez képest egyedül. Ám arra se számítsunk, hogy magányos farkassal állunk szemben, vagy akinek a függetlenség megőrzése minden egyes gondolatát áthálózó feladat. Így alakult, szokta mondani, ha rákérdeznek, és ha egyszer találkoznak, és rákérdeznek, lehet, hogy mást fog válaszolni, főleg akkor, ha mellette lesz a felesége is.

Ez a férfi mindennél jobban utálta, amikor bement egy boltba, és megkérdezték tőle, hogy „miben segíthetek?” Pedig nincs ebben a kérdésben semmi bántó vagy rossz, de az ő esetében, gondoljunk csak bele: napokig járja a boltokat, s minduntalan ezt a már mennyiségében személytelenséget öltő kérdést teszi fel neki, ráadásul, ugye, erre válaszolni is képtelenség.

A meleg, a frusztráció, a méretek lehetetlensége a csúcspont felé közelít. De el soha nem érheti, tudta ezt a férfi, és alkalmazta is.

Olykor azt válaszolta a cipőboltban a fenti kérdést hallva: „Asszonyom, cipőt keresek.” Az üzletben más se volt, csak cipő. Az asszony rossz lábbal rúgott reggel a kád falába: „Még jó, hogy nem répát vásárolni jött ide.”

A férfinek se kellett több: „Pedig végre valami változatosság lenne ebben a kurva világban, asszonyom, valami roppant érdekesítő, nem gondolja, ha minden további nélkül répát kérhetnék egy cipőboltban.”

„Kérem, ne hőzöngjön!” – mondta az asszony, és megbántva igazgatta a cipőket a polcon.

A férfi behátrált, már ahogy a boltocska mérete engedte, s mintegy feltűnően figyelni kezdte az asszonyt, aki ettől még zavarodottabb lett.

„Ejnye már, na! – mondta az asszony – Hányas lába van?”

„Negyvenhatos” – mondta a férfi, s mint aki a megoldó fordulatot várja, a pénisz előtt összekulcsolta a kezét, kis ujjának körmével kissé meg is vakarta azt a vastag nadráganyag karcogatásával.

Az asszony észre vette.

„Gombája van?” – kérdezte megalázó huncutsággal.

„Csak a meleg miatt vakarom a tökömet”, mondta a férfi, mire az asszony elpirult, s a többi eladó is furcsán nézett rá, ejnye, kérem, cipőbolt ez vagy kondomáruda?

„Utálom a cipőiket”, mondta a férfi, és azzal kifordult az üzletből, vitte magával a kosarat, amit aztán visszahajított a bejárati ajtó felé.

„Ha még egyszer beteszi ide azt a nagy rohadt negyvenhatos lábát, kicsörgetem a riasztóval a rendőrséget”, kiabálta utána az asszony.

„Kapja be!”, kiáltott vissza a férfi, s a sós levet alkarjával letörölte a homlokáról, majd a kiszáradt virágágyás felé köpött.

És ez még csak az első nap, gondolta magában, és még se ing, se cipő. Talán mégis jó még erre az évre a tavalyi ruhatár, gondolta tovább, de már nem volt megállás: zsebében a félre tett pénz, az előre betervezett, és már kivett szabadság, a lendület és hevület, amely gondolata ellenére mégsem megállásra készítette, annál inkább arra, hogy szívesen szétverjen egynéhány üzletet. De minő otrombaság, elszaladt vele a ló, nem elég, hogy ekkora darab, még rá is játszik a porcelánboltra.

A hetedik cipőbolt ajtaján jött ki türelmesen, mikor rájött, hogy minden üzletbe valószínűleg ugyanaz a nagyker szállít, lévén minden üzletben ponto-

san ugyanazok a cipők sorakoztak, egyetlen darab ki nem lógott a sorból. De legalább érezni lehetett volna akár egyetlen cipőn is azt a szellemet, amivel a tervezője közelített az anyag felé, azt az ötletet, amellyel, bár el nem kerülhető a tömeggyártás, mégis azt a rendkívül jól eső látszatot kelti, hogy az a darab egyedi darab, gond van és gondolat benn; ehelyett inkább ezt olvasta ki a cipőkből: lófaszt a seggedbe, vegyél egyet, add a pénzt, aztán takarodjál hazafelé.

A világ ilyenén olvasata nemegyszer összefüggésben áll a személy lelkiállapotával, ám ezúttal a férfi biztos volt benne: nincs mese, nem haladhatom meg a kor öltözködését, legfeljebb ha saját manufaktúrával dolgoztatok. De az éppen nem volt esedékes.

„Jöjjön, fáradjon bel!” invitálta egy üzlet ajtajában az aranyláncokba burkolt, jéghideg leheletű cigányasszony; kezessége olyan más volt a többihez képest, hogy már-már minden előítéletét elhagyhatónak érezte. De nem bírta megállni:

„Maga cigány?” kérdezte a férfi.

„Az is”, válaszolta az asszony, majd tovább orsózta a beszéd fonalát: „Maga micsoda?”

A férfi leült egy próbaszékre, kezébe vette a kanalat, és így szólt:

„Na látja, ez végre jó kérdés... fogalmam sincs...”

„Sajnálom”, mondta az asszony megértően, s abban a pillanatban a férfi meglátott a sorban egy érdekes formájú lábbelit.

Fölpróbálta, jónak látta, kifizette, hazavitte, és ez az icike-picike mind megette, vagy hogysis. Az ajtóban még egyszer megköszönte, kezét fogott a cigányasszonnyal, akinek olyan hideg volt a lehelete, mintha 3,5kW teljesítmény split légkondicionáló működne a tüdejében.

A cipő már megvolt, örömét másképp ki sem fejezhette a maga számára, minthogy aznap este sörözni indult, és meg is érkezett, és még a nyolcadik sör se gurult le, mikoron útban volt a rulettautomata felé, ahol egy újabb cipő vagy ing árát vesztette el.

Másnap reggel kínoztta is a gondolat, csontig, csontvelőig hatolt, mekkora marha vagyok, mekkora nagy marha, ismételtette magában, kiszáradt szája boltozatában, de ahogy felkelt, fogat mosott, meglögybölte az arcát, ivott egy kávé, vitaminokat, mindjárt egyszerűbbnek látszott a helyzet, ő pedig egyre zsugorodóbb marhának. A tükörben megrántotta a vállát, ugyan már, mondta, megnézte az új cipőt, s még alig múlt tíz, mikor elindult, hogy megkeresse a hozzá illő inget.

Az ingnél is lejátszhatnánk szívfájdalom nélkül ugyanazokat a mondatokat, mint a cipőnél, de ne akarja senki, hogy egy egyébként is kétes világról szóló tudósításban a dolgok, a dolog magamagát ismételve, elég azt tudni, hogy az igazi unalom semmi egyéb, mint hasonlóságok sorozata, amire ugyan hamar ráismer, és amitől rögvest otthon érzi magát a világban az egyszerű, fogyasztás-

orientált lélek, ám kétségeink most már olyan nagyok az emberi élet értelmének tekintetében, hogy egyszersmind nem kínozzuk tovább magunkat ezzel a kérdéssel, inkább csak hagyjuk, hogy szótlanul eméssze tovább az értelmünket.

A férfi az egyik üzletben kiválasztott egy inget.

„Ez nagyon szép, nagyon tetszik.”

„Próbálja fel!”

„De ez kis méret.”

„Az a legnagyobb, van úgy, hogy elszámozzák.”

„De ez biztosan nem jön rám, már bocsánat.”

„Ne adja fel! Lehet, hogy mégis jó.”

A férfi eltűnt az öltözőkében, ledobta az ingét, és ott állt a félhomályban félmeztelen, egy idegen helyen félmeztelen, csecsbimbói barnán domborultak egy idegen tükörben. Egy pillanatra eltévedtnek érezte magát, talán valamit félreértett az öltözőkudéskultúrából. Talán nem szabad lenne itt így állnia. Nevetséges hibát követ el, mintha utcán nagy tömegben valami elfogadhatónak látszó okból a nap fényére előbányászná a falloszát. Nem, nem, rendben van minden, az öltözőfülkében így kell állani barna csecsbimbókkal, ez a földi öltözéskultúra része, nyugtatta magát a férfi, s hogy igazolja feltevését, egy gombot begombolt az ingen, majd kijött a fülkéből.

Az ing úgy feszült rajta, mint egy huszárcapitányon, az eladó pukkadozva jegyezte meg, lám-lám, igaza van, tényleg kicsit.

A férfi elkomorodott, visszament a fülkébe. A rohadt életbe, gondolta, miért nem hisz neki senki, ő látja, hogy kicsi az az ing, miért, milyen oknál fogva vétetik föl vele? Talán olyan bolondnak gondolják, hogy majd megvesz egy ilyen gyerekinget a mamuttestére? Egyszerűen értelmetlen. Értelmetlen cselekvések sorozatába hajszolják.

Vagy például mutat egy szép élénk piros, feketébe átmenő és árnyalatú, csíkokkal mintázott inget, kicsi gallérral, pamutból. Abból sincs nagy, mert mindig azt viszik el először, az kell, aztán mégis a kicsikből hozat többet, ilyen a szállító. Ezek szerint hülye, semmi üzleti érzéke. Ha egyszer a nagyot viszik, hozzon nagyot. Nem lehet, mondja az eladó, pedig mindenki a nagyot keresi.

A férfi feje bezsongott újra, az előbbi választásából kiindulva a nő mutat neki egy kék kockás inget, bazi nagy Elvis-gallérral, és műszáלבól.

„Hagyjon engem békén”, mondja a férfi, és kirohan az üzletből; a forró utcán mintha kalodából szabadulna.

Senkinek semmi ízlése. Ez borzalmas. Nem látják a színek és formák, az anyagok közötti különbséget. Egyáltalán mit éreznek ezek? Vagy mit sikerül nekik megkülönböztetni? Hogy dolgozhat valaki így egy boltban, ha be-megyek, gondolja a férfi, és megnézek valamit, abból neki egyből látnia kéne,

hogy milyen az ízlésem, milyen az ízlésem irányultsága. De nem. Meg kell itt örülni, emberek, köztetek!

A férfinak nem maradt más útja, egy boltot ismert még a környéken, ahol eséllyel tarthatnak méretes inget. De nem is annyira a méret, hanem a többi, hogy az egy olyan ing legyen, ahogy mondtuk a cipőről, a tervező szíve-lelke legyen ott beletéve. Olyat keresni, ez a dolga.

A kétszintes épület földszinti részét körbejárta, s valami hamvasztott nyugalommal nézte-nézegette a számára használhatatlan holmitömeget. De ugyan ki veszi meg ezeket? Na, mindegy, szólni már nem akart senkihez sem.

Aztán az emeletre kajtató mozgólépcső felé vette az irányt, hogy a lelkiismerete tiszta legyen, ha majd ma este az ing árát elsőrözi; mert nincs, az ég alatt se, egy darab ing se őneki.

S ahogy így ráfordult a lépcső irányára, véletlen kis test jelent meg előtte, egy aprócska, szőke, göndör kislány, mintha szívet deríteni jönne. De már a második mozdulat furcsán jött ki neki, nem bírt oldalt semmiben megkapaszkodni. Fordult egyet óvatosan, hogy anyját a távolban kikeresse, de csak egy nagy testet látott, aki vele együtt emelkedik fölfelé a lépcsőn. Megszédült, kicsi, fürtös feje zuhanni kezdett alá, s mintha a mozgólépcső élei megannyi borotvaéles hajnyíró penge lenne, zárultak összefelé. A kislány egy fordulattal elvágódott, apró ujjai az összepréselt lépcsőlemezek közt matattak, majd szőke fején át-bucskázott, de úgy, hogy ha már megindul, meg nem áll lentig, avagy mert mozog a lépcső, örök bukfencet tesz egyhelyben.

Akkor a nagy testű férfinak se kellett több, bár kissé késői reflexszel kapcsolt, de mielőtt nagyobb baj lehetett volna, fölkapta és magához szorította a kislányt, aki akkoron csendesen felsírt, amaz meg apásan motyogta: nincsen semmi baj, nincsen semmi baj, ne féljél!

A nagy férfi furcsán tartotta karjai közt a kis törékeny testet, de valahogy most érezte először értelmét nagy darab testének: védelmet adott egy védtelennek. Olyan érzékenységet érzett magában, mint még soha, s ez érzékenység másik oldalán látta a durva világot, melynek ez a csöppség most majdnem áldozatul esett.

Ám alig, hogy megtapasztalta magát, a gyermek anyja föltűnt a lépcső leg-alján, s ahelyett hogy kétségbe esve köszönetet mondana, szidni kezdte a gyereket, aki, szerinte, megérdemelte volna, hogy legalább egy csontját eltörje. Kikapta a férfi kezéből a gyereket, csaképp, hogy azt is le nem hordta, mit fogdossa az ő gyerekét, pedofil izompacsirta.

A férfi az első szabad székre leült az emelten, mintha élete kockán fordult volna meg vele: nem gondolt már semmiféle ingre, se többé cipőre, vissza a lépcsőn, ki a szélbe, s úgy eltűnt mintha soha, senki nem találkozott volna véle.

GÖMÖRI GYÖRGY

Kánkán Gödöllőn

*Gödöllőn villányi vörösbort
nyakalva hallom a mobilom:
táncol a táskában kánkánt jár
mint egy skorpió úgy ugrál:
ti-tá ti-ti-ti tá-tá
ladi-ladi-ladi-kom*

*gödöllőn bográcsban paprikást
főznek péterék körbevisongják
őket a cserfes lányunokák
és megint szól a mobilom:
ti-tá ti-ti-ti tá-tá
ladi-ladi-ladi-lom*

*hűvösödik jó sokat ittunk
már a tortán is túl vagyunk
vissza hát pestre? öreg az este
– hiányzik most az autómobilom
s elhallgatott végre a beste
ti-tá ti-ti-ti tá-tá
ladi-ladi-ladi-lom*

2002 nyarán

Téli délután az ötödik kerületben

*Ránc(ok)ba szedi arcunkat az idő,
Hová lett az ifjúság síma bőre?
Hol késik az ígért, boldogabb jövő?
Veszélyes előre inni a medvebőrre.*

*A fővárosban bokáig áll a hó,
Lassan járnak a máskor örült autók.
Ilyenkor forralt bort hörpölgetni jó,
S lassan hámozni vérbélű narancsot.*

Glossza antik szöveghez

*A férfi dolga: csillagát követni,
s nem lehorgonyozni ölben, vagy öbölben,
vagy számolgatni barlang-kincseit.
A nő dolga: a tüzet szítani,
fonni ruhát gyerekeknek, öregnek,
s ölelni a tikkadt torkú hajóst
hogyha megtér a messzi háborúból.
Hiába sír keservesen Didó, ha
Aeneást másfelé űzi sorsa.*

KOLOZSI LÁSZLÓ

A Bényi ikrek

Három éve laktam már B-ben, de még nem találkoztam a Bényi ikrekkel, holott hetente legalább egyszer hallottam felőlük. A Bényi ikrek nem testvérek voltak, csak barátok, de ez az öt éves koruktól tartó kapcsolat olyan szoros lett, hogy minden túlzás nélkül állítható, nem tudtak egymás nélkül élni. Egyidősek voltak, Péter pár hónappal volt csak fiatalabb, a magasabb és erősebbnek látszó Tihamérnál. Egyiküket se Bényinek hívták, hogy honnan jött ez a ragadványnév, azt még nagyanyám sem tudta. Soha nem lakott Bényi nevű család B-ben, mondta nagyanyám, aki félt a komorabb, vastagszemöldökű Pétertől. Nem teljesen alaptalanul gondolta ugyanis azt, hogy Péter belelát a gondolataiba. Tihamér, egy általános iskolai tornaórán, megnémult, és azóta legfeljebb csak gesztikulált, mindent Péter mondott el helyette, és ez nem volt másképpen lehetséges, csak úgy, hogy Péter hallotta Tihamér ki nem mondott mondatait: nem Tihamér szájáról olvasta le a szavakat, ez kétségtelen. Ha annak a mamlasznak is olvassa a gondolatait, akkor mért ne olvashatná az enyémeiket is, mondta nagyanyám, én fiam, nem szívesen találkozok velük, mert mindig attól tartok, hogy valami trágárságot találok gondolni, és megszegyenülök előttük. Szerintem az a nagyobbik mamlasz is úgy ismer bennünket, mint senki más itt a faluban. Nagyanyám ha tudomásul is vette, hogy B-t már várossá nyilvánították, gyakran emlegette B-t faluként.

Már együtt voltam Ágival, a céllövöldében dolgozó roma lánnyal, tehát úgy szeptember derekán, a nagyboltban találkoztam először a Bényi ikrekkel. A hentespultnál álltak; húsz deka marha párizsit szeretne, mondta Péter. Péter göndör fekete haja már őszült a halántékánál. Mindkettőjükön piros baseball sapka volt. És bombázós dzseki. A hentes fiú fehér köpenyébe törölte a kezét, és kivett egy rúd párizsit. Azt mondja, mondta Péter, hogy az nem a marha párizsi. Az egész csak trükk, gondoltam, mivel jól ismerik már egymás szokásait, ízlését, kívánságait, Péter eljátssza csak, hogy Tihamér gondolatait tolmácsolja, én is láttam, hogy a hentes nem a marhapárizsit vette el. A hentes szeletelt. Péter elsétált a tejtermékekig. Levett egy dobozos tejet, miközben Tihamér felvágottját a fiú zsrírpapírba csomagolta. Tihamér, karján a bevásárlókosárral beérte a barátját. Kivette a felvágottat, és megmutatta Péternek. Péter visszament a henteshez, és azt mondta, a barátom panaszkodik, azt mondja ez egyáltalán nincs húsz deka. Na ide figyeljete, mondta a hentesfiú – nem nézett ki tizennyolcnál többnek – ne szórakozzatok velem, több mint húsz deka az, nem hogy kevesebb. Lemérte. Nem volt húsz deka.

Biztos mindig kevesebbet ad, gondoltam, nem mintha nem szerettem volna azt gondolni, hogy létezik ilyesfajta mély barátság és egyetértés, de talán azért, mert átjárt a nagyanyáméhoz hasonló félelem, szkeptikus voltam. Ha valóban belelátanak a gondolataimba, gondoltam, akkor rosszabb embernek tartanak, mint én magamat. Aznap valószínűleg minden gondolatom Ági körül járt, és bár elhitettem magammal, hogy a kapcsolatom Ágival igazi és komoly kapcsolat, valójában tudtam, hogy amit iránta érzek csak vágy, igaz olyan erős vágy, hogy mindenféle képesség nélkül is ki lehet olvasni belőlem. Vettem két deci barackpálinkát anyukámnak, kenyeret, szalámit, és ecetet a lencsefőzelékhez. A Bényi ikrek mögött álltam a sorban. Péter hátrafordult, rám nézett, és mintha nem tudta volna eldönteni, ismer e vagy sem. Bólintott egy köszönésnek is betudható. Másnap, amikor Ágihoz bicikliztem ki, az ér parti liget felől a híd felé futott kényszeredetten nevetve egy tíz éves forma fiú, megismertem, volt osztálytársam, a legkisebb Kulander lány kisfia volt. Mi van, mondtam. Összeverekedtek a Bényi ikrek, mondta. Ez gyakran megesett. Nagyanyám legalább tíz hasonló esetről mesélt. Általában játékosan civódtak, de olykor keményen összetűztek, ilyenkor görnyedten álltak egymással szembe, fogást keresve a másikon, majd üvöltve hemperegtek a földön, legalábbis, ahogy nagyanyám elbeszéléséből tudom. Megpillantottam a ligetben, a hársak alatt, a Bényi ikreket. Tihamér az orrát törölgette a kézfejjével. Odamentem hozzájuk. Segítsek, kérdeztem. Azt mondja, nem kell segíteni, mondta Péter. Bocsánat, mondtam. Elővettem egy papír zsebkendőt a farmerem zsebéből, odaadtam Tihamérnak. Menjél már innen, mondta Péter, és enyhén meglökött a vállamnál. Mi van, ha Tihamér nem is kedveli már Pétert gondoltam, ha terhére van Péter, csak nem tudja értésére adni, mi van, ha azt érzi, hogy tulajdonképpen rabja lett Péternek, kiszolgáltatottságként éli meg ezt a látszatra ideális barátságot, talán még soha senki más nem adott neki semmit Péteren (és persze a szülein) kívül. Péter szikrázó dühe, mert rettenetesen dühös volt rám, amiért odaadtam a zsebkendőt Tihamérnak, mindenesetre nem csak furcsának, hanem árulkodónak is tűnt. Tihamér csüggedten, lehorgasztott fejjel állt egy fának támaszkodva. Nem mondja, hogy a kurva anyád?, kérdeztem. Na takarodjál innen, mondta Péter, de sürgősen. Mivel mindketten erősebbek voltak nálam, jobbnak láttam elkerekezni onnan.

Alighanem te voltál az utóbbi időben az egyetlen, aki beszélt velük, mondta nagyanyám a vacsoránál. Kanalaztuk a lencsefőzelék maradékát, és én arra gondoltam, hogy Tihamér tulajdonképpen a legmagányosabb ember B-ben. Csináltam egy kisfröccsöt a konyhában, nekem is csinálj egyet, mondta a nagyanyám; levette a szemüvegét és hatalmas abroszkendőjével megtörölte a szemét. Hova járkálsz délutánonként, kérdezte, valamelyik nap keresett a Bálint, azt hittem vele vagy. Semmi különös, mondtam. Megcsinálod este, kisfiam, a rádiót? Nem szerettem, ha a nagymamám kisfiának becézett. A szóda ki-

fogyott, hörögve jött a szifonból a maradék, megdöntöttem egy kicsit a szifont, de az sem segített. Elmegyek patronért, mondtam.

Kibicikliztem Ágihoz.

Ági a lakókocsi mellett ült, egy sámlin, tányérral az ölében. Töpörtőt sózott, és hagymát. Elégurultam, nem fékeztem, csak lepattantam a bicikliről; vagány, mondta Ági. Bezárta a céllövöldét. A lakókocsiban rendtelenség volt – szanaszét dobált női holmik, bugyik is, váll-lap nélküli tiszti egyenruha, egy alföldi tájkép, lampionok, kínai vázák – Ági azt mondta, megmutatom, mivel edzek. A sarokban állt egy fatuskó, korábban már gondolkoztam, vajon mire kell neki; Ági felemelte a tuskót és két kézzel fogva le-föl mozgatta: így gyúrok bicepszre meg mellre, mondta. Odaadta a tuskót, huh, mondtam, van vagy tíz kiló. Tizenkettő. Letettem a tuskót, Ági odabújt hozzám. Szerinted milyennek lát bennünket az isten, mondta. Ági gyakran feltett ehhez hasonló kérdéseket. Sokkal rosszabbnak, mint amilyennek, mi látjuk magunkat, mondtam. Még a legnaivabb kérdésére is mindig feleltem. A hajának enyhe füst szaga volt. Nem jövök többet, mondtam, Ági még szorosabban ölelt, Mukim, mondta, Mukinak becézett. Olyan szorosán ölelt, hogy szinte alig kaptam levegőt, kiszorította belőlem a kétségeimet, kiszorította belőlem a fővárosi éveimet, és előtörtek belőlem olyan emlékek, amikről korábban tudomást sem vettem, nagyon régi emlékeim, eszembe jutott, hogy milyen jó volt nyaranta Bálinttal fekdüni az ér partján, eszembe jutott, a nagyanyám, ahogy söpröget az udvaron, miközben én köpködöm a tyúkokat, eszembe jutott az öreg Kulander, ahogy a kerítésnek támaszkodva beszél nagyanyámnak, és kihívja beszélgetni, eszembe jutott, hogy milyen hangos volt az ér, mielőtt kitisztították, a békák kuruttyolásától, eszembe jutott az ég színe azon a nyári napon, amelyiken az unokatestvéreimmel átszöktünk a zöldhatáron, és rámásztunk egy kazal tetejére, eszembe jutott, milyen hangja volt a hátamon az iskolatáskában zörgő tanszereknek, és mintha semmi sem történt volna velem tíz éves korom óta, olyan boldogan szívtam be, amikor Ági elengedett, a b-i levegőt. Nem megyek el, ha nem akarod, mondtam, csak nem tudom van-e értelme folytatni. Ha így gondolod, akkor nincs értelme, mondta Ági. Azt hittem, hogy a kis férjem lesz. Nem azt akartam mondani, mégis azt mondtam, eszem ágában sem volt, hogy feleségül vegyelek.

Ági újra ugyanolyan erősen megölelt. Egyedül az ujjai nem voltak szépek, kicsi, tömzsi ujjai voltak, éreztem hogyan kapaszkodnak a hátamba, és évek múlva is, ha a szerelemre gondoltam mindig az ujjait éreztem a hátamon, és hallottam sírás ellen használt sóhajtását. Kint ugattak a kutyák, kihallottam a többi kutya közül Sápadtat, a kuvaszt. Jönnek haza, mondtam.

Ági szülei Barkasszal járták – úgymond – régiségekért (számomra hasznavehetetlen kacatokért) a környező településeket, általában magukkal vitték a kutyát is. A Barkas hátsó ajtaját már régóta egy deszka helyettesítette, ezért Sápadt, ha közeledtek az otthonukhoz, kiugrott a kocsiból és nagy csaholással

előre futott; könnyedén megelőzte a járművet, mivel annak a végsebessége nem érte el a harmincat sem. Szedelőzködtem, nem szívesen találkoztam Ági szüleivel, akik bizalmatlanok voltak, és nem egyszer távozásra kényszerítettek azzal, hogy egészen közlelől fürkészték az arcomat. Eljössz még hozzám, kérdezte Ági. Nem tudom, mondtam.

Felültem a biciklire. Merre jártál ma?, kérdeztem. Miért? Füstszagú volt a had. Kinn voltam délután a határban, égették a tarlót. Már tilos a tarlóégetés, mondtam. Pedig égették, mondta.

Azon a héten harmadszor is találkoztam a Bényi ikrekkel. Szombaton a Topogóban ittam, az udvaron, néztem a kuglizókat; Feri bácsi, szájában dekel, hunyorogva vizslatta az állva maradt négy bábút. A falnak támaszkodva álltam, kezemben egy üveg sörrel, amikor kijöttek az udvarra a Bényi ikrek. Ritkán fordultam meg abban a kocsmában, nem is nagyon ismertem senkit, igaz nem is hiányzott, hogy odajöjjen valaki. A Bényi ikrek velem szemben a kerítés tövében telepedtek le. Feri bácsi elengedte a golyóbist, ami suhogva szállt el a fabábúk felett, majd visszakanyarodva ledöntötte mindegyiket. Nagy üdvrivalgással fogadták Feri bácsi lökését. Nézd már az öreget, mondta mellettem egy férfi, akit csak látásból ismertem, és annyit tudtam róla, hogy magyar nótákat szokott énekelni, és egyszer szerepelt a rádióban is. A nevére nem emlékeztem.

Tihamér leguggolt. Péter, a kezében felespohárral, odajött hozzám. Csodálkozva néztem rá, amikor mellém lépett, őszintén szólva kicsit meg is ijedtem tőle; a szemöldöke össze-vissza állt, enyhén kancsal, zöld szemébe néztem. Biccentettem felé.

Ne haragudj a múltkoriért, pajtás, mondta. Nem haragszom, feleltem. Elég heves vérmérsékletűek vagyunk, aztán előfordul, hogy néha össze találunk szólalkozni. Nem mondtam semmit, pár másodpercig szótlánul álltunk. Hibáztál, mondta. Én?, kérdeztem elképedve. Igen, mondta, majd gondolkodj el azon, amit mondtam, fűzte még hozzá, *hibáztál*. A Tihamér is ezt gondolja, mondta. Még kell egy kis idő, hogy belásd.

Mire gondolsz?, kérdeztem. Csak egy zsebkendőt adtam oda.

Nem arra, pajtás, ne hülyéskedj már, mondta. Bizonytalanul állt előttem, a szemébe néztem, azt láttam a szemében, hogy most okosnak hiszi magát. Benn a kocsmában hárman-négyen hangosan nevettek.

És egyáltalán nem kell sajnálni a Tihamért, érted?, mondta. Gondolkodjál el azon, amit most mondtam.

Szürkületben kibicikliztem a határba. Néztem a perzselt földet, és mélyeket lélegeztem. Letámasztottam a biciklit, és vártam. Egy denevér szállt el felettem, alig egy méternyire a fejemtől. Azon gondolkoztam, hogy Péter vajon mire is gondolhatott. Nem tudtam volna hirtelen semmi olyat mondani, ami- ben ne hibáztam volna.

SZAJBÉLY MIHÁLY

Tézisek Tolnai Ottó (prózaírói) munkásságának alakulástörténetéről

utána kellene nézni van-e olyan zsebnaptár amelyben külön rubrikája van minden pillanatnak

tolnai ottó: rovarház (novi sad, 1969. 105.)

Az újvidéki *Ifjúság* című képes hetilap irodalmi és művészeti melléklete első ízben 1961. december 21-én jelentkezett *Symposion* néven. „MUNKATÁRSÁK: Bányai János, Domonkos István, Fehér Kálmán, Koncz István, Tolnai Ottó (szerkesztő)” – állt az első oldal tetején. Később a fejléc, azaz a tulajdonképpeni szerkesztőség összetétele többször változott, a rovat pedig egyre terjedelmesebb lett. A kezdeti két oldal helyett 1962 őszétől három oldalon jelent meg, majd 1963 januárjától hat oldalásra nőtt – igaz, ekkor kéthetenként jelentkezett, felváltva a *Tribün* című, társadalmi, közgazdasági és műszaki melléklettel. Így maradt ez egészen 1964. szeptember 24-ig, amikor a rovat utoljára jelent meg – hogy azután a következő év elején önálló folyóiratként bukkanjon fel a lapáros standokon *Új Symposion* címmel. Az *Ifjúság* mellékletét ugyan nem mindvégig Tolnai szerkesztette, hasábjain azonban folyamatosan jelen volt írásaival. Összesen huszonhárom alkalommal publikált itt, az *ex libris* című, rövid könyvkritikákat közlő rovatban esetenként névtelenül. Az anonim munkákat a melléklet utolsó megjelenésekor közreadott repertórium oldja fel; eszerint egy esetben a névtelen írást közösen hozták létre Bányáival. A korai Tolnai-szövegek között nagy számmal vannak esszék, mellettük versek, könyvkritikák, szerkesztői glosszák és novellák találhatóak – egybeként a *Prózák könyvébe* (1987) is bekerült *Tizenharmadik történet*. Gazdag és sokrétű anyag, több tanulmány tárgya lehetne – teljes ismertetése helyett most néhány gondolat, célom voltaképpen Tolnai korai ars poetikájának vázolása, melynek nyomán írásom befejező részében tézisszerűen kitérek majd (prózaíró) életművének későbbi alakulására.

Az esszé, mint a szenzualitás műfaja, a Symposion, mint a kollektív szenzualitás megtestesülése, avagy Tolnai immanens szerkesztői koncepciója

A *Symposion*-mellékletnek nem volt explicit szerkesztői programja. Tolnai esszéiből azonban felfejthető egyféle immanens program, melynek lényege éppen az, hogy a szerkesztő által nem fordítható fogalmi nyelvre, megtestesíthető viszont az írárok összeválogatásával, megtestesülése maga az újra és újra jelentkező rovat, a szerkesztői munka mindig továbbépülő, rizomatikus eredménye. Ennek az immanens szerkesztői koncepciónak preferált műfaja az esszé. Tolnai legelső írása a rovatban az *első esszé* cí-

met viseli¹, mely mindjárt arra figyelmeztet, hogy lesz majd második, harmadik, ki tudja hanyadik esszé is a mellékletben. Az *első esszé* az *első* számban található, s az olvasó ösztönösen hajlik arra, hogy a szerkesztő *első* számban található írását egyféle programiratként fogadja. Ha ezt teszi, jól jár, mert ebben az esszében Tolnai magának az esszé műfajának a kifejezhetetlen és mégis kifejezni vágyott lényegét keresi, és hogy a kifejezhetetlen kifejezésére mégis milyen lehetőséget lát, az valamiképpen mégis az immanens szerkesztői koncepció explikálásaként értelmezhető.

„...mennyire irigylem Risztics fekete, velencei macskáját, és még jobban csodálom azt a jó öreg angol esszé író, aki azokról a kirakatbeli teknősbékaokról mesélt.

És most pont az ő rafináltságukhoz kellett menekülnöm, amikor a számunkra kétségtelenül legértékesebb műfaj, az esszé lényegét próbáltam valahogy megközelíteni.

Igaz, talán ez a műfaj áll legjobban ellen a teljes tudatosodásnak. De éppen ez a műfaji tudatosodás az, ami regényeknél és a költészetben is egyedül érdekel bennünket.”

Az a bizonyos rafináltság ebben az esetben annyit jelent, hogy a fogalmi nyelvre hozott célmeghatározás, pontos fókuszálás után gyakorlatilag „szétírja” témáját, fürdőzik a szabadság érzésében, mintha számára a tudatosodás voltaképpen öntudatosodás lenne, saját szenzualitásának tudatos megélése. Élvezése annak, ahogyan látja, éli/érzékel (ön)tudatosítja a világot. Másként és bizonyos elméleti igénnyel fogalmazva: azt a problémát, amit Niklas Luhmann úgy explikált, hogy minden reflexió megfigyelés, minden megfigyelés különbségtétel eredménye, a különbségtétel lényege a megfigyelésre kerülő elválasztása a megfigyelhetetlen nagy egésztől, melyből következik, hogy mindig csak *valamit* figyelhetek meg, az egész megfigyelésre kiválasztott szeletét, de magát az *egészet* sohasem – Tolnai korai írásaiban a megfigyelés eredményének, a reflexiónak a lebegtetésével, reflexiók egymás mellé helyezésével, egyféle rizomatikus alakzat létrehozásával kezelte.

A tudatosodás és öntudatosodás ugyanis nála sohasem valamiféle nagy egész tudátára ébredés, az egész víziójának születése, hanem a rizomatikus mozgások szabadsága, a mindenfelé való terjeszkedése, a meghódított terület hol ezen, hol azon a ponton való tágitásáé. Pointilista tudatosodás, tudatosítható pontok tudatosítása, a tudatosítottak mellé újabb és újabb tudatosított pontok rendelése. Az esszéről szóló írásban például Hegeltől a szerbhorvát kritikusokon, Babbitson, Halász Gáboron, Camus-n, Thomas Mannon át a kedvesig és a tenger látványáig terjed a skála. Megdöbbenő és zavarba ejtő az alkotók sokasága, akiket e korai írásában mozgat. Megint másként fogalmazva: a tudatosodás számára nem más, mint a változások tudatos érzékelése, tulajdonképpeni tétje pedig az, hogy felülmaradjon és ringjon, ne pedig alámerüljön a változások (reflexiók) hullámain. Ezt Tolnai a következőképpen fogalmazza meg – és idézendő sorai mindjárt a reflexiók egymásra következő áradását is példázzák:

„Az intellektus nagy poétája, csak a változásokat látja – írja Iszidóra Szekulics, ismert Valéry-töredékében. Nárcisszusa ezeken a változásokon keresztül akar önmaga lényegéhez férközni. Ez az állandó változás a lényege. És nem a tenger tudja-e legjobban fokozni ezeket a változásokat? A mamutkristályok szörnyű játéka ez, mámorától most már nem szabadulhatunk. (Hogy a felhőket tápláló, vagy a kőten-

¹ Ifjúság, 1961. december 21.

ger-e a könyörtelenül szebb, sosem tudnám eldönteni.) – De milyen nehéz – a legnehezebb talán – átadni magunkat ennek a ringásnak, úgyhogy ne merüljünk alá, ne csapjon bennünket a sziklákhöz. – Senki sem tudott olyan királyian trónolni a hajófedélzeten, mint Thomas Mann csíkos nyugágyában, plédjébe burkolózva. – Sirályok jutottak eszembe. Tenger közepén, napi hajózásra minden parttól, egyedül, minden szárnycsapkodás, idegesség nélkül – a hullámokra ülő sirályok. – Nagyra nyitják szemeiket, mint a csillagvizsgálók hatalmas kupolái: egy kicsit még himbálózik benne a tenger és az ég félgömbje – hogy azután csodálatos gömbbé kerekedjenek bent is, kint is. – Mintha mindig így ültek volna. Ahányszor csak elhajóztam egy-egy ilyen csücsülő (a kisgyermekeknek van még ilyen szemük, mondaná Rilke; Antigone-szívük és Kreon-fejük, mondaná Konsztantinovics) sirály mellett, mindig azt találgattam, ugyan meddig ülnek így a tenger kellős közepén, a hullámokon, mintha fészükbe simulnának, tojásaikhoz: *a tenger összes igazgyöngyéhez!*

Ez a technika a kis kerek megfigyelhető pontos elkülönítésével (behatárolásával), ugyanakkor folyton bővülő egymás mellé helyezésével egyben a meghódított terület folyamatos formátlanodásával és áttekinthetlenségével jár együtt. Mint a szociológia-elmélet-író Luhmann életműve, aki az egész leírhatatlanságát mindig újabb és újabb különbségtételek által szervezett nagyszabású rész-leírásokkal kompenzálta, újabb és újabb könyvekben írta le a különbségtételekkel megfigyelhetővé tett világ-darabokat. Egyre követhetlenebb és egészében már alig áttekinthető életművet hozott létre így, melyet a második rendbéli megfigyelő megfigyelni már csak újabb különbségtételek árán, azaz komplexitásának redukciója nyomán lehet képes. Ez egy tudományos életműnek nem feltétlenül érénye, ám ami *módszertani probléma* a tudomány rendszere számára, az *téma és módszer* lehet a költészetben. „Észre sem vettük, és máris Odüsszeusznál vagyunk.” – folytatódik Tolnainál az imént idézet szöveg. Mire pedig a végére érünk az esszé olvasásának, már csak a *szenzoraink* működnek, s intellektuális élményünk annak tudatosodása, hogy *működnek* a szenzoraink, hogy minden kis magjában érzékelhető (de sohasem egyszerre, mindig csak „magokként”) a világ – s így lesz Tolnai kezén az esszé valójában szépirodalom, lesz olyanná saját esszéje, amilyenek az esszét állítja: „(...) az intellektus poézise!”

Ismét emlékeztetnék: ez az írás a legelső Symposion-mellékletben jelent meg. A rovat indulására azonban, a *helyre*, ahol az esszé megjelent, közvetlenül csak egyetlen mondat utalt, az írás befejező részében. „Igen! A csodálatos Iszidóra Szekulicsra gondoltam, amikor a sirályokról írtam. Szinte törvényszerűen le kellett írnom a nevét, most, amikor mi is fel akarjuk venni a fent említett esszé-tenger hullámzásának szeszélyes ritmusát: végre, *akár hogy is!*” Mégis úgy gondolom, ez az utalás (s tágabb értelemben maga az esszéről szóló *első esszé*) a Tolnai-féle szerkesztői program lényegét fejezi ki: aligha kétséges, hogy ő az egész Symposion-melléklet ilyen szabad hullámzásként, sokfelől származó reflexiók gyűjteményeként képzelte, ringatózásként egy sokféle gyökerű, sokfelé ágazó kulturális közegben. Annak a Symposion-mozgalomról szóló monográfiának, mely egyszer biztosan elkészül majd (el kell készülnie, mert a Symposion-mozgalom nem csupán a 20. századi magyar irodalom történetének egyik meghatározó eseménye, hanem a sokszínűség paradigmájának megtestesüléseként is jelentős), vizsgálnia kell, hogy a melléklet Tolnai szerkesztése mellett hogyan felelt meg ennek az immanens programnak, választ kell adnia arra a kérdésre, hogy változott-e a rovat, amikor Bosnyák István lett a szerkesztője. És egyáltalán: felfejtendő lenne, hogy

a Tolnai-féle szerkesztői gyakorlat miként párosult (vagy miként nem) az angazsáltság programjával, amely a Symposiumot végül mozgalommá szervezte, hogy a reflexiók szabad áramoltatása miként fért össze (összefért-e) a programot megvalósítani igyekvő mozgalmi gondolattal. Ami ez utóbbi kérdéskört illeti, tézisszerűen annyi talán megkockáztatható már most is, hogy Tolnai szerkesztősége idején az összetartó erőt a szenzualizmus és a reflexivitás mindenki által megélt és így közösségivé vált élménye jelentette, mely később a világerzékelés szabadsága iránti elkötelezettséghez és az egyirányú nemzeti angazsáltsággal való éles szembeforduláshoz vezetett.

Úgy tűnik tehát, hogy az elérhető kultúrák közötti szabad ringatózásnak, a később mozgalmi programmá emelt jugoszláviaiságnak, a multikulturalitás e korai megnyilvánulásának itt lehet fel a valódi indítéka, politikamentes oka. És persze itt a gyökere, vagy inkább itt ringanak a hullámai Tolnai tenger-szeretetének, későbbi azúr-mániájának is.

A *kék* egyébként már következő esszéjében megjelenik. *Akik fáznak, galériákba menjenek melegedni!* című írásában² Konjovic kék párizsi atelie-ját úgy értékeli, mint amellyel a művész

„(...) szinte illusztratívén igazolja magát a korlátoltakkal szemben. – Milyen csodálatos ez a kék szín! – Babits sorai jutottak eszembe:

Ki járt már a kék falukban
Ki a csunya kék falukban?
Hol a kék fal sértő színnel...

És ez a kékítő, ez a bántó, ordináré kék, valami még nem látott prizmán (egy párizsi műteremben – és pont ebben van Konjovic igazi nagysága) páratlan művészi materiává válik.”

A szenzualitást előtérbe állító művészetfelfogás számára természetesen semmi sem lehet bántóbb a szimulálásnál. Az érzelmek (egészen pontosan: a félelem) szimulálása miatt gyakorolt Tolnai kemény kritikát Zákány Antal költészete fölött³. Mint korábban már említettem, e névtelenül megjelent bírálatot Bányaiával közösen írta, az egyik mellékmondat azonban kifejezetten az első esszéből kibontakozott ars poetikát variálja tovább. A költő feladata a szenzualitásának tudatos megélése, eredményének (ön)tudásítása: „(...) magam mindig úgy tudtam, hogy a költészet potenciálja csak gondolat, csak gondolatba tudatosodott érzés-motívum lehet, s mindezt csak hatalmas energiával, tudásvágygal lehet elérni.” Ha pedig még maradunk egy pillanatra a kritikus Tolnainál, nem meglepő mindezek után, hogy fő elvi/elméleti problémája – amint ez a Dési Ábel költészetét tárgyaló *ex libris* írásának⁴ bevezetőjéből kiderül – a rizomatikus/dogmatikus szemben állása a kritikában. Pontosabban az, hogy a költő és az esszéíró számára olyannyira természetes rizomatikus szemlélet a kritikában elkerülhetetlenül impresszionizmushoz vezet, ami nem helyes, a másik oldalon azonban csak a dogmatikus kínálkozik.

Azt viszont, hogy milyen előnyt jelent a rizomatikus szemléletmód az esszéista számára, jól példázza Tolnai megdöbbenő című írása, az *Adolf Eichmann SS-Obersturmführer*

² Ifjúság, 1962. január 4.

³ Ifjúság, 1962. január 4.

⁴ Ifjúság, 1962. január 11.

*bahnführer, felmentem önt a halálos ítélet alól*⁵. Az első esszéhez hasonlóan témáját itt is szétírja. Eichmann kisgyerekkori, matróruhas fényképét nézegetve saját gyermekora, matróruha utáni vágyakozása szólal meg, a matróruharól a tenger jut eszébe, Truffaut filmje, majd következik Dante, aki arra ítélte az áldozatot, De Ugolino grófot, hogy maga is a pokol fenekére kerüljön, ott állhasson bosszút maga és négy fia gyilkosán. „Érdekes – írja Tolnai –, a költő egymáshoz láncolta a gyilkost, aki éhhalállal végzett a gróffal, fiaival, és a bosszúállót, akit arra ítélte, hogy állandóan tépje fogával Ruggieri érsek fejét, hogy minden falat után az érsek hajába törülközzön.” Sohasem érezheti úgy, hogy enyhül bosszúja, így ez a Dante által poétikusan szépre formált jelenet „(...) egy nyitott seb marad: totális abszurdum.”

A szétírásnak azonban itt egyértelművé válik az oka. Saját eljárása a mindenki számára ajánlott gyakorlat példája: az Eichmann-ügy újságírói, szenzációhajász és álszent találása helyett az eset poétikus megközelítése. Kevésbé hibázunk, noha „(...) az igazságnak így is csak egy csöppjéhez juthatunk –, ha az egész ügyben csak POÉZIST (...), detailokat, filozofálásra alkalmas situációkat keresünk. – Most már egy kissé korrigálhatjuk címünket is: *Adolf Eichmann SS-Obersturmgahnführer, felmentem önt az újságírók halálos ítélete alól*.” A szétírás tehát itt a téma poétikai megközelítésének a példája, innen nézve az írás didaktikus, maga a példa, a szétírás, mint poétikai megközelítés viszont nem az; éppen ellenkezőleg, a szenzualizmus adta végtelenségre, a részletek végtelenségére, a téma rizomatikusságára utal.

Rovarház és Kékitőgolyó

Innét most tovább lehetne lépni a rovatban megjelent többi Tolnai-írás bemutatása felé, idézni mondjuk a *Noviszád, 1962. január 16.* című esszét⁶, mint a detail-ok iránt való érzékenység különös megnyilvánulását, vagy a *Zentai naplót*⁷, mely korai Domonkos István verset rejteget, tanúbizonyságaként annak, hogy Tolnai szenzualizmusa miként ihlette meg költő-barátját, és bemutatni a *Zentai napló* nyomán született paródiát Tolnai művészetéről, mint a korabeli recepció sajátos dokumentumát. Minderről most lemondva és ugyanakkor előretekintve, egy tézist szeretnék megkockáztatni Tolnai prózájának későbbi alakulástörténetéről, mely úgy hangzik, hogy annak a szenzualizmus ugyan állandó meghatározója maradt, a megfigyelést szervező különbségtétel azonban változott: az író az őt körülvevő környezet helyett egyre inkább önmagára figyelt az őt körülvevő környezetben.

Tolnai első regényének, a *Rovarháznak* (1969) a szüzséje az én olvasatomban nem más, mint a reflexiók lebegtetésének, pontosabban lebegtethetőségének, a részletekben való tobzódásnak, a szenzualizmus korlátlan szabadságának a demonstrálása. Erre szolgál nála az interpunkció és a nagy betűk mellőzése, a mondat és mondatrészhatarok összemossa, melynek nyomán az így is és úgy is, sőt amúgy is olvashatóság érzése támad az olvasóban, miközben kénytelen feladni annak keresését, hogy mit is akarhatott vele közölni az elbeszélő. Pontosabban arra kell ráéreznie, hogy a közlés lényege éppen a kontingencia, a *minden másképpen is lehet* tudatának megérzékítése. Meg persze

⁵ Ifjúság, 1962. január 18.

⁶ Ifjúság, 1962. január 25.

⁷ Ifjúság, 1962. március 15.

megérzékítése annak, hogy az elbeszélő számára miként jelenik meg mindez, miként érzékeli és rögzíti ő a világot. „Mágikus pillanat: amikor végleges lesz valaminek az esetlegessége.” – fogalmazott egyik naplójegyzetében Mészöly Miklós⁸. A detailok iránt érzékeny, lírai fogantatású Tolnai-próza ilyen értelemben vett mágikus pillanatok eredményeként is leírható.

Minden másképpen is lehet, minden történet másként is elmesélhető, más megfigyelői nézőpontból *másként* látszik *ugyanaz*. Ez akkor válik igazán világossá (akkor világosodik meg igazán), amikor ugyanazon eseményről szóló saját narratívánkat egy másik megfigyelő narratívájával látjuk szembesülni. Különös módon válik ez tapasztalatává a *rovarrház* elbeszélőjének, a könyv egyik emlékezetes epizódja szerint.

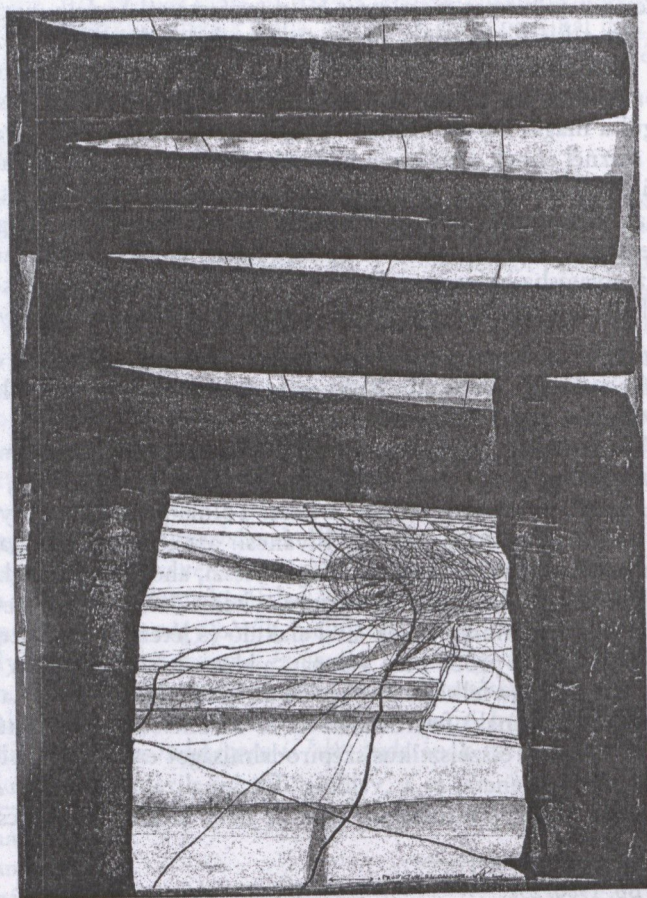
„sokáig nem tudtam elképzelni hogyan lehet valakit állandóan figyelni követni sehogyan sem tudtam elképzelni hogy egy ember semmi mást nem csinál csak figyel egy másik embert egyszer azután véletlenül meggyőződtem minden előzetes terv nélkül vidékre utaztam iskolatársamhoz ha jól emlékszem szombati nap volt vasárnap délután már jöttem is vissza az igazság az volt hogy éhes voltam jót akartam ebédelni és meg akartam nézni a barátom bikáit ugyanis a barátom annak ellenére hogy a hetedik művészet szerelmese bikatenyésztéssel foglalkozott később el is felejtettem ezt a kis kirándulást amikor az egyik kihallgatáson a szimpatikus fiatal belügyes (később tudtam meg dávid barátja sokáig udvarolt veronikának akinek a múltkor sielésen két helyen is eltört a lába majd rosszul forrt össze újra el kellett törni végül a magas lányból csináltak egy kicsit) elébem dobta vastag dossziémat a nyitott résznél ennek a kis kirándulásnak a leírását olvashattam a városka vendéglőjében üldögéltünk egész délután unalmunkban udvarolni kezdtünk a ruhatáros asszonynak záróra után kivittük a kanális partjára ennyi volt az egész de a dossziében a jelentésben minden pillanat lapokra teleírt lapokra hasadt annyira belefeledkeztem az olvasásba hogy az ajtónál álló fogdmegnek a vállamra kellett ütnie hihetlen milyen szép izgalmas történet kezdtem magyarázni a fiatal belügyesnek

A megélt történet más interpretációjában nyilvánvaló fikcióvá válik. Csakhogy nem lesz-e fikcióvá saját történetünk akkor is, ha mi magunk idézzük fel, meséljük el később – egyáltalán: nem fikció-e minden interpretáció?

A korai Tolnai-próza mindenesetre egyféle szabad asszociációs módszert követve magába foglal mindent, szerkesztettségének tétje a szerkesztetlenség, a spontán világerzékelés (szenzualizmus) visszaadása. A kései Tolnai-prózában annyi változik, hogy az elbeszélő mindenekelőtt önmagára kíváncsi: azt igyekszik láthatóvá tenni, ami a megkülönböztetések által önmagát önmagává teszi, ahogyan őt meghatározza érzékelésének módja és tárgya. Másként fogalmazva, a kései Tolnai próza esetében a szerkesztettség tétje az *én* – különbségtételek által alakuló és létező – szerkesztettség megmutatása. Míg a korai Tolnai-próza nem válogat, addig a kései tudatosan építkezik abból, amit számára reflektálásra felkínál a világ. Ez az átalakulás együtt jár a történetmondás (egy történet elmondásának) felerősödésével és az önéletrajziség előtérbe kerülésével, ami végső soron egyféle esszéisztikus szépirodalmiságot eredményez, kétféle fikció közeledését, a kitalált történetét és a „valóság” fikcionalizálódását. A *valóság*ét idézőjelben, mert valóság nincs, pontosabban van, de nem megfigyelhető, csak a különbség-

⁸ Érintések, Bp. 1980. 232.

tétellel elhatárolt része, a különbségtétel azonban már beavatkozás, fikcionalizálás. A történetmondás felerősödése előbb kerek kis történetek világos elhatárolódásában mutatkozott meg. Míg a *rovarház*ban még egymásba nyúltak, egymáson átindáztak a történetek, addig a *Gogol halála* (1972) és a *Virág utca 3.* (1983.) már önálló és egymástól nyomdatechnikailag is különválasztott epizódokból áll. Később a történetek egyre terjedemesebbekké váltak, s tőlük a *Prózák könyve* (1987) és a *Kékítőgolyó* (1994) című gyűjtemény újabb keletű darabjain át már többé-kevésbé egyenes út vezet a Palicsi P. Howard mai feljegyzéseiiig.

JUHÁSZ ANIKÓ

A Cézanne-hatás néhány vetülete Rilke költészetében

Rilke Cézanne képeivel 1900-ban Berlinben találkozott először azon a kiállításon, amelyet Paul Cassier cége rendezett. Hét évvel később az impresszionisták fővárosában, Párizsban, Bernheim-Jeune galériájában csodált meg egy Cézanne-akvarellt, ugyanennek az évnek az őszén pedig már a *Salon d'Automne* Cézanne-termeiben láthatott egy igazán nagyszabásúnak mondható kiállítást¹. Rilke többek között Paula Modersohn-Beckernek írott levelében² számol be arról, hogy a képekkel kapcsolatban volt benne valamiféle előzetes várapozás, sőt, egyfajta művi benyomás is, hiszen egy ismerőse korábban már nagy lelkesedéssel hívta fel a figyelmét Cézanne művészetére. A képeket Rilke az ellentmondások ama harmonikus vegyülékének nevezte, amely őt leginkább a dallamvilágra emlékeztette. A képek egyszerre voltak könnyűek és masszívak, amit Cézanne részben az újszerű ecsetkezeléssel, részben a sajátos struktúratechnikával ért el.

Cézanne képeinek fogadtatása eléggé megosztotta akkoriban mind a műértő (és kevésbé műértő) közönséget, mind pedig a szakértő kritikusokat. 1904 tekinthető annak az időpontnak, amikor Cézanne hírneve már érezhetően nőni kezdett, de a konzervatív művészetkritikusok szemében festészete még ezután is sokáig botránykőnek számított. A berlini *Művészetkrónika* például olyan örült rajzoknak nevezte a képeit, amelyekre csak úgy odalöttyintették a színeket, s amelyeket a szó szigorú értelmében nehéz lenne műalkotásoknak nevezni. De szórványosan megjelennek már azok az állásfoglalások is, amelyek megalapozzák Cézanne későbbi legendáját, s amelyek épp a francia festő egyediségében, szokatlanságában, magányos útjárásában és a korábbiakhoz nem fogható festészeti technikájában vélik felfedezni Cézanne művészetének értékeit. Rilke ebben is megelőzi a kortárs recepciókat, amikor Cézanne festményeit szinte az első látványos pozitív állásfoglalások előtt nevezi fontosnak és megindítóknak.

Rilke ekkoriban már elkötelezett rajongója Rodin művészetének, bár ezt a mester-tanítvány viszonyt kisebb-nagyobb törések időnként azért beárnyékolják. 1907-ben, a már említett Bernheim-Jeune kiállításon Rilke nem csupán Cézanne-képeket lát, hanem Rodin-rajzokat is, amelyek viszont csalódást okoznak neki. Nem kizárt, hogy ebbe a csalódásba már az a színélmény és festészeti technika is belejátszik, amivel Rilke Cézanne képeit látva szembesült. Rilke szerint az újfajta, Cézanne-tól kiinduló benyo-

¹ Rilke 1907. okt. 6-án kereste fel először a Cézanne emlékének szentelt kiállítást, s másnap újra elment megnézni a képeket. In: Ingeborg Schnack: *Rainer Maria Rilke. Chronik seines Lebens und seines Werkes*. Insel Verlag. Frankfurt/Main 1975. 282. A költő Clara Rilke-nak címzett levelében ezzel kapcsolatban azt írja, hogy a kiállítótermekben sétálva a festményeknél sokkal jobban érdekelték a nézelődő emberek. A Cézanne-terem azonban e vonatkozásban kivételt jelentett számára. (A *Salon d'Automne* termeiben kiállított műalkotásokat néhány kivétellel be lehet azonosítani Jayne Warman listája alapján. In: John Rewalds *catalogue raisonné, Cézanne*.)

² *Briefe aus den Jahren 1904–1907*. Insel Verlag. Leipzig: 1939. 341–342. Brief vom 28. Juni 1907.

mások mindenekelőtt azokkal a kezdeményezésekkel állíthatók párhuzamba, melyeket Baudelaire indított el az irodalom területén, amikor kitágította az addig ismert határokat, s megteremtette a tematizált tárgy hétköznapiságát. Vagyis Rilke szerint nem a csúf esztétikája az, amivel Baudelaire igazán újat hozott, hanem sokkal inkább az ábrázolásmód hétköznapiasítása. Cézanne színvilágából pedig nem a színek kavalkádja az, ami Rilket megdöbbeníti és felizgatja, hanem az, ahogy Cézanne sajátos helyet teremt ezen belül a feketének. Amíg Rilke meglátása szerint a fekete Manet-nál valamiféle ellenszín, a színáramlás feltartóztatása, megtörése, addig Cézanne-nál a fekete valóban betagozódik a színek világába, mintegy akklimatizálódik, s egyenrangú szintársá lesz bármely másik felvillanó színnek³. Nem kívülálló, s nem is csak a régi világból megmaradt rekvizitum, hanem élő, kortárs szereplő ezeken a képeken. Sőt, olyannyira kortárs, hogy a fekete az, amely az impresszionista színvilág utáni letisztultabb jövőt hordozza; ennyiben Cézanne szinte már posztimpresszionista. Cézanne szín- és harmóniavilágának interpretálásakor Rilke számára a másik viszonyítási pont: Van Gogh festészete. Rilke egyik ismerősétől, Mathilde Vollmoellertől kölcsönöz egy Van Gogh-reprodukciókat tartalmazó mappát. Van Gogh képeiben ugyanaz a vonás ragadja meg, aminek Cézanne esetében is tisztelettel adózik. Van Gogh eltér az előírt kánontól, s ábrázolásmódja teljes egészében egy másfajta megjelenítés irányába tolik el; mintegy megszabadul a korábbi elbeszélő és „anekdotázó” rajzolási technikától. Attól a technikától, amely Rilke szerint szorosan összefügg a vallási indíttatású történetmesélési kényszerrel is. Van Gogh egyszerűen csak rajzol. Rilke úgy érzi, a korábban domináns elbeszélő jelleg alapvonásainak egyike az, hogy a sor „végteleníthető”, hiszen a felvonultatott történetbázis újabb interpretációs kényszereket, halmozódó történeteket, kommentárokat szül. Ezzel szemben Cézanne és Van Gogh olyan módon funkcionál-tatja képein a tárgyat, hogy az szinte ellene hat minden olyan kifejtésnek, amely az ábrázolt képhe *kívülről* akar történeti elemeket bevinni. Vagyis a képvilág önmagában a teljességet kínálja fel. Cézanne ugyanakkor visszatérő képábrázolási módszerekkel dolgozik, ezért mondja Rilke, hogy ha „két-három jól kiválasztott képet látunk, akkor mintha Cézanne valamennyi képet láttuk volna”. Cézanne képeinek tehát szervező el-vei vannak, amelyek újra és újra ugyanazt a világot vonultatják fel. Miközben Rilke Cézanne képeit vizsgálja és interpretálja, lázasan keresi azokat a benyomásokat, amelyeket saját költészetében is felhasználhatna. Így kutatja például azt a legkisebb alapelemet, amely művészetének az összejtét jelenthetné, amely a „megragadhatóan anyag-talan ábrázolásmód kiindulópontját”⁴ képezhetné. Rilke maga sem tudta önmaga számára teljes mértékben feltárni annak a rejtélynek a mibenlétét, amelyet Cézanne képei gyakoroltak rá. S nagyon valószínű az, hogy Rilke nem egyszerűen csak kölcsönzött

³ Vö. ezzel kapcsolatban R. M. Rilke Clara Rilkének írott levelét. In: Rainer Maria Rilke: *Levelek* II. 1907–1912. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest: 1995. Ford.: Báthori Csaba. Brief vom 26. Okt. 1907. „Másként van Manet-nál: az ő képein a fekete úgy hat, mint valami áramszünet; s mint valami vadidegen menekült, úgy feszül szembe a többi színnel.”

⁴ Vö. ezzel kapcsolatban Rilke Lou Andreas-Saloméhoz írott levelét. In: Rainer Maria Rilke: *Levelek* 1889–1907. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest: 1994. Ford.: Báthori Csaba. A levél keltezésének dátuma: 1903. aug. 10. „Valamiképp nekem is meg kell találnom művészetemnek legkisebb alapelemét, a sejtet, az egyetemesen érvényes, megragadható, nem anyagszerű kifejezési eszközt.” Vö. még Rilke következő megjegyzését: „A kicsi dologban csalthatatlan a törvény, kiütközik minden oldalán.” In: Rainer Maria Rilke *Levelek* 1899–1907. id. mű. 75.

és átpoetizált egyes elemeket, melyek többek között az előbb említett festőknél meghatározóak voltak, hanem saját belső éresi folyamatának megfelelően elsősorban azokat az elemeket vette észre másoknál is, amelyek már benne is kialakulóban voltak. H. Meyer a Cézanne-hatásnak tulajdonítható fordulatot⁵ úgy értékeli, hogy Rilke lírájában mindaz, ami korábban csak formálódó kontúrokkal volt jelen, ettől az időponttól kezdve központi és meghatározó szerepet játszik, így például a distanciálódó viszonyulásmód, a többféle módon variálódó, visszatérő képelemek, az egységes esztétikai alkotástechnikának alárendelt műegész, illetve az a művészi életforma, amely mindennek háttéréül szolgál: a magány, a koncentráció sajátos sűrítettessége⁶. A Cézanne-hatás első lírai áttételei Rilke költészetében a legérzékeltetőbben az *Új versekben* (*Neue Gedichte*) vannak jelen, de a hatás lenyomatai újra és újra megmutatkoznak Rilke más műveiben is.

Merleau-Ponty, aki Cézanne festészetéről is írt értelmező elemzéseket⁷, Cézanne festészetében a *fenomenológiai látásmód* festői nyelven történő realizálását látja, amely mintegy áttörte a hagyományos ontológiai struktúrákat. Cézanne festészete már egy megváltozott világszemléletről tanúskodik, amely sajátos módon szűrődik át a színek világába. A fenomenológiai megközelítésmód szépirodalmi átjátszása másrészt Käte Hamburger⁸ szerint fellelhető Rilke költészetében is, a leglátványosabban talán az *Új versekben*. A fenomenológiai leírás mód megjelenése ez idő tájt a szépirodalomban és a képzőművészetben nem írható teljesen a véletlen számlájára, hiszen Husserl nevezetes műve, a *Logikai vizsgálódások* 1900/1901-ben jelenik meg, a fenomenológiáról szóló előadások pedig 1907-ben hangoznak el.⁹ Wolfgang Drost hívja fel a figyelmet arra, hogy Rilke 1907-ben ott volt azon hallgatóság soraiban, akiknek Husserl a fenomenológiai látásmód és a misztikus-intuitív istenszemlélet különbségéről beszélt. Az összekötő kapcsok keresése során a lehetséges párhuzamok felmutatásakor gyakran szoktak hivatkozni a korszellemre, a közel azonos történeti időszakra. Anthony Phelan¹⁰ azonban azt igyekszik igazolni, hogy itt a közvetlen érintkezés dacára nem a filozófia transzponálódott át direkt módon a szépirodalomba, hanem más hatások is közrejátszottak; így például többek között Cézanne képein keresztül kiváltképp hangsúlyos szerepet kapott a megújult festészet mint kötőelem. Merleau-Ponty Cézanne művészetében a világ tudomány-előtti érzékelésmódjának megjelenését látta, amely új típusú megnyílás volt a világ érzékelhetősége iránt. Ez az észlelés kizárja a képpel kapcsolatban mind az előzetes felvezető beszédet, mind pedig az utólagos levezető kommentárokat. A régi értelemben vett beszéd csupaszítódik és redukálódik le a felmutatott képre, annak teljességére.

⁵ Pór Péter is utal arra, hogy Rilke az 1900–1907 közötti időszakban már a Cézanne-levelek megírása előtt viszonylag jól ismerte Cézanne festészetét. Pór Péter: „*Hatalmas anyagának töréshelyei...*” Rilke *Új versek* című kötetének poétikájáról. In: *Léted felirata. Válogatott tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest: 2002. 202.

⁶ Idézi Anthony Phelan in: 'Gesicht aus Aussehen': Rilke, Cézanne, Merleau-Ponty. In: *Rilke und die Moderne*. Iudicium Verlag, München: 2000. 143.

⁷ Maurice Merleau-Ponty: *Sens et Non-Sens*, Nageln, Paris: 1966.

⁸ Käte Hamburger: *Die phänomenologische Struktur der Dichtung Rilkes*. In: *Philosophie der Dichter*. Kohlhammer Verlag, Stuttgart. 1966.

⁹ Ezen művek, előadások, illetve a husserli fenomenológia értelmező elemzése megtalálható Vajda Mihály: *A mítosz és a ráció határán* című művében (Gondolat Kiadó: Budapest: 1969), illetve Áron László: *Edmund Husserl c.* könyvében. Kossuth Könyvkiadó. Budapest: 1982.

¹⁰ Anthony Phelan. id. mű.

A fenomenológiai megjelenítésmódban a *festészet területén* elsődleges szerep jut a színeknek, illetve a színfoltoknak, melyekben a „jelen mint kolosszális valóság” mutatkozik meg. Így például Cézane egyik ismert képén a sokat emlegetett a vörös fotel¹¹ úgy jelenik meg, mint az említett, képpé emelt tárgynak egyrészt meghatározott időpillanathoz kötött, ám egyúttal végleges, kolosszális megjelenési formája is, benne mintegy összekötődik a pillanatnyi és az örök. Eme fenomenológiai érzékelésmód alapvető sajátossága az, hogy az észlelés nem záródik be a pusztá tudati létbe, nem áll meg a látvány megtapasztalásánál, hiszen ezt követi a tudati kép *képi síkon* való közvetítésének lehetősége is: a megalkotott kép. A fenomén kilép a szubjektív tudat köréből, s mint valamely látáson, tudati szűrőn átment fenomén *mutatódik fel* mások számára. Jelentős változás azonban a korábbiakhoz képest az, hogy a külsődleges, a képhez kívülről közelítő reflexió lehetőségét a művész eleve korlátozni, kizárni igyekszik, vagyis szándékosan megpróbálja leoldani a képről a történeti kommentárokat. Ezzel azonban látszólag megfosztja a képet attól a lehetőségtől, hogy az új interpretációk során maga is „lélegző történelem” legyen, hogy a történeti időben mozogjon. Az ilyen típusú mozgás kizárásával másrészt, úgy tűnik, egy olyan szárlól metsződik le a műalkotás, amely a műalkotás lényegéhez hozzátartozik, s amelyet korábban mindig is hozzátartozónak vélték. A befogadásnak arról a módjáról van szó, amely a képben közvetített értelem keresése során a képi benyomásokat szavakká áttörve, átlényegítve adta vissza, s a feltételezett képértelemben megjelenítette azokat az aktuális leágazásokat is, amelyek a látott képet korábban nem érzékelt vagy korábban nem felfedezhető értelemmel töltötték fel, vagyis a kép valóságát kifuttatta a történelmi linearitásba is. Ha viszont a külső mozgás, értelem-bővülés eme megnyilvánulási formája ilyen látványosan kizáródik, akkor ez a veszéllyel is járhat, hogy a kép a történeti korok előrehaladtával elnémul, elveszíti beszélőképességét, illetve meggyanúsíthatják azzal, hogy történelmi értelmet nem hordozó perifériális jelenség. Amennyiben a művész nem akar ilyen sorsnak elébe nézni, s szándéka szerint mégis a 'teljességet' akarja felmutatni már a műalkotás születésének pillanatában, akkor nem szüntethet meg olyan alapösszetevőket, amelyek a teljességnek képezik részét, s ekképpen nem tekinthet el a mozgás által feltáruló dimenziótól sem. Ezért aztán a mozgások sokszínűségét, értelemhordozó funkcióját, ha ez egy helyütt, a külső hozzátételek vonatkozásában lemetesződik, immáron másutt, a képi világon *belül* kell felerősíteni; s a kép *belső történetében*, amely egyúttal mozgástörténet is, kell felmutatni magát a történelmet. A képeken olyan fenoméneket és viszonyulásokat kell szerepeltetni, amelyek kompozíciója és kompozíciós variálási lehetősége nem a külső történeteken nyugszik. A történelmi konkretizáció ily módon egy olyan új típusú, mondhatni, mitizálási módszerbe nő át, amely a lineáritás időbeni felvonultatása nélkül, mégis a különböző idősíkokra való tekintettel, egyszerre „tudósít” a jelenről és más, a jelent körülölelő időfázisokról is. Mégpedig egyebek mellett olyan értelemben, hogy azt az érzetet kelti, hogy az éppen megjelenő pillanatnyi látható megjelenési formája egyúttal a legérettebb, a kezdetektől a beteljesülésig eljutó forma is. A külső értelmezést pedig úgy igyekszik a minimumra zsugorítani, hogy elkezd beszélni arról az *önértelmező* szerepről, amely a képen megjelenő alakok és alakzatok összetett viszonyulási rendszerében rejlik. Az egy képben összezárt tárgyak, figurák, úgymond, 'tudnak egymásról', értik egymást. A külső szemlélő dolga nem több annál, mint hogy *szembesüljön* azzal a 'kész' értelemmel, amit a művész

¹¹ Ennek a vörös fotelnek Rilke is kiemelt figyelmet szentelt az ún. Cézanne-levelekben.

maga szőtt bele a képbe, s amit a figurák képszerűen élénk állítanak, sőt, élénk mozdítanak. Másrészt úgy élje meg ezt a 'látványt', ahogy az első rácsodálkozás, rápillantás során, mindenfajta tudományos utáfgondolás nélkül megéljük a találkozást valamely lényel, tájjal vagy tárggyal. A mozgás így viszont legfeljebb csak hagyományos értelemben tűnik el; a külső, a beszédben hullámzó mozgás az, ami itt kiiktatódik, de csak azért, hogy az ábrázolt kép képi valóságában törjön fel aztán elementáris erővel, s ily módon magát a képet tegye teljes, a fizikai valósággal szinte már egyenrangú, sőt, azzal akár fel is cserélhető léletté. Ami tehát itt mozgásban van, az a *kép-belső*, amely úgy lüktet, mint az élet maga.

A színek elveszítik korábbi stabilitásukat és különállóságukat, vagyis mindazt, ami azelőtt a *szilárd* térképzetek szerves részét képezte. Minden elem éppen átmozdul valahová, így például a vörös a feketés árnyalatba, a zöld a mély barnába. Az ily módon megjelenő képhez nem kell hozzáadni valamely külső interpretációval, elbeszélés-történettel a mozgást, az időiséget, mert az időiség maga is megérzékített részét képezi a feltáruuló képnek. S ebből áll össze aztán a teljességet tartalmazó harmónia, a mindenkori összesség. Cézanne például határozottan elutasított minden külsődleges magyarázkodást a képeivel kapcsolatban, s ha festményeire vonatkozóan mégis feltettek neki valamilyen kérdést, akkor azt mondta: „A képeimmel fogok válaszolni Önnek”¹². Rilke Cézanne-nal kapcsolatban ezt a beállítódást valamiféle újrakezdésnek is nevezi; egy olyasfajta újrakezdésnek, amely már azzal a tradícióval is leszámol, amely a modernek festészete nyomán alakult ki. Merleau-Ponty Cézanne-ról szóló elemzéseiben különös figyelmet szentel annak, hogy az ember nem csupán a világban van, hanem egyúttal maga is *világként*¹³ van, másrészt hosszasan taglalja a látás és a láthatóság kapcsán az egyidejűség és az ellentétes jelleg problémáját. A világban-lét és a világként való lét kettőssége Merleau-Ponty szerint azt jelenti egyebek mellett, hogy ezt a kettőt, tehát a látást és a láthatóságot, azt, hogy látunk s ugyanakkor mi magunk is látott objektummá válhatunk, egyidejűleg tapasztaljuk, az egyik mintegy rákarcolódik a másikra. Vagyis, tehetjük hozzá, a szemlélődő szubjektum nem különül el, nem különíti el magát a tárgyi világtól, hanem betagozódik az objektumok világának *létrejövő* rendjébe. Ami egy vonatkozásban, látószögben szubjektum, az más vonatkozásban már objektum, s igaz ez fordítva is. Egy olyan viszonylat jön létre, amelyben minden maga, ugyanakkor önmagától különböző is. A szubjektum-objektum korábbi tradicionális megosztottsága ekképpen mintegy megszűnik.

Az, hogy az ember nemcsak a világban van, hanem maga is világként adott, s hogy nem létezik többé a szubjektum-objektum hagyományos értelemben felfogott megosztottsága, meghatározó szerepet játszik Rilke költészetében is: az objektumok mindenfajta felmutatása ugyanis eleve magában hordozza az emberi nézőpontot is. Így, amikor Rilke a tárgyak világáról szól, akkor egyidejű mozdulattal szinte minden tárgyi megnyilvánulásba bevonja az emberi szférát is. Mivel azonban nem a hagyományos módon teszi ezt, úgy tűnik, mintha a tárgyak világa az ő verseiben már sokkal fontosabb lenne, mint korábban. Holott nem annyira a hangsúlyeltolódás az, ami költészetében szembeszökően újszerű elem, hanem sokkal inkább a határokat feloldó és bizonytalaná tévő ingamozgás két, immáron egyenrangú szféra között. A tárgyak

¹² Rainer Maria Rilke levele Clara Rilkének. A levél keltezésének dátuma: 1907. okt. 21. In: Rainer Maria Rilke: *Levelek II.* 1907–1912. id. mű 30.

¹³ Maurice Merleau-Ponty: *L'Œil et l'Esprit.* Gallimard, 1964.

és az emberek között egyfajta táncoló, lebegő egység, azonmód szétváló összekapaszkodás van; vagyis ez a két oldal állandóan konfrontálódik egymással, ám az elválasztás mentén egyúttal rögtön össze is kapcsolódik. Ebből ered aztán, hogy Rilke a tárgyiségnek olyasfajta oldalait is képes felmutatni, amelyekkel korábban nem számoltak, hiszen beviszi ezeket a tárgyakat olyan közegekbe és 'otthonokba', ahol megjelenésüket korábban elképzelni sem tudták. De ugyanez mondható el az ember mint tárgy vonatkozásáról is – az ember oldaláról kiindulva. Rilke az embereknek olyasfajta láthatóságát, tárgyarcait és tárgylétét fedezi fel, amelyek azelőtt emberen kívülinek, meg nem mutathatónak számítottak, a lehetséges értelmezés körén eleve kívül estek.

Rilke költészetében az átválthatóság különböző variánsai más vonatkozásokban is átjárnak egymásba, s ekképpen az egyensúlyérzetnek egy másfajta, a korábbiaktól eltérő típusa alakul ki: így például a tárgyban láthatóvá váló ember és az emberben láthatóvá váló tárgy egyszerre *kérdezett* és *kérdező* is. A tárgyversek (Dinggedichte) és az objektív líra (Dingdichtung) mint elnevezés az értelmezés során azért vihet sokszor tévútra, mert a szó hagyományos tartalma éppen a statikusság dominanciájára utal. Holott ez a statikusság Rilke költészetében mindig valamely processzualitás részét képezi, határai feloldódnak abban. Rilke verseiben még a legstatikusabb tárgyakkal, épületekkel is mozgó gesztusai vannak, olyan intenzív belső élete, amely mintha a szokványosan *emberinek tudott* benső életeknek is fölébe nőne. Rilke oly módon képes összevonni a különböző létrétegeket, hogy kérdéssé válik még az is, hogy tulajdonképpen melyik a metaforája vagy helyettesítője a másiknak. Ezt pedig különböző nyelvi technikák kidolgozásával és alkalmazásával éri el. Így például azzal, hogy a verbalitásnak a korábbiaknál nagyobb jelentőséget tulajdonít, a költői képen belül a leíró elemeket *mozgósítja*, s ezáltal részben csökkenti a külső adaléktörténetek jelentőségét is. Az igék jelentős részét viszont Partizip Präsens-ben használja, s ily módon Swales¹⁴ szerint az eseményekkel, a processzualitással együtt azonnal felvonultatja a kontinuitást is, éppúgy, ahogy a víz látványa felmutatja a víz ciklikus körforgásának lehetséges stációit is. A víz azonban nem csupán átmege ezeken a stációkon, hanem mindegyikben *teljesnek* érzi magát, mindegyikben otthon is van egyúttal, sem érkezéskor, sem induláskor nem érez „honvágyat”. A határátlépés nem fájdalmas, hanem természetes; maga az átmenet válik keretek közé fogva megállapodottsággá. A tárgy átmenet-autenticitása tökéletesebbnek tűnik az emberénél abból a szempontból, hogy a tárgy az átmenetekkel együtt úgy őrzi meg a maga integritását, hogy a változásokról mintegy leválasztódik a fájdalom és a keserűség érzése. Az embernél viszont az átmenet egyúttal a fájdalom processzualitása is,¹⁵ mert az ember tudatában van az időiség egy olyasfajta sajátosságának, tudniillik az irreverzibilitásnak, ami a tárgy számára nem tudatosodik. Az újfajta, rövidre zártabb, a kép eseményterével körülhatárolt történetiség mintha öntudatlanul

¹⁴ Martin Swales: *Zwischen Moderne und Postmoderne? Überlegungen zu Rilkes (sogenannten) Dinggedichten*. In: Rilke und die Moderne. id. kiad. 161.

¹⁵ A fájdalomnak az organikushoz való kötöttségéről, illetve az ebből való kilépés lehetőségéről beszél a kortárs Wilhelm Bölsche is *Aus der Schneegrube* című művében, amely első ízben 1903-ban jelent meg. (...) az organikuson túlra lépve nem jut uralomhoz az, amit 'fájdalomnak' nevezünk. Avagy panaszkodniuk kell-e az ércrészcsekéknek amiatt, hogy korábbi gravitációs helyzetük megváltozott? S ezen a módon egész Tejutak éghetnek el, akárcsak az izzó szénporfelhő – mégis, ebben az átalakulásban soha nincs ott a fájdalom.” Idézi Helmut Lethen *Die „kristallisierte Zeit“* c. művében. In: *Die sterbende Zeit*, Darmstadt-Neuwied, 1987. 83–99.

ettől a fájdalomtörténettől is meg akarná szabadítani az embert. Minél kevésbé feszesek és élesek a határok, minél inkább tárgytörténet az embertörténet, valamint tárgy-idő az emberidő, annál inkább elmondható az, hogy minden szűkülés más értelemben tágulás is egyúttal, másrészt minden elhajlás önmagunktól ciklikus körívet leíró visszaterés is.

Rilke nemcsak modern, amikor kialakítja a maga szemléleti és ábrázolási technikáját, hanem Cézanne-hoz hasonlóan egy lépéssel már túl is van a kortársi modernitáson. Az európai kultúra modernitása a XX. század elején a kor válsághangulatát jeleníti meg, amely megkérdőjelezi ugyan a szubsztancialitást, de csak korlátozottan, hiszen ezt a még lehetséges, a maradék szubsztancialitás nevében teszi. Felfedez ugyanis egy újfajta szubsztancialitást, mégpedig azt, hogy miképp lehet a funkcionalitást szubsztanciának megtenni. Ez lehetőséget ad arra, hogy a világot új szempontok alapján újraértelmezzék, de úgy, hogy az az idő tájt elfogadott és általánosan elismert értelmezési technikát, az elbeszélő jelleget, a külsődleges szempontot követő történeti kiegészítést, hozzátételt mindez ne rendítse meg. A versek esetében azonban a funkcionalitás, illetve az erre való rákérdezés nagyon sikamlós terep lehet. A költészetet nemhogy távolítaná a már akkoriban is többek, így például Rilke által is megsokallt túlértelmezéstől¹⁶, hanem még inkább kiszolgáltatja annak. Rilke úgy vélte, döntenie kell arról, hogy a költő számára mi jelenti azt a valóságot, amelyben a költő önmagát láttathatja, ugyanakkor az általa felmutatott valóságot döntően az általa értelmezett módon őrizheti meg még akkor is, ha személyes élete lezárult, s nincs módja arra, hogy vitatkozzon a műalkotás értelmét felfejteni kívánó értelmezésekkel.¹⁷ Ha viszont a felvonultatott képbe szervesen beleépül maga az értelmező elem, az értelmező tekintet is, és a kép annyit mond, amennyit minden külsődleges hozzátétel nélkül mond, akkor a tudományos és politikai aktualizálások, kommentárok nem erőszakolhatják meg a vers világát. A vers már születése pillanatában egyszerre pillanatnyi és örök is. A vers valósága tehát akkor a legvalóságosabb, ha bevallottan átlényegített, átesztétizált valóság. A legteljesebb vonatkozás a valóságra az, ha olyan otthonok teremődnek a versben mind az ember-tárgyak, mind a tárgy-emberek számára, amelyek a létmód – az átmenetek során megállapodott létmódok – ama fázisait jelentik, amikor a feltűnően

¹⁶ Rilke félt attól, hogy műveit külsődleges szempontok alapján átértelmezik, így kiölik verseiből az életet, ezért ennek a legkülönbözőbb módokon igyekezett elejét venni. Időnként szándékosan összekuszálta például a hatástörténeti szálakat. Az igazán meghatározó hatásokat olykor halványította; más, kevésbé jelentős hatásokról viszont mint átütő erejű hatásokról beszélt. Rilke másrészt úgy érezte, hogy a korabeli műértelmezők túlságosan érzéketlenek, illetve szélsőségeket képviselő formákban, a mű-valóságtól elszakadva interpretálnak; vagy a tudomány szikár fogalmi vázába akarják belepréselni azt, ami eleven, vagy pedig a subjektivitás olyan önkényét alkalmazzák, amely kiszolgáltatja a műalkotást akár a politikai aktualizálásnak is. Ezt őt kétségbeeséssel töltötte el, ettől a maga műveit menekíteni igyekezett.

¹⁷ Hasonló gondolatokról töpreng a 20. századi gondolkodók közül Jean-Paul Sartre, Miguel de Unamuno, Ortega y Gasset, de a műalkotás lehetséges utóéletével kapcsolatban ők már ellenkező előjelű végkövetkeztetéseket vonnak le, mint Rilke. Az átértelmezést, a műalkotás önálló élet- és térnyerését elkerülhetetlennek tartják. Vö. ezzel kapcsolatban Csejtei Dezső *Filozófiai metszetek a halálról. A halál metamorfózisai a 19. és 20. századi élet- és egzisztenciál-filozófiákban* c. művének vonatkozó fejezeteit. Pallas Stúdió/Attraktor. Budapest: 2002. 300–330; 380–438. 439–450.

(a jelenben) ott az eltűnő és a megjövő is. Vagyis a közvetlen jelenre ráakódik az a művészi félre- és odébbmozdulás, mely a pillanatból örökkévalót csinál abban az értelemben is, hogy az értelemadás teljességét nem a későbbi korok interpretátoraitól reméli.

Az átesztétizálás azonban nem kizárólag a műalkotás megformálása során jelentkezik, hanem már azt megelőzően is, mégpedig olyan értelemben, hogy Rilke – s erre ő a Baudelaire–Rodin viszonyt elemezve jön rá – „valóságos” forrásanyagának nem kizárólag a művész által megélt faktuális világot tekinti, hanem azt a módot is, ahogy a művész megéli és magáénak tekinti a *mások* által megélt és átesztétizált valóságot. A fiatal Rodin számára nagyon sokat jelentettek Baudelaire versei, akinek fiktív módon közölt élményei, tapasztalatai Rodint saját bevallása szerint hozzásegítették ahhoz, hogy saját múltját is értelmezni tudja. A művészi alkotótevékenység során Rilke szerint Rodin nem különítette el egymástól azt, amit személyesen megélt, illetve azt, amit olvasott, amit esztétikailag tapasztalt meg. Az előzetes forrásanyagának ez a formája viszont nem hozta magával azt, hogy Rodin előzetes esztétikai intenciók alapján formálta volna meg szobrait. Ő az alkotás során mindig átengedte magát a kéz és a szem vonzalmainak, a pillanatban feltárulónak. Ez másrészt korántsem jelenti azt, hogy Rodin csak a modell jelenlétében tudott volna alkotni, hiszen Rodin a benyomásokat emlékezeti benyomásokként is őrizte. Ennyiben Adrian Stevens¹⁸ szerint a francia szobrász művészete nem mimetikus volt, hanem sokkal inkább *emlékezet-művészet*. S az emlékezet, tehetjük hozzá Stevens megállapításához, talán azért lett fontosabb az utánzásnál, mert Rodin a maga szobraiba úgy és akkor tudta belevinni a mozgást, az elmozdulást is, amikor az elmozdulásokat átlendítette egy másféle tapasztalaton is, így például az idő útjain. Ezek az utakon találkoznak egymással a különböző életmomentumok, hogy a műalkotásban aztán szerves egységet hozzanak létre. Az emlékezet nagy keverője teszi lehetővé azt, hogy látottá váljanak olyan benyomások, amelyek korábban anonim módon ültek meg bennünk, illetve hogy ilyen vagy olyan módon átrendeződjenek azok az arányok, amelyek az első pillantás során rögződtek. Az alkotás, Rilke szerint, anonim módon is zajlik bennünk, de ez az anonimitás nem jelenti azt, hogy mindez nélkülünk menne végbe. Az alkotás során külsővé válik valami benső, a látott telítődik a gondolkodással és a fantáziával, s megszületik az, ami nem pusztán másolata a látottnak, hanem már egy bensőleg megteremtett, új valóság. Ez, annak ellenére, hogy a művész bensőjéből szakad ki, még a művész számára is idegennek és újszerűnek tetszhet, hiszen ez nem valami logikailag végigvitt projektumnak az utólagos realizálása, hanem minden egyes írott sorral fokozatosan, de előre nem tudottan bomlik ki valami, ami viszont – utólag visszaolvasva – már a legszerveesebben együvé tartozónak tűnik. Rilke úgy véli, hogy a műalkotás mindig tartalmazza az imagináriust is; a községnék felkínált tárgy sohasem a tárgy maga, hanem ez egy olyan tárgy, dolog, amelynek megvan a maga külön imaginárius léte és időisége. Amikor például Rilke a flamingóról beszél, akkor a flamingót átranzponálja a természetfölöttibe, s egy olyan igéző, csábító madárrá változtatja, amely feltöltődik Fragonard képeinek esztétikai valóságával is. A flamingók vonzó rózsaszínűsége ugyanis Rilkét Fragonard egyik képének álmából éppen felébredő nőalakjára emlékezteti. Rilke olyan leírást ad a flamingókról, amely, ha letakarnánk a témamegjelölést, nem biztos, hogy egyértelműen meggyőzne bennünket arról, hogy az, amit a képek sorjázása során látunk, valóban azonos

¹⁸ Adrian Stevens: *La sensation du neuf: Rilke, Baudelaire und die Kunstauffassung der Moderne*. In: *Rilke und die Moderne*, Iudicium Verlag, München: 2000. 228.

a flamingókkal. A flamingók a költemény terében és testében nem a természettörvényeknek engedelmessé válnak, hanem annak az imagináriusnak, amely nem egyfajta meghosszabbítása az empirikusnak, hanem annak művészi, *önlétre* szert tevő megalkotása. Mégis, tulajdonképpen ez az imaginárius kép a legteljesebb és legesztétikaibb visszaadása annak, amit a flamingó valósága jelent: a csábítást és az elcsábítatást, az eltérülést valami felé, amiben a vágy és a fantázia domináns szerepet játszik.

A hétköznapióság a szépirodalom területén, s ezt tudatosítják Rilke esztétikai meglátásai, elgondolásai is, nem azonos a konvencionális tartalmakkal és vonatkozásokkal, sőt gyakorta éppen az attól való szükségszerű eltávolodást kell hogy jelentse, vagyis a hétköznapióság olyan területeinek és tárgyainak a felfedezését, amelyek korábban, talán éppen azért, mert túlságosan szem előtt voltak, túl primitívnek, egyszerűnek tűntek ahhoz, hogy kérdéseket tegyenek fel velük kapcsolatban, illetve hogy a művészet szintjére emeljék őket. Korábban, ha a művész körülnézett, akkor a tradicionális, konvencionális viszonyulásmódot követve gyakorta mintegy átnézett ezeken a tárgyakon és viszonyulásokon. S ennyiben, ezzel az előítéletként rögződő szelekcióval tulajdonképpen akkor is megmásmította a valóságot, amikor ez nem is tudatosodott benne, amikor meghirdetett művészi elvként a mimézis szolgált. A hétköznapióság megjelenítése sem nélkülözheti a fantáziát, sőt éppen ennek megjelenítéséhez kell kiváltképp fantáziadús lelemény: úgy szűrni át a hétköznapi elemet a fantázián, hogy az elének állítva a hétköznapióság legautentikusabb formájának tűnjön. Az emlékezet és a fantázia funkcióját vizsgálva Baudelaire például arra a megállapításra jut, hogy meghatározóbb bennük a közös, mint az eltérő elem. Mindkettő szétszedi, szétszereli a valóságot, aztán pedig új viszonylatokba illeszti, új szintézist teremt, izgatóbb kombinációkat. Az imagináriusba való szétfröccsenés ugyanakkor mindig magában hordja annak lehetőségét is, hogy váratlan, külön valóságdarabokban előzetesen nem létező fantáziaképződmények, asszociációk, viszonyrendszerek jönnek létre.

A valóság túlnyomórészt mimetikus ábrázolásától való lassú eltávolodás első markáns jegeit már a 18. század végén, 19. század elején felfedezhetjük a romantikus irodalom egyes íróinál és költőinél, akik új ábrázolástechnikájuk kidolgozásakor új orientációs pontokat keresnek. Ennek során az újítók időnként már meg-megtörlik azt a hosszú múltra visszatekintő kapcsolatot is, amely az irodalmat az „anekdotázó” festészethez köti. Ők a mozgás megjelenítésének szervezesebb, vagyis nem külső interpretációval kiegészített, külső történeti folyamsorra utaló megjelenítését keresik, hanem azt, amikor a mozgás teljessége már az ábrázolt képen belül adott. Ennek előképét más művészeti ágakban fedezik fel, így például egyesek a zenében, mások az építészetben. Ezzel együtt észreveszik azt is, hogy a zene és az építészet is szerves kapcsolatban van egymással abban a vonatkozásban, hogy a zene a *mozgás* legtisztább, az anyagtól leginkább eloldozott formája, az építészet viszont mintha maga *megdermedt zene* volna, melyben a statikusságból feltörő zene már a maga összhatásában, vagyis a mozgás statikájában kerül elének.

A zene és az építészet hatásvilágától Rilke sem marad érintetlen. Közreműködő hatás ez már az *Új versek* megírása idején, majd felerősödik Rilke ama korszakában, amikor behatóan foglalkozik Paul Valéry költészetével. Nem véletlen egybeesés az sem, hogy mindkettőjük közös szimbolikus figurája: Orpheusz. A zene újszerű értelmezési köréből nem lehet kivonni azokat a hatásokat sem, amelyek Nietzsche-nek *A tragédia születése* című művével kerültek be a köztudatba. Rilke költészetében emellett viszonylag gyakoriak az építészet területéről származó metaforák is. Rilke tehát több irányban

keres, kutat, a meghatározó hatások azonban mégis inkább a szobrászat, a cézannei festészet, a szépirodalom, valamint a filozófia felől érik. Ennek természetesen megvan a maga oka. Rilke a modernitás szellemének megfelelően fontosnak tartotta az eredetiséget. Ha csak a zene és az építészet felé fordult volna, akkor könnyen kialakulhatott volna az a képzet, hogy csak azt végezte be, amit a romantikusok már elkezdtek. Másrészt viszont, ha az impresszionista festészetből csak azt vitte volna át az irodalom közegebe (folttechnika, pillanatnyi benyomások ábrázolása, különböző idősávok egymás utáni láttatása stb.), ami akkor már elfogadottnak számított, akkor ismét csak utánzó-nak érezhette volna magát. Ezért Rilkének egy olyan momentumot kellett észrevennie s önmagában azután tovább érlelnie, ami akkoriban még a festészet területén is csak sporadikusan létezett. Ebben segített neki Cézanne festészete: a fantázia-tér, a visszatérő, a pillanatnyiságot és a teljességet egyszerre képviselő, 'időt befutó' képelemek, a kép önértelmezése, az objektum és a szubjektum létének egyidejű láttatása a megosztottság határainak feloldásával, illetve e kettő sajátos, egymást átszínező, átjáró léte.

Arra, hogy a mozgást hogyan lehet végigvezetni magán a képen belül, hogyan lehet eljutni az elrejtettségtől a megjelenésig, a feltárlásig, az egyik legszembeesőbb példa Rilke *Kék hortenzia* című verse. A cím érdekes abból a szempontból is, hogy a romantika sokat idézett, jelképes virága is a kék virág volt. Ez a kék virág itt azonban már új funkciót tölt be: a hortenzia az a szubsztancia, amely a maga statikusságában már csak a címben van jelen. Ez az, ami felülről összefog. A versben magában a színek leoldódnak a hordozó közegről, új szubsztanciát nyerne (das Blaue, das Grüne), ugyanekkor ebből az új létből, ebből az új megállapodottságból azonnal ki is lépnek. A színek kapcsolatot létesítenek egymással, megmozdulnak egymás felé, a kék virág átalakul a színek belső mozgástörténetévé. Ugyanakkor változik a színtónusok erőssége is, ill. hol a kék villan fel, s tűnik el a zöld, hol pedig fordítva. Ha rekvizitumként nem lenne ott a 'kék hortenzia' kifejezés mint magyarázó elem, akkor éppúgy, mint a flamingók esetében, nehéz lenne a külső valósághoz való egyértelmű hozzárendelés.¹⁹

Ez a technika, illetve annak még érettebb megjelenési formája eltér a korabeli francia költészet szimbolizmusától is. A szakirodalomban ennek kapcsán többen *figurális*

¹⁹ Wolfgang Müller túlságosan rigorózan kéri számon Käte Hamburgertől a husserli fenomenológiát, illetve annak általa vallott értelmezését, amikor Käte Hamburger többek között a *Kék hortenzia* című verset választja ki annak illusztrálására, hogy a fenomenológia látásmódja miképp érvényesül Rilke költészetében. A letisztult formát W. Müller azonosítja a mindenféle (nemcsak a tapasztalati) viszonylatrendszerből való kilépéssel, így a kék, illetve a zöld szín viszonyító értelmezése a versben szerinte kizárja azt, hogy itt fenomenológiai látásmódról beszéljünk. Nem számol azzal, hogy a dolog, a jelenség felmutatásának ideális módja Rilke számára annak nem hagyományos értelemben vett statikusságában, hanem éppen a viszonyrendszerben és viszonyrendszerből összefutó statikusságban van. A dolgok mozgásba való szétlendítése eszköze lehet az értelmező, az egységet a mozgásokból *összeszikkasztató látásnak*. A jelenség reális létének, tapasztalati háttérének zárójelzése nem azonos a mindenfajta viszonyrendszerből való kilépéssel, hiszen a valósághoz való viszonyításon kívül – és a műalkotás esetében éppen ennek lesz kiemelt jelentősége – másfajta viszonyítások is lehetségesek a tudati világban, illetve a műalkotás világában. Vö. Wolfgang G. Müller: *Rilke, Husserl und die Dinglyrik der Moderne*. In: *Rilke und die Weltliteratur*, Artemiss&Winkler Verlag, Zürich, Düsseldorf: 1999. 214–236.

módon megformált versekről beszélnek.²⁰ A figurális megformáláson azt értik, hogy mintegy felbillennek a korábbi valósághangsúlyok: a költő nem a tapasztalati világ törvényeit, tárgyait képezi le valóság-hű módon, hanem a maga absztrakt világának, benső valóságának jelenségeiről beszél. A megjelenítés törvényszerűségei ekképpen egy olyan rendet és viszonylatrendszert képviselnek, amelynek saját erezte és saját mozgáshálója van. Ennek nyomán szerveződik meg a versben is az a sajátos rend és világ, amely nem azonos a fizikai szem számára feltáruló világgal. Az ábrázolt dologban *beismerten* benne van a dologhoz odaforduló szemlélő szelekciós és metszésmunkája, rendező tevékenysége, legbensőbb valósága. A költő új világot teremt, belső történések húz elő magából, s ezen mintegy átmossa a mindenkoron látottakat. Ily módon igyekszik aztán a látott dolog számára megtalálni azt az egyetlen kifejezést, amely a látott dolog létét az éppen látott fizikai látványnál is pontosabban és teljesebben hozza elénk. Ugyanakkor a külső dolgokhoz, magyarázóelvekhez való egyértelmű hozzárendelést vagy egyáltalán bármiféle hozzárendelést ez a fajta költészet még kevésbé segíti elő, mint az akkor modern irodalmi áramlatnak számító szimbolizmus. Itt a mozgás még inkább mozgássá lesz, a valóság még jobban szétszerelődik, hogy aztán új konstellációkban álljon elő.

Az pedig, hogy Rilke költészetében mindez ilyen kiemelt hangsúlyt kap, természetesen nem függetleníthető az adott korszaktól sem, amelynek mind meghatározóbb létezte lett a felgyorsuló, mindent magába szívó *mozgás* érzékelése. Másrészt a jelzett történeti kor másik alapvonása a technicizálódó jelleg előtérbe kerülése, melynek során mind kitüntetettebb szerepe lesz a gépiesülésnek, illetve a gyártási folyamatok apró mozzanatainak. A régi értelemben vett állandóság egyre mállelkonyabb lesz. Amíg korábban az alapkérdés a világgal kapcsolatban a „Mi?” volt, addig a XX. század elején már sokkal meghatározóbb lesz a „Hogyan?” kérdése. Amíg korábban a „Honnan hová?” kérdése többnyire hosszú távú folyamatokat fogott át, s így szervesült hozzá a „Mi végre?” kérdése is, addig a jelzett időszakban már legalább akkora jelentősége volt a mozaiklapocskákká összezsugorodott folyamatoknak és történéseknek, amelyekből sokféle kombinációt lehet előállítani. Ilyen módon a valóság megjelenítése sem lehetett alapvetően más, mint amilyenek a valóságot mozgásban tartó folyamatok voltak. Ugyanakkor Rilke számára ijesztő volt annak megtapasztalása is, hogy „azt, amit én megalkottam”, mások pillanatok alatt mássá rakják össze. Rilke tehát annyiban előfutára a következő korézésnek és korhangulatnak – s részben ezért lehetett az egzisztenciálfilozófiák egyik, különösképpen Heidegger által sokat emlegetett ősatya –, amennyiben Rilke megteremtette azt az újat, amellyel saját korát a legadekvátábban tudta megközelíteni és leírni; ugyanakkor képes volt eltávolodni is ettől a kortól, kilépni belőle, s észrevenni azt a végpontot, ahová az általa látott és érzékelt folyamat konkludálni fog. A határolás, a határtúllépés, illetve az a világ, amely önmagából csak a kavargást engedni látni, valamiképp mindig a *szakadék szélén táncolás* érzetéhez juttatja

²⁰ Így például többek között Winfried Eckel: *Musik, Architektur, Tanz. Zur Konzeption nicht-mimetischer Kunst bei Rilke und Valéry*. In: *Rilke und die Weltliteratur*. id. kiad. 240. „Rilke és Valéry egy olyasfajta költészet koncepcióját fejt ki, amelyik leoldódik a mimézisről, az adottat a költészet saját törvényszerűségei szerint transzformálja, (...) mindketten a figurális meghatározottságú költemény típusát alakítják ki. (...) A leírt túlnyomórészt a leírás során konstituálódik. A megfeleltetés nem a 'meglévő' prezentációjára törekszik, hanem arra, hogy azt vezesse elő, ami a képzeletben és a gondolatban adott.”

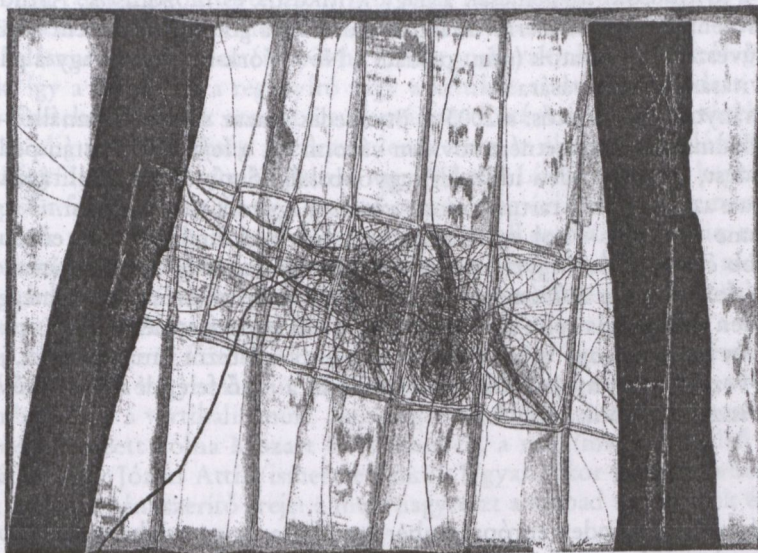
el az embereket. A költő sajátos benső világának része az is, hogy nemcsak megsejteni képes előre folyamatokat, hanem képes egyúttal annak minden súlyát is magára venni. Ebből törhet elő azután az a vágy, amely Rilke költészetére olyannyira jellemző. Az egyensúly megteremtésének és fenntartásának vágya²¹, amely azonban már nem azonos a régi értelemben vett statikus egyensúllyal. Ez az egyensúly kontrasztokon táncol, mozog, ingázik. Ha kell, énekel, ha kell, hallgat. Minden pólus mellett ott az ellenpólus, az ív kettejük között a mindenkori mozgás. Ha a pólusok nem lennének vagy megszűnnének, akkor lehetetlenné válna maga a mozgás és a mozgás láttatása is. Ha eltűnik a Névtelen, akkor nincs értelme a nevesítő tevékenységnek. Ha a lármából nem bújik ki időnként a csend, akkor értelmét veszti a hang is.

A felaprózódás másrészt jellegzetes tünete a funkcionalitásnak, amely az adott történeti korban egyre meghatározóbbá válik. A funkció egyrészt végtelen sor abban a vonatkozásban, hogy különböző elemekből újra és újra ugyanúgy előállítható, létre hívható. Másrészt viszont tökéletes kifejezője az *átmenetiségnek*. A funkció nincs önmagában, létét mindig csak valami máshoz tapadva realizálja. Ennélfogva az, ami előtérbe kerül, a legkevésbé tudósít a dolgok teljes létéről, annak csak egy-egy oldalát képes felvillantani. S mivel a funkció az, ami egyre inkább lényegivé válik, ezért, úgy tűnik, mind fokozottabb mértékben elhanyagolható az a kérdés, ami a hozzátapadó dologra vonatkozik. Az átmenetire vonatkozó kérdés viszont eleve csak *átmeneti* válaszokat szülhet, tehát tulajdonképpen megfosztja a művészetet a teljesség azon érzetétől, amely a művészeteknek korábban mindig sajátja volt, s amelyet többek között Schopenhauer a művészet és a tudomány összehasonlító elemzése során oly nagyra értékelt. A szelvényezettség mind az alkotás, mind a műértés terén tehát akkor kerülhető el, s a maga mély ösztöneivel Rilke erre érzett rá, ha a művész maga is erősebb hangsúlyt ad annak, hogy teljes világot alkotott, hogy mindazt belefoglalta a versébe, amit csak belefoglalhatott: a térbe belekapcsolta az időt, a mozdulatlanból kifordította a mozgást, a mozgást viszont újra valamely statikusnak tűnő állomásra, cél felé irányította, a repedés nélküliből kihántotta a törést, a töredéket még a versen belül egészzé szervesítette.²² Felépítette tehát maga is azt, amit ember és világ építhet, akár sosem volt valóságot is teremtve, s a maga értelmező tekintetével körbe is járta ezt az épületet. A vers valósá-

²¹ Heidegger hasonló gondolatokról ír később *Grundprobleme der Phänomenologie* c. művében: „Maga az élet nyugtalansága (Unruhe) keres nyugalmat, és csak akkor talál rá, ha az önmagavilág (Selbstwelt) magát a nyugalomlelés eleven viszonyába helyezi.” Fordította és idézi Bacsó Béla. In: „Mert nem mi tudunk...”. *Filozófiai és művészetelméleti írások*. Kijarat Kiadó, Budapest: 1999. 105. Heidegger idézett gondolatsorát interpretálva Bacsó Béla még kiemeli, hogy „Az önmaga-világ, amelyet a faktikus világ szélsőségesen képes érinteni, önmaga tanúsítására hívja az embert, vagyis hogy úgy értse önmagát, mint ami így van.” Id. mű 106.

²² Vö. ezzel kapcsolatban Pór Péter gondolatait Rilke *Archaikus Apolló-torzó* című verséről: „... a szöveg egy szobrot ír le, vagyis egy szó-szobrot alkot, és minden szó-vonala és szó-helye a hiányzó fej, illetve a hiányzó nemiszerv felé irányul. Az alkotás végül a töredék (paradox) tökéletességében teljesedik be, ezért fontos, hogy tökéletes rímei: *Bug – Drehen – gehen – trug – kurz – Sturz* anagrammatikusan a „Bruch” (törés) szót rejtik, míg aztán az addig különösen könnyen ívelő szintaxis az utolsó tercinában brutálisan megtörik – és a szöveg épp a törés helyén mondja ki a műalkotás univerzális érvényét, azt, hogy mindenki, aki csak kapcsolatba kerül vele, az ő törvénye szerint fog élni: a világ poétikai vagy semmilyen.” In: *Az orfikus alakzat. Rilke Új versek című kötetének poétikájáról*. Balassi Kiadó, Budapest: 2002. 177.

gát ő – saját keserű tapasztalatai okán – nem akarta olyan csonka valóságnak meghagyni, amely alárendelődhet *akármilyen* külső szempontnak, látószögnek. Rilke esztétikai valósága – szándékai szerint – már olyan „értelmező látáson” felnövekvő műalkotás, amelynek világa eltűnne, elveszne akkor, ha az önkényes módon kiegészülne bármely más értelmező látás fizikai vagy imaginárius élménytapszalatával. Ha valaki teljes, öntörvényű világot alkot, s tulajdonképpen ez az imaginárius versvilág egyik legfőbb rendeltetése, az akarhatja azt is, hogy az ő tekintetének értelmező látása őrződjön meg a vers terében, hiszen minden imaginárius világ a maga teljességében egyúttal a legszemélyesebb világ is. Az ezen elvek szerinti alkotás másrészt mintha egyfajta kétségbeesett, olykor talán túlzó, máskor egészen a szélsőségekig elmenő kísérlet lenne arra, hogy a felpörgő s gyorsaságában minden meglévő könyörtelenül korrodáló világban legalább a művészetet megmentse attól a kényszerű haláltól²³, amelyet más és más okokra rámutatva, Hegel és Nietzsche is megjövendölt. S Cézanne festészete, ill. Cézanne műinterpretálása Rilkét éppen ebben erősítette meg.

²³ Rilke, bár tevékeny részt vállalt a korabeli tradicionális esztétika lebontásában, egy ponton megállt. A műalkotás önálló létét, abban az értelemben, hogy annak lényegi mondanivalója az idők folyamán változhat, illetve annak lehetőségét, hogy a műalkotás legteljesebb üzenete kezdetben nincs jelen, hanem az a meg-megújuló műértelmezések során fokozatosan tűnik fel, bomlik ki, elutasította. A műalkotás egyszerre közvetíti szerinte a pillanatnyit és a lényegit, amit az új „ránézések” legfeljebb csak újolag konkretizálhatnak.

KIBÉDI VARGA ÁRON

Kép vagy installáció

JELENTÉS VELENCÉBŐL

A huszadik század képzőművészete forradalmi változásokon ment át az előző évszázadok művészetéhez képest: műfajok megszűnnek, elvegyülnek, a kép és a szobor helyét más művészetnek nevezett alkotások veszik át, maga az is kérdésessé válik, hogy mi a művészet. Az állandó változás – Hermann Lübbe a huszadik századi művészeti irányzatok gyors egymásutánjával kapcsolatban egyenesen az idő felgyorsulásáról, a jelen lerövidüléséről beszél – mindig új és új elméleti megalapozást követel a kritika részéről. A régebbi századok során egy elmélet, egy poétika, sokáig érvényes volt, legfeljebb javították, finomították: a huszadik században minden irányzatnak megvan természetesen a maga külön poétikája – gondoljunk csak Tzarára, Bretonra, Marinettire vagy Malevicstre –, a század utolsó, posztmodern évtizedeiben pedig már minden művésznek külön, minden más művésztől elkülöníthető és elkülönítendő poétikát dolgoznak ki a kritikusok: itt nemcsak a nagy kritikusok és filozófusok, Arthur Danto, Clement Greenberg vagy Thierry de Duve munkájára gondolok, hanem a különböző jelentős művészeti folyóiratok (mint például a New York-i *October* vagy a párizsi *Art-Press*) aktivitására és befolyására is.

Tanulmányom célja kettős: a 2003-as ötvenedik – azaz száz éve fennálló – velencei biennále alkalmából fel szeretném röviden vázolni ezt a fejlődést, azután pedig feltenném a kérdést, hogy minden idők legnagyobb képzőművészeti kiállítása világosan megmutatja-e azt, hogy hol tartunk most, a huszonegyedik század elején.

Két eszme dominált – hol egészen nyíltan, hol burkoltabban – az európai művészetben több évszázad óta: egyrészt a haladás gondolata, mely mindent áthatott, tehát valamilyen formában a művészetre is befolyással volt; másrészt az a meggyőződés, hogy minden műalkotás célja az – legyen az a mű vers, festmény vagy színdarab –, hogy illúziót keltsen, hogy valami távolit, a múltban létezőt, mutasson fel, jelenítsen meg, azaz vezesse be a mi jelenünkbe. Haladunk a jövő felé, de hála a művészetnek időnként visszanezhetünk a múltba.

Haladás

A középkor óta minden európai ember úgy tudta, hogy valahova tart, hogy útban van, megy valamilyen pozitív cél felé. Az egyházak a halál utáni jutalmat helyezték ki látásba, a vallásellenes Felvilágosodás ezt a jutalmat azután közelebb hozta: az emancipált, modern nyugati ember most már egy a földön megvalósítható jobb jövőben hitt.

Ha a társadalom állandó mozgásban van, halad előre, akkor a kultúra sem állhat egy helyben, a művészetek is fejlődnek. Ebbe az irányba mutatott már a 18. század elején a híres párizsi vita, a „*Querelle des Anciens et des Modernes*”. Az ókorpártiak szerint Homérosz és az ókori irodalom az utolérhetetlen csúcás, a modernek viszont, Charles Perrault-val az élükön, azt állították, hogy kétezer év alatt minden megválto-

zott és fejlődött: XIV. Lajos uralma és társadalmi berendezkedése eléri Augusztusét, sőt túllép a római császárok társadalmán és kultúráján. A mai művész pedig többet tud, tehát többre képes, mint évszázadokkal ezelőtti elődei.

A romantika még egy lépést tesz előre: bevezeti az eredetiség fogalmát. Az ember nem közösségi alany, mindenki külön egyéniség. Csak az a mű lehet jó, amelyik egyedi, amelyik a művész individualitását fejezi ki, amelyik minden eddigittől elűt. Az így elképzelt eredetiség történelmi perspektívába is kerülhet: vissza lehet vetíteni a múltba. Bizonyos fokig tehát a művészet is „fejlődik”. Thomas McEvilley, a kiváló amerikai esztéta úgy látja, hogy a festőművészet története végső fokon szintén a haladás fogalmára épül: szerinte például Tiziano „leváltja” Michelangelót, Kaspar David Friedrich pedig Fragonard-t. Mindegyik modernebb az elődjénél.

Moderniségről persze csak addig lehetett beszélni, ameddig a (mindenkori) ma elűtött a tegnaptól, az új különbözött a régittől. Amikor nem hiszünk többé a haladás nagy narratíváiban, akkor már nincs többé modern sem, mert minden lehet egyszerre modern is és régi is. Ezt nevezhetnénk a *posztmodern* állapotnak; nincs fejlődés, az idő nem mutat se előre se hátra. A posztmodern egy egészen új, az európai ember számára teljesen ismeretlen viszonyulás az időhöz. A nagy narratívák halála óta csak jelenünk van, egy megfoghatatlan jelenünk: a jövő épp olyan bizonytalan, mint a múlt. A jobb jövő bizonyossága éppúgy megszűnt, mint a tudományosan megismerhető múlté. Magát a múltat ugyanis nem ismerjük, csak a történelmet. A történelemből viszont nem lehet levonni tanulságot, a történelem nem szab ránk feladatokat, hiszen csupán (irodalmi) narráció: minden történetíró szájíze szerint változik. A múltból természetesen ki lehet halászni egy pár eseményt és ha ezeket sorbarakjuk, akkor utólag történetet képeznek, így a történész, a regényíró vagy a kritikus a mai posztmodern világban is alkot történeteket. Egyesek szerint a tudományos történetírás és a történelmi regényírás között alig van különbség. (Érdemes lenne ezen az elméleti problémán elgondolkozni Szilágyi István, Rakovszky Zsuzsa vagy Márton László regényei kapcsán.)

A képzőművészet számára ez a posztmodern világ óriási következményekkel jár. A művésznek most már nem kell előrelépnie, nem kell eredetinek lennie: minden művész ahhoz nyúl vissza saját tetszése szerint, amihez éppen kedve van. A múlt a szabad játék tere. A hetvenes évek folyamán elterjedt minden művészetben – irodalomban, zenében, képzőművészetben egyaránt – az *intertextualitás* fogalma; az a nézet, hogy a művészt nemcsak az őt körülvevő világ, az ott látott vagy tapasztalt érzések és tárgyak inspirálják, hanem a hagyomány is. Egyszerre két világ hat a munkájára, a horizontális jelen, amiben él és a vertikális múlt, ami megelőzi. A mai zeneszerző nem tehet úgy, mintha nem létezett volna Mozart és Beethoven, a mai (magyar) költő nem írhat Arany János vagy József Attila ismerete nélkül. Ugyanakkor azonban ennek a múlttudatnak nincsen kényszerítő ereje: a múlt nagyrészt a szabad választások és döntések tere.

Az utolsó évtizedek képzőművészetében az intertextualitásnak (interpicturalitásnak) egészen radikális megnyilvánulásaival találkozhatunk. Nagyon sok művész saját művészetét egy vagy több régebbi művészhez való viszonyulásán keresztül definiálja. Csak néhány példa. Leon Kossov Poussin drámai erejű történetképeit „színteleníti”, azaz megismétli fekete-fehéren, mondván, hogy így még jobban kidomborodik az ábrázolt esemény pátosza. Glenn Brown egy (az idej velencei biennálén is bemutatott) női portréja viszont egy felélénkített, tarkábbra festett, de egyenes Rembrandt-utánzat. Cindy Sherman fotóművésznő pedig olyan pseudo-állóképekkel tett szert hírnévre,

amelyek az ötvenes évek filmjeinek jeleneteire, női főszereplőire emlékeztetnek és arra a korra jellemző történeteket szuggerálnak.

A művész nem törekszik eredetiségre, egy minden szempontból új műtárgy megalkotására, hanem a múlthoz kapcsolódik, művét már meglévő művekhez kapcsolja. A kérdés azonban az, hogy ezt *hogyan* teszi. Itt ugyanis új formában mégis csak felbukkan az eredetiség problémája. Minden mai művész más és más múltat választ ki magának és azt a múltat különböző módon, más és más stílusban dolgozza fel. Cindy Sherman fényképeit nem lehet összetéveszteni Walker Evans régebbi vagy Chuck Close mai fotóival.

Ablak

A műalkotás rajtunk kívül van, tőlünk bizonyos távolságra. A távolság a másság feltétele: látunk valamit, ami nem mi vagyunk, ami nem is hasonlít ránk. Gyakran olvasni, hogy egy festmény olyan, mint egy *ablak*: kitekintünk a „szobánkból”, a mi világunkból és felcsillan előttünk egy másik, egy idegen világ, egy tőlünk sokszor térben és időben nagyon távoli világ, például két milléniummal ezelőtti fontos keresztény, görög vagy római események, Krisztus keresztfeszítése, Nagy Konstantin császár győzelme, stb. Az ablak illúzió, megengedi, hogy ideig-óráig egy a mienktől teljesen különböző világban érezzük magunkat, elfelejtjük a jelent. (Még akkor is, ha tudatában vagyunk minden illúzió kettősségének, kétértelműségének: egyszerre máshol és itt.) Az európai festőművészet évszázadokon át mindent megített, hogy ezt az illúziót táplálja és erősítse. De milyen a mai, a posztmodern ablak?

Az ablak jellegű műalkotás önálló, az illúzió tökéletes, még akkor is, ha már sok más régi keresztfeszítést láttunk: az intertextualitás ebben az esetben nem zavar, ugyanazon a rendszeren belül maradunk, mindegyik művész kitárja szélesen az ablakot. A posztmodern kép viszont egy ironikus kép, a mából tekint vissza, „kacsint” vissza egy jóval régebbi közismert képre. Nem tárja igazán ki az ablakot, csak félig nyitja ki. Zavarba hozza a nézőt, mert egyszerre két dolgot mutat és ezáltal valójában magára hívja fel a figyelmet. Glenn Brown „Rembrandt”-ját nem tudjuk „egyszerűen” nézni, úgy mint egy rokonszenves fiatal nő portréját: valami zavar, mintha valami nagyon hasonlót egyszer már láttunk volna, de egészen másképp. Az ablak nincs igazán nyitva.

A huszadik század festészetének megvan egyrészt a maga modern – vagy ahogy az amerikaiak mondják „modernista” –, másrészt a maga posztmodern története. Az előbbi kapcsolódik a múlthoz és túllép rajta: Picassótól és Matisse-től kezdve egészen maig sok festőművészt említhetnénk. Az intertextualitás poétikája természetesen itt is jelen van, ezek a művészek is nagyon jól ismerik az elődöket, de a kapcsolódás hozzájuk diszkrét; ők még arra törekednek, hogy a múlthoz képest valami újat hozzanak létre úgy, hogy az ablak mégis nyitva maradjon.

A posztmodern történet ezzel szemben a képillúzió megkérdőjelezésének, az ablak fokozatos becsukásának a története. A mi jelenünkre, hic et nunc, nem nyílik ablak, ez a jelen *van*: nem tekint vissza, de a jövőbe se mutat (ahogy azt eleinte még egyes forradalmár avantgárd festők gondolták, például az olasz és az orosz futuristák). A jelen megdöbbenés és találkozás: talán nem véletlen, hogy a filozófiában a század közepe táján a „Gegenwart” és a „Begegnung” központi fogalmak: nem máshova nézni, magunkkal szembenézni és találkozni azzal, amit *nem* vártunk.

Absztrakció és monokrómia

Az ablak lassan csukódik be. A huszadik század első felében a kubisták a tárgyak (kancsó, asztal, gitár) mértani formáira összpontosítanak és ezzel elterelik a figyelmet a tartalomról; egy más világra nyíló ablak illúziója viszont nem létezhet könnyen felfogható tartalom nélkül. Valamivel később az absztrakt festők már a formák felismerhetőségét is lehetetlenné teszik, a külvilágból most már csak a színek maradnak meg, de ezek is olyan nyersen és tisztán, ahogyan a valóságban sohasem tapasztaljuk őket. (Az ablakot egyébként itt sem zárja be mindenki egyformán; az absztrakt festészetben belül Mondrian után még végtelen sok variáció lehetséges, amint ezt a már több mint ötven éve fennálló és későbbi – olasz, dán, francia – absztrakt festőkre specializálódó híres párizsi Denise René galéria kiállításai bizonyítják.)

Mit ér el a művész akkor, ha megszünteti a képen keresztül való kitekintés lehetőségét? Az ablakon nem lehet többé kinézni: a kép saját magára hívja fel a figyelmet, önnön materialitására, azaz a vászonra, a festékre, a keretre. Clement Greenberg amerikai kritikus, akinek az ötvenes években a New York-i művészeti világban nagyon nagy befolyása volt, azt követelte, hogy a festőművész eliminálja a művéből mindent, ami a képen túlmutat. A kép anyagiságára a legjobban az a művész koncentrál, aki a színeket is eliminálja, mert a színek elterelhetnék a néző figyelmét; marad tehát a monokrómia (a budapesti Műcsarnok két éve kiállítást szentelt a mai, főleg magyar, monokróm festőknek). Robert Ryman, az egyik legradikálisabb monokróm festőművész, aki évtizedek óta csak fehér képeket fest és akinek Thomas McEvilley egy nagyon érdekes tanulmányt szentel könyvében, azt mondja: „The painting is exactly what you see”.

De meg lehet-e maradni az anyagnál, nem túlnézni rajta? Aki bezárja az ablakot, azt akarja-e, hogy a néző csak a festék vagy a vászon iránt legyen kíváncsi? Minden nézőből egy festőnövendéket vagy festékkereskedőt akar csinálni? Már Mondrian esetében is világos volt, később Barnett Newman és Mark Rothko szintén kimondták: a semmit nem ábrázoló képnek spirituális jelentése van. Az ablakot azért kellett becsukni, hogy eltűnjék az előtér zajos mozgása, az emberek és tárgyak, az amit McEvilley *figure*-nek nevez, ellentétben a *ground*-dal, az egyenes, egységes háttérrel. Marad tehát a *ground*, a kép meditációra hív fel, találkozásra a kimondhatatlannal. Barnett Newman egyenesen a tizennyolcadik században kialakult fenséges fogalmát veszi át (the sublime, now).

A monokrómia lenne a festőművészet vége? Vagy lehet talán folytatni a monokrómiát, túllépni rajta? McEvilley szerint igen: mégpedig úgy, hogy a művész száznyolcvan fokos kanyarodással visszatér a figuratív festészethez, de radikálisan lemond minden eredetiségről, minden önálló mondanivalóról és régi festményeket *másol* nagyon pontosan. Ezt teszi Mike Bidlo New York-i művész, akinek a nevét csak azért ismerjük, mert ezeket a másolatokat szignálja; *Bidlo/NOT Chirico (Morandi, Picasso, stb.)*. Az a kérdés, hogyan értelmezzük ezt az energikus nagybetűs „nem”-et: Bidlo válaszaiban ugyan nem egyértelműek, de semmiképpen sem a kéziratos közéleti szerzetes alázatosságát mutatják, inkább egy mai képzőművész önmediatizálásáról tanúskodnak.

A posztmodern ember a jelenben mozog, múltja és jövője bizonytalan, maga választja meg a múltját. Az ablakbecsukás története viszont, úgy tűnik, megint csak egyfajta progresszió, folyamatosan halad előre a behajtott ablaktól egészen a teljes becsu-

kásig. Tudjuk azonban, hogy egy történet mindig egy utólagos konstrukció („teleologia a posteriori”, ahogy annakidején Greimas, a nagy francia-litván narratológus mondta); posztmodern csak maga az eredmény: Ryman és Bidlo.

A művészet történetei

A huszadik századi képzőművészet itt felvázolt vonalait sokan úgy értelmezik, hogy az elmúlt évtizedek a festészet, sőt talán minden művészet halálát bizonyítják. Erről folyt az „Artforum” Arhur Danto által vezetett kerekasztalvitája ez év elején, egy beszélgetés amelynek során Thierry de Duve arra mutat rá, hogy a festészet halála toposz, a fényképezés feltalálása, azaz az 1840-es évek óta rendszeresen visszatér. Ennek ellenére kérdés, hogy igaza van-e McEvilleynek, amikor 1993-ban megjelent könyvének a címében a száműzött hazatéréséről beszél (*The Exile's Return*): valóban a festőművészet jött megint, és végérvényesen, vissza, az történt-e, ami a kilencvenes évek elején valószínűnek látszott? Ma, tizenöt évvel később, már úgy tűnik, hogy nem a festőművészet tért vissza masszívan és véglegesen, hanem inkább a *figuráció*. Tény, hogy egyre több olyan képet látunk, mely felismerhető tárgyakat és embereket ábrázol, de ezek a képek nem mindig festmények. Sok más technikát is lehet használni az emberi világ megjelenítésére: fényképet, videót.

Amiről eddig szó esett, az elsősorban a festőművészet történetének globális vázlata volt, de felmerül a kérdés, hogy az elmúlt száz évről lehetne-e másfajta művészettörténetet is írni. Például egy olyan művészettörténetet, amelyik elsősorban a határesetekkel foglalkozik, a műfajok transzgresszív vegyítésével: olyan művészekkel, akik régebbi képeket másolnak, mint Bidlo – „handmade readymade”, mondja műveiről Robert Rosenblum –; akik nem festenek hanem írnak, képek helyett színes betűkkel írt, mozgó és társadalmi üzenetet tartalmazó szövegeket mutatnak, mint Jenny Holzer, a „vizuális La Rochefoucauld”; vagy akik a természet, a táj minimális és efemer, azaz hamar meg is szűnő módosításán dolgoznak, mint a földművészetet gyakorló Robert Smithson. Ésatöbbi.

Vagy egy olyan művészettörténetet, amelyik Marcel Duchamp nyomán abból indul ki, hogy a néző határozza meg a saját szuverén elképzelése alapján, az intertextuális hagyományoktól teljesen függetlenül, hogy szerinte mi művészet? Nem annyira elhíresült vizeldéjére gondolok, hiszen ebben a kiállításra beküldött tárgyban még a művész maga kívánta meghatározni, hogy mi művészet és mi nem, hanem a valamivel később elkezdett és egész életén át folytatott readymade-ek sorozatára, amelyekkel Duchamp (ugyancsak közhasználati tárgyakból) hagyományos értelemben művészetnek nem nevezhető szobrokat alkotott és így a mostani installációkat előzte meg.

Duchamp óriási hatással volt a huszadik század művészetelméletére, egy hagyományt azonban még ő is betartott: művészetnek csak azt a rajtunk kívül létező alkotást tekinthetjük, amit egy művész vagy egy néző annak tart. Minden művészetnek van alanya (művész, néző) és van tárgya. Elképzelhető-e egy olyan művészettörténet is, amelyik az önálló műalkotás megszűnését mutatja be és tagadja a művésztől megkülönböztethető műalkotást, amint azt a happening és a performance esetében láthatjuk, ahol a művész aktivitása, esetleg teste, helyettesíti az autonóm művet?

A mai művész gyakran a nézővel való találkozásra, konfrontációra törekszik; alkotása esetleg performance – de ezt a műfajt, úgy tűnik, ma már kevesebben művelik, mint néhány évtizeddel ezelőtt –, a legtöbb esetben *installáció*. Ennek a kifejezésnek

a szakirodalomban még nem található egyértelmű definíciója. Az installációk közös vonása, hogy a festménnyel és a fotóval ellentétben, amelyek a külső valóságot két dimenzióra redukálják, mindig három dimenzióban mutatkoznak meg, tehát inkább a szoborral, mint a képpel rokoníthatóak. Ezután azonban külön kell választani a videó-installációt, mely több videó segítségével és különböző módon hol álló hol mozgó képeket mutat, és másrészt a kiállító teremben (vagy termekben) elhelyezett és a művész által gondosan elrendezett tárgyakat. A videónak többé-kevésbé világos a nézőt befolyásolni óhajtó mondanivalója, a földön elrendezett tárgyak művészetként való elfogadása és interpretálása viszont a nézőre van bízva.

Velence

Aki választ keres az itt felvázolt kérdésekre, aki a képzőművészet mai helyzetét szeretné jobban megismerni, annak okvetlenül meg kell tekinteni az idei, ötvenedik *velencei biennálét*. A tizenkilencedik század végén azért merült fel Velencében a biennále gondolata, hogy ez a csodálatos város, mely évszázadok óta vonzotta már a külföldi turistákat – magyarokat is, ahogy ezt Szigethy Gábor könyvéből megtudhatjuk –, ne csak a múlt művészetének, a régi dicsőségnek a városa legyen, hanem a jelennel, a jelen művészetével is tartson kapcsolatot. Eleinte elsősorban olasz művészeket akartak kiállítani, azután felerősödött a francia befolyás, a harmincas években pedig Mussolini saját politikai céljaira akarta felhasználni a kiállításokat és csak 1945 után lett a biennále teljesen nemzetközi. A nemzetköziség eszménye ugyanakkor már a kezdettől fogva megvolt: a biennále egyik része, a *Giardini*, nemzeti pavilonokból áll, és ezek legnagyobb részét a múlt század elején építették, az egyik legkisebbet de legszebbet, a szecessziós magyart, 1902-ben. Ellentétben az *Arsenaléval*, amelyiknek a berendezése a központi vezetéstől függ, a nemzeti pavilonokban minden ország maga állítja ki az erre az alkalomra gondosan kiválasztott művészt vagy művészeit, a központ beleszólása nélkül.

Az idei századik kiállítást minden eddiginél nagyobbra tervezték. Azok az országok, amelyeknek nincsen nemzeti pavilonjuk, palazzókat és más különleges épületeket béreltek az egész városban, hogy ott mutathassák be művészeiket. Mindez a *Giardini* meghosszabbítása, kibővítése. Az *Arsenalét* pedig nem Francesco Bonami, a biennále igazgatója rendezte be egyedül: meghívott vendégkurátorokat, neves művészeket és más nemzetközi fesztiválok szervezőit, és felosztotta közöttük a volt kikötőraktár hatalmas területét, ahol tehát nyolc egymástól különböző kiállítást láthatunk. Ezért mondta Bonami egy interjúban, hogy az idei biennále nem egy kiállítás, hanem „kiállítások kiállítása”.

A két központi, egyrészt a nemzetek szerint, másrészt a kurátorok között tematikailag felosztott kiállítás mellett, van végül még egy harmadik, egy festészeti kiállítás a Szent Márk téren a Palazzo Correrben („Pittura/Painting, From Rauschenberg to Murakami, 1964–2003”), melyet Bonami rendezett be és mely a közelmúltat idézi fel, attól a pillanattól kezdve, amikor először kapta egy amerikai a biennále nagydíját, egészen máig, egy mai fiatal japán művész alkotásáig.

Olyan sok a kiállított művész és olyan sok országból jönnek, hogy a velencei biennále ma a mennyiségileg legnagyobb és földrajzilag legszélesebb áttekintés a kortárs művészetéről. Erre gondolt, ravaszul és paradoxálisan, Francesco Bonami, amikor a biennále alcímének azt adta, hogy „a néző diktatúrája” (the Dictatorship of the Viewer):

a néző számára ez a nagyon kiterjedt és szétszórt bemutató annyira áttekinthetetlen, hogy rengeteget gyalogol, hol megáll, hol gyorsan továbbmegy és csak néhány alkotás marad meg az emlékezetében. Az ő szeme dönt, de csak a maga szempontjából. Van-e összefüggés az individuális szempontok között? (Az az érzésem, hogy igen, mert több olyan névvel találkozom a nemzetközi sajtóban, amelyiket én is megjegyeztem. Itt jelentkezik az esztétikai érzék titokzatos interszubjektivitása.)

A megnyitás június elején ünnepélyes volt és zavaros. Negyven fokos hőség, árnyék alig, egyesek elájulnak vagy rosszul lesznek. Mindenütt folyik a pezsgő; fogadás a Szent Márk térnek egy lezárt részén a kenti hercegnő, Bianca Jagger, Elton John, Pierre Cardin, Karl Lagerfeld és mások részvételével. A nemzeti pavilonokat az illető ország kulturális minisztere nyitotta meg, ráadásul nagyjából ugyanabban az időpontban. Feltűnést csak egy-két apróság kelt. Például az, hogy az amerikai delegációban szerepel egy feminista művésznő, akit Mrs. Mankillernek hívnak. Vagy az, hogy a taiwani kiállítást abban a börtöncellában rendezték be, a Sóhajok Hídjánál, ahol Casanova raboskodott. Némi izgalmat okozott Santiago Serra, a spanyol pavilon művész-
kurátora: ő ugyanis csak spanyol útlevéllel rendelkező egyéneket engedett be a pavilonba, gyakorlatilag tehát majdnem senkit; a madridi El País tudósítója szerint ezzel a gesztussal az országhatárok abszurditását akarta demonstrálni, a párizsi Figaro szerint viszont Serra a spanyol kormány túlzottan amerikabarád politikáját kritizálta.

Kép

Kezdjük a múlttal, azaz a Palazzo Correrben látható kiállítással. Elsősorban az itt kiállított ötven művész között találkozunk sok ismerőssel: a már említett Robert Rymannel és Bridget Rileyval, aki a kinetikus festészetnek egy sajátos válfaját műveli és ma világszerte ünneplik. Cy Twombly képeire, melyek – úgy tűnik – egy ismeretlen kultúra írásjelrendszerét idézik fel, már Roland Barthes felhívta annakidején a figyelmet. Andy Warhol egy fényképről átdolgozott önarcképpel szerepel, de több más művészre is jellemző a fénykép felhasználása, átfestése, átalakítása (Gerhard Richter, Marlene Dumas, Chuck Close vagy a svéd Jan Hafström). Az utóbbi műfajból Bonami kihagyta viszont Cindy Sherman, és ezt a kritika helytelenítette.

A Szent Márk téren két további festészeti kiállítást is rendeztek. Közvetlenül a Palazzo Correr mellett Alex Katz különös és összetéveszthetetlen arcképeit nézhetjük meg: ezek a fakó egyszínű arcok és testek háttér nélkül jelennek meg, szembenéznek velünk anélkül, hogy bármilyen térben, emberi világban elhelyezkednének; hiányzik a „ground”, vagy mintha ők maguk lennének a ground. Nem szépek a hagyományos értelemben, nem izgalmasak a modern értelemben, de nem lehet elfelejteni őket. A másik kiállítás az 1720-ban alapított világhírű Florian kávéháznak ún. híres férfiak termében (Sala degli uomini illustri) látható. Ott, ahol Goethe, Byron, Proust, Thomas Mann és Kosztolányi ültek egykor, most Irene Andessner osztrák művésznő mutatja be Velence tíz leghíresebb nőjét (Donne Illustri), szembeállítva őket Palladióval, Tizianóval, Marco Polóval, Goldonival és másokkal: apátnőt, dózsefeleséget, kurtizánt, tizenhatodik századbeli feminista szerzőt mutat, még pedig fényképen! A ma élő osztrák művésznő ugyanis más és más ruhában és hajviselettel ugyan, de mind a tíz esetben saját arcát fényképezte le; így ábrázol tíz a múlt századokban élt velencei nőt, arca az ő álarcuk. Ami a színpadon mozgó színészek esetében természetes, hiszen mindig más és más szerepet játszanak, álarcval vagy álarc nélkül, azt Irene Andessner – ez más, ré-

gebbs műveiben is nyomon követhető – átviszi egy új műfajba, a színes fénykép területére, azaz egy nem mozgó kétdimenzionális műbe, és így elidegeníti és egyben aktualizálja az identitás és a másság dialektikáját. Kisajátításról is beszélhetnénk, mint Mike Bidlo esetében.

Nemzetek

A nemzeti pavilonok anyaga, a Giardiniben és szétszórva a városban, átmenetet képez a Szent Márk téren látható képek és az Arsenale nyolc kiállítása között, ahol majdnem kizárólag installációkkal találkozunk. Minden sajtó, a francia, a német, az angol, a maga nemzeti pavilonjának az ismertetésével kezdi, hadd tegyem ezt én is. Aki a magyar pavilon felé megy, annak először Körösi-Krizsán Aladár 1902-ben a pavilon külső falára applikált négy szecessziós-dekadens domborműve tűnik fel. Ezek közül az egyetlen Attila látható. Egyes történészek szerint Velencét éppen az északi irányból, Torcello felől Attila elől menekülők alapították; jó lenne tudni, hogy hogyan fogadták annakidején a velenceiek ezt az ezeröttszáz évvel későbbi dekadens Attilát a magyar pavilon falán.

A dekadens Attila logikáját követi az idei kiállítás, mely Nefertiti, a leghíresebb egyiptomi fáraófeleség Berlinben őrzött fejét kapcsolja virtuálisan össze egy mai szobortesttel. Ezt a szobrot a Kis Varsó néven futó szobrászduó, Gálik András és Havas Bálint készítette. Mivel sem Berlin sem Kairó nem volt hajlandó bármit is kikölcsozni, a „Nefertiti teste” virtuális alkotás, a fej csak videón látható. A rendezők szerint ennek az alkotásnak főleg elméleti jelentősége van. Petrányi Zsolt kurátor az identitás távollétére fekteti a hangsúlyt, Babarczy Eszter konzultáns pedig az időtlen multikulturalizmusról beszél és ezt írja az „Új Művészet” májusi számában: egy kis országból, mely örök közvetítő szerepre „volt ítélve, elindul két művész, hogy két hatalmas kultúrát, az európai és az egyiptomit, három történelmi időt, az antik kultúráét, a régészet koráét és a miénket, több országot és sokféle társadalmi és politikai szférát összekössön és mozgásba hozzon, ezzel az egyetlen tervvel: testet adni Velencében, a Biennálén, a Magyar Pavilonban, egy Németországban őrzött büsztnek, egy szuvenir-világ-sztárrá lett egyiptomi királynőnek.”

Az eredmény, a fogadtatás sajnos nem egyértelműen pozitív: mintha ez a súlyos és komplikált elméleti megalapozás kissé túl sok lenne a legtöbb nézőnek. A szervezésen és a fogadáson nem múltott; a magyar rendezőknek reklámérzéke is volt: Velencében nagyon sok helyen láttam plakátokat, amelyeken nagy betűkkel lehetett olvasni: Little Warsaw, Nefertiti, Hungarian Pavillon. A publikum azonban már ezen is fennakadt, sokan kérdezték, ahogy ezt a HVG tudósítója megjegyzi: „Mi közük a magyaroknak az ókori Egyiptomhoz?”, „Miként jön össze mindez a lengyel főváros nevével?”.

Hou Hanru, az Arsenale egyik meghívott vendégkurátora azt jósolja, hogy a következő évtizedekben a modern művészet Európán kívül, főleg Ázsiában mutat majd fel érdekes eredményeket. A résztvevő művészek névlistáján valóban nagyon sok a nem-európai és talán nem véletlen, hogy a nemzeti pavilonok között és más bemutatókon az én emlékezetembe is elsősorban néhány nem-európai ország művészete vésődött be: Kenya, Irán és Szingapúr.

A két kenyai szobrász, Armando Tanzini és Richard Onyango sajátos színekkel festett szobrokat állítanak ki, Tanzini istennőket és allegorikus nőalakokat, Onyango pedig falnak támaszkodó, vagy valamilyen más közegből előbukkanó lovakat.

Az irániak iránt, akik három művészt hoztak Velencébe, érthető okokból különösen nagyon volt az érdeklődés. Amikor egy fogadáson elmondtam nekik, hogy Firduszit és sirázi Hafiszt – aki Csokonai szerint „Kelet édes énekesé” – én már gyermekkoromban olvastam magyar fordításban, szívükbe zártak és meghívtak, hogy másnap személyesen kommentálják nekem műveiket. Behrooz Daresh nagy fehér dobozokat gyárt és néhány drótot helyez el bennük; különböző módon lehet megvilágítani őket és mivel előlről nyitva vannak, a néző beléjük nyúlhat: az ürességet jelképezik és csak ott, ahol minden üres, magyarázza nekem Daresh, ott van igazán szabadság. Hossein Khosrojerdi képei még egyértelműbbek: falbavesző vagy betapasztott száju, majdnem arctalan férfiakat fest, akik nem tudnak megszabadulni sorsuktól, nem tudnak visszatérni a szabad világba. Távolról csak, de némileg Bokor Miklós, a híres párizsi magyar festőművész képeivel rokoníthatók. Érdekes, hogy az iszlám köztársaság hivatalosan ilyen nem-konformista művészeket küld Velencébe és talán még érdekesebb, hogy ezt a kiállítást hivatalosan az iráni kulturális miniszter nyitotta meg. Nekünk ez a kulturális helyzet nem ismeretlen: a Kádár-rendszer utolsó éveire emlékeztem, a nem-tiltott és megtűrt művészekre, mint Erdély Miklós vagy Haraszi István.

A szingapúri művészegyüttesből kiemelkedik Tan Swie Hian személyisége. Tan a szó minden értelmében művész, nem kettős tehetség (Doppeltalent), ahogy azt mondani szokták olyan művészekről, akik festenek és írnak, mint Henri Michaux, sokoldalúsága inkább Jean Cocteauéval vetekedik. „Gesamtkünstler”-nek nevezhetnénk (a wagneri Gesamtkunstwerk-konceptió alapján). Tan nagyjából a művészet minden ágát műveli: festőművész, költő, szobrász, kalligráfus, díszlettervező, színdarabrendező. Egy interjúban a kolibrihoz hasonlítja magát: villámgyorsan mozog, mindig más irányba, más művészetek felé. 1943-ban született, húsz évvel később a taoizmus híve lett, majd a szingapúri egyetemen angol nyelvet és irodalmat tanult. Több jelentős nemzetközi kitüntetést kapott (Párizsban, Davosban), idén májusban a Singapore Chinese Orchestra egy multimediális hangversenyt rendezett, melyben a zene közben a közönség a háttérben Tan Swie Han verseit olvashatta és szobrai valamilyen festményeit nézhette.

A biennále első napján Tan a rekkenő hőségben a Szent Márk téren egy hófehér lepedőre gyors mozdulatokkal kínai betűket írt (azaz festett). Megkérdeztem tőle, hogy mit ír: egy verset, mondta, az álom és a valóság egybeolvadásáról, szétválaszthatatlanságáról. „Almok és konfliktusok” a biennále főcíme, mintha verse ezt az ellentétet kérdőjelezné meg. Elbeszélgettünk az írás és a festés közötti különbségről: az európai ábécéhez szokott ember számára ez a probléma egészen másként jelentkezik, mint az arab vagy kínai ábécében élő ember számára: ott a kalligráfia természetes. Alig telt el pár másodperc és már a szingapúri televízió filmezett bennünket, a szingapúri művészt és a Tiszatáj tudósítóját.

Installáció

A nemzeti pavilonok nem kizárólag, de nagyjából hagyományos értelemben vett műalkotásokat, festményeket, fényképeket, szobrokat mutatnak be, ezzel szemben az Arsenalen nyolc kiállítása elsősorban installációkra koncentrált, és annak is sokszor egy válfajára, a helyben improvizált installációra. Jellemző, hogy a klasszikus videó-installáció nagy mesterei – Nam June Paik, Bill Viola, Bruce Nauman, Gary Hill – közül senki sem állt ki az idei biennalén.

Gabriel Orozco mexikói művész vezetése alatt „A hétköznapiak módosítása” címmel mexikói művészek mindennapi tárgyakat úgy rendeznek el, hogy azok kiváltsák a közönség kérdéseit. Van közöttük olyan egyszerű és direkt „üzenet” is, mint Daniel Guzmáné, aki szemérvödrökre helyez egy koponyát és melléje kitesz egy feliratot: „See the world before you leave it”. Az interaktivitást még erősebben kihangsúlyozza az „Utopia Station” kiállítás: itt terveket mutatnak be, félkész műveket és a résztvevők közül néhány mindig jelen van, hogy párbeszéd alakulhasson ki a művészek és a közönség között.

A maga szigorával és egyszerűségével az összes többi kiállítástól kimondottan eltér az, amelyiket Catherine David, az utolsó előtti kasseli Documenta igazgatója rendezte, „Contemporary Arab Representations” címmel. Ellentétben a többiekkel, David politikai üzenete nem harsány, nem patetikus. Egy nagyobb és hosszúléjartatú projekt keretében, de indirekt módon, „meta-nívón” akarja, ahogy ezt maga mondta egy interjúban, felhívni a Nyugat figyelmét arra a kultúrára, mely pillanatnyilag az egyetlen, amelyik megpróbál ellenállni a Nyugatnak.

Mérleg

Milyen képet nyújt az ötvenedik velencei biennále a művészet mai helyzetéről? Több száz művész, több mint hetven ország vesz részt, az egész áttekinthetetlen, minden néző mást emel ki. Már Lyotard kiemelte huszonöt évvel ezelőtt a posztmodern világnak azt a sajátos vonását, hogy olyan mérhetetlenül sok információ áll a rendelkezésünkre, hogy mindenkinek – akár akarja akár nem – választania kell és éppen ezért mindenki magánvilága, ha minimálisan is, de különbözik az összes többi ember magánvilágától. Ez a művészetre is vonatkozik, Velencét is mindenki másképpen látja.

Egyesek azt sajnálják, hogy túl sok a politikum, azaz pontosabban „a politikailag korrekt”, tehát elvárható és nem igazán megdöbbentő üzenet a művészek részéről, sokan pedig – francia, német, spanyol, holland újságokat lapoztam át – csalódásuknak adnak kifejezést. A kritikusok részéről ez a magatartás természetesen egyáltalán nem szokatlan; kritikusok ritkán lelkesednek, kritizálni könnyebb, mint dicsérni. A lelkesedés naivnak tűnhet, legjobb a hűvös distancia. Monoton pluralizmus: ezekben a szavakban foglalja össze benyomását Calvo Serraller spanyol filozófus, aki arra is felhívja a figyelmet, hogy a résztvevők között rengeteg a harminc év körüli fiatal, akiknek még nincsen gazdag és világosan kialakult oeuvre-je; talán innen a monotónia.

Szerintem viszont, a sok negatív vélemény ellenére, le lehet vonni néhány érdekes tanulságot a biennalén látható anyag alapján, meg lehet állapítani egy-két, a képzőművészet mai helyzetére jellemző sajátosságot. *Kép vagy installáció*, mondtam fentebb, ablak vagy térbeli jelenlét. Az installáció interpellálja a nézőt, interaktivitást követel, és ez azt jelenti, hogy valamilyen társadalmi-politikai üzenetet tartalmaz. Az elkötelezettség azonban mindig névhez, egy szubjektumhoz kapcsolódik – ezt mi, akik diákorunkban Illyés Gyulát, Féja Gézát és Szabó Zoltánt olvastuk, nagyon jól tudjuk. Nemcsak az Úgy jelenik meg előttünk, hanem az is, aki felszólal mellette vagy ellene. Az installáció tehát nemcsak a gyerekmunkáról, az éhínségről vagy a nők ellen elkövetett erőszakról szól, hanem arra az emberre is rátéríti a figyelmünket, aki erről a témáról dialogizálni szeretne velünk.

A régebbi típusú műalkotások esetében – itt elsősorban képekre gondolok – az alkotó jelenléte háttérbe szorul. A kép ablak, mondtam, de ma az ablak nem csukódik

be; ez a nagy újdonság az absztrakt és a monokróm festéssel szemben. Velencében rengeteg fényképet láttam, manipulált fényképeket, melyek kitekintést nyújtanak ugyan egy másik, felismerhető valóságra, de ez a valóság nem létezik. Az ablak nem nyílik ki, nem csukódik be, hanem ferdít. Egy virtuális valóságot mutat, és ez lehet humoros, mint Erró esetében, akinek a fotói Maónak és gárdistáinak a legutolsó velencei látogatását ábrázolják, költői és nyugtalanítóan titokzatos, mint a lengyel Paulina Ołowska női figurái, erotikus, mint a török Nazif Topcuoglu képein (könyvtárszobában egymással birkózó úrilányok), vagy egyenesen ijesztő, mint a taiwani Daniel Lee fotóin, ahol a manipuláció különösen radikális: az emberi arcok átalakítása egyrészt a darwinizmust – tehát a tudományt –, másrészt a reinkarnáció tanait, azaz egy vallásos meggyőződést, illusztrálja.

Kétséges, hogy a kép, az „ablak”, huszonegyedik századbeli történetére az internetnek és általában az információs technológiának nagy hatása lesz-e. Az ezen a téren tapasztalható szédületesen gyors fejlődése egyre több új lehetőséget nyújt a művészeknek (ahogyan ezt például Mèredieu könyve mutatja), és ez a fejlődés bizonyára folytatódik: elképzelhető, hogy egy idő múlva elméletileg végtelen sok új technika közül választhat majd a művész. A kérdés – és ezt a kérdést az eddigi tapasztalatok alapján jogos feltenni –, hogy a hatalmas technikai forradalomnak lesznek-e tartalmilag is jelentős következményei. A technikai újításoknak köszönhető új művek egyelőre nem túlságosan érdekesek, egyesek kimondottan giccsről beszélnek.

Ami pedig a kortárs képzőművészetet illeti: installáció, elkötelezettség és művész-közelség egyrészt, manipulált kép, ferdítő ablak és virtuális valóság másrészt: úgy tűnik, hogy ma a művek e között a két véglet között helyezkednek el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Irene Andessner, *Donne Illustri*, Temporanea, Le realtà possibili del Caffè Florian, Venezia, 2003
Artforum, 40th Anniversary Special Issue: *The 1980's, Part One, Part Two*, 2003. március, 2003. április
- Jay David Bolter and Richard Grusin, *Remediation – Understanding New Media*, Cambridge, Ma. – London, MIT Press, 2000
- Adriano Donaggio: *Biennale di Venezia – un secolo di storia*, Firenze, Art e Dossier nr. 26, 1988
Limbo Zone, Taipei Museum of Fine Arts of Taiwan, 2003
- Jean-François Lyotard: *L'inhumain – Causeries sur le temps*, Paris, Galilée, 1988
- Thomas McEvilley: *The Exile's Return – toward a Redefinition of Painting in the Post-Modern Era*, New York, Cambridge University Press, 1993
- Florence de Mèredieu: *Arts et nouvelles technologies – art vidéo, art numérique*, Paris, Larousse, 2003
- Szigethy Gábor: *Utazás Velencében*, Budapest, Cserépfalvi, 1993
- Tan Hie Swian*, Singapore, Nanyang Academy of Fine Arts, 2001
- Tatai Erzsébet: *Művészettörténeti ismeretek*, Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002
- Zrinyifalvi Gábor: *Ez pipa; Magritte képétől Foucault elemzéséig – és vissza*, Budapest, Enigma Könyvek – Kijarat Kiadó, 2002

In memoriam Janikovszky Éva

(1926-2003)

Janikovszky Éva régóta és hőiesen küzdött a gyilkos kórral, az utolsó hónapokat szinte a kórházban töltötte. Tavaly tavasszal, több hónapos egyeztetés után fogadott otthonában, hogy interjút adjon a Délmagyarországnak, amelynek egykor maga is olvasója volt. Szabadkozott, hogy nagyon fáradt, de amikor kikapcsoltam a magnót, még órákig beszélgettünk. Minden érdekelt, ami szülővárosával, Szegeddel kapcsolatos.

Elmesélte, hogy szülei válása után ötéves korától a reneszánsz polihisztor, Donászy Kálmán nevelte, aki gyönyörűen zongorázott, csodálatos tenor hangja volt, és tisztos polgári foglalkozása, a Paprikanemesítő Intézet igazgatása mellett a szegedi filharmónia titkári teendőit is ellátta, és a Délmagyarországban jelentek meg zene- és színikritikái. Legjobb barátja az évtizedekkel később, a háború utáni Németországban világhírűvé lett karmester, Fricsay Ferenc volt, ezért a kis Évát már egészen kicsi korától magával vitte a zenekari próbákra, esti meseként pedig Tóth Árpád, Babits és Kosztolányi verseit mondta az ágyánál.

Janikovszky Éva azt is sokszor elmesélte, hogy nagyszüleinek könyv- és papírkereskedése volt a Kárász utca és a Klauzál tér sarkán. Amikor megtanult olvasni, nagymamája azt mondta neki: ha megígéri, hogy ugyanolyan tisztán adja vissza a könyveket, mintha ki sem nyitotta volna, akkor kölcsönkönyvtárként használhatja az üzletet. Móra is hozzájuk járt vásárolni, és gyakran megsimogatta a kislány fejét. A nagymama nem sejtette, mekkora bölcsességet jósolt, amikor felhívta unokája figyelmét a nevezetes vásárlóra: „Évikém jól jegyezd meg: ez a bácsi Móra Ferenc, egy napon még büszke leszel arra, hogy ismerted!” Janikovszky Éva évtizedekig a Móra Kiadónál dolgozott, nem hivalkodva, de tényleg büszke volt erre a gyerekkori szegedi emlékekre – akkor is, amikor a magyar gyermekirodalom jeleseként elsőik között kapta meg a Móra-díjat. Szegeddel kapcsolatban nem csak szép emlékei maradtak: sokkolta, amikor a vészkorszakban a szegedi Magyar Királyi Állami Árpád-házi Szent Erzsébet Leánygimnázium szeretett tanári karában is akadtak lelkes hívei az ordas eszméknek.

A szegedi és a budapesti egyetemi évek után 1950-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, 1954-től a Móra Könyvkiadó lektora, 1964-től 1987-ig főszerkesztője volt. 1978-tól 1995-ig a Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa (IBBY) magyar bizottságának elnöki tisztét töltötte be. Többek között József Attila-, Budapest- és SZOT-díjat kapott, elnyerte a Deutscher Jugendbuchpreis-t, Lengyelországban pedig a gyermekolvasók javaslata alapján a Mosolyrend Lovagjává választották. Könyveit, a Velem mindig történik valami, a Már óvodás vagyok, a Kire ütött ez a gyerek? és a többi a szülők legalább annyira szerették, mint a gyerekek.

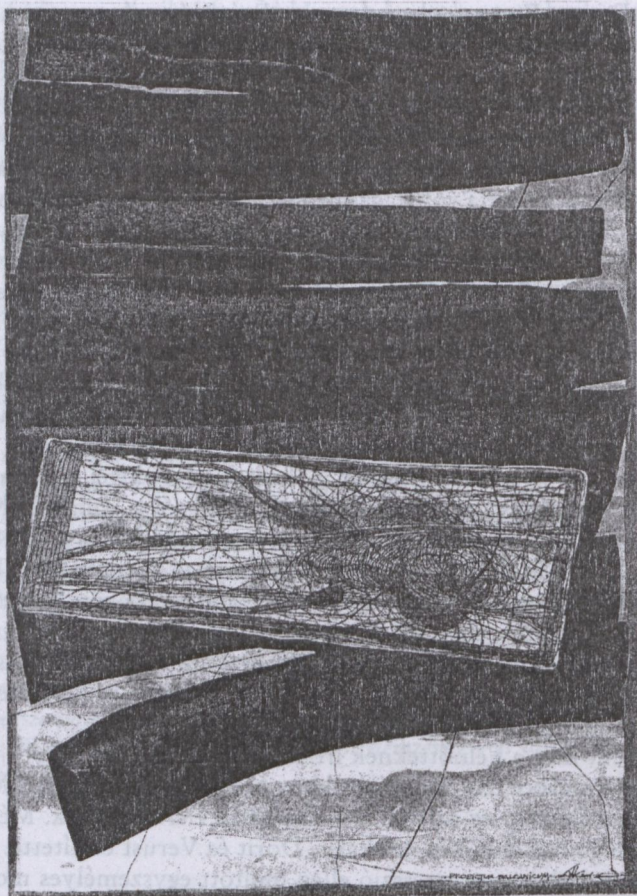
1997-ben jelent meg a Felnőtteknek írtam című kötete, amellyel sikerült kitornie a gyermekíró-skatulyából. Az utóbbi években közreadott könyvei, a Mosolyogni tessék!, az Ájlávjú, a De szép ez az élet! is a sikerlisták élére kerültek. Mégis, ha megkérdezték, mire a legbüszkébb, két unokáját, Dórit és Verust említette. Meg azt, hogy a gyűlölködés, az indulat, az agresszió ellen indított egyszemélyes mosolykampánya

eredményesnek látszik. Generációk nőttek fel finom humorú írásain, köteteit harmincöt nyelvre fordították le.

Márciusban néhány órára hazaengedték a kórházból, hogy otthonában Görgey Gábor kulturális miniszter átadhassa neki a szégyenletesen későn érkezett Kossuth-díjat.

Bölcs derűje sokunknak hiányozni fog. Tisztelői, barátai július 30-án a Farkasréti temetőben kísérték utolsó útjára.

Hollósi Zoltán

Szerkesztői asztal

A Magyar Köztársaság elnöke augusztus 20-án Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje kitüntetéssel adományozott a hetvenöt éves Juhász Ferencnek. Szeretettel gratulálunk szerzőnknek!

*

A Tiszatáj Könyvek következő darabja Simai Mihály verseskötete lesz *jel/ölhetetlen jel/ölhető* címmel. A könyv októberben jelenik meg. Terveink szerint karácsony előtt kerül a boltokba Sándor Iván *Séta a holdfényben* c. esszégyűjteménye. Hamarosan indítjuk a *Baka István Művei* sorozatot, melynek első kötete a költő összes verseit tartalmazza.

Novemberi számunk tartalmából:

BERTÓK LÁSZLÓ, HATÁR GYÖZŐ, JUHÁSZ FERENC versei

JENEI LÁSZLÓ, GRENDEL LAJOS prózája

Tanulmányok Grendel Lajosról, Kukorelly Endréről

Az ötvenéves vásárhelyi Őszi Tárlatról

Diákmelléklet: POZSVAI GYÖRGYI Petelei Istvánról

Ára: 250 Ft

Előfizetőknek: 200 Ft

